

**LES XARXES SOCIALS DE
SIKHS, XINESOS I
FILIPINS A BARCELONA**

Fundació ACSAR- EgoLab UAB

Novembre 2009

EQUIP DE TREBALL

- **Director de l'estudi:** Dr. José Luis Molina, EgoLab – Departament d'Antropologia social i cultural de la UAB (www.egolab.cat).
- **Codirector:** Dr. Fabien Pelissier, director d'estudis de la Fundació ACSAR (www.fundacioacsar.org).
- **Coordinadora de camp:** Sarah Hoeskma, EgoLab.
- **Equip de camp** (per ordre alfabètic): Gabriel Blinder (ACSAR, entrevistes amb EgoNet i informants clau), Wilson Muñoz (EgoLab, entrevistes amb EgoNet), Anna Renau (ACSAR, entrevistes informants clau) i Carla Zaldúa (ACSAR, entrevistes amb EgoNet).
- **Tractament de dades** (per ordre alfabètic): Dr. Juergen Lerner (U. Konstanz), Dra. Miranda Lubbers (EgoLab) i Mariana Sant (ACSAR).
- **Documentació** (per ordre alfabètic): Javier Ávila Molero (EgoLab, marc teòric) i Wilson Muñoz (EgoLab, documentació col·lectius).
- **Traducció:** Carme Munt.

AGRAÏMENTS

Agraïm molt sincerament la col·laboració i contrastada paciència de les 75 persones entrevistades per introduir de forma acurada les seves relacions personals en el programa EgoNet i contestar a les nostres preguntes.

També i molt especialment volem donar les gràcies a les persones que generosament ens van oferir el seu temps i el seu saber: Martí Miralles, tècnic de projectes de ciutadania de l'Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet i president de la Fundació Orígens; Gurmeet Singh i Raywinder Singh, responsable del temple i metge, respectivament; Elixer L. Sese, de BPI Express Remittances Barcelona; Chuen Ping Lam, president de la Unión de Asociaciones Chinas de Catalunya; Elisabeth, medidora cultural a l'Hospital del Mar i l'Hospital Clínic de la Maternitat de Barcelona; pare Bernie, Secretaria de l'església de Sant Agustí; «Sister» Paulita, del Centre Filipí; Agustí Iglesias, de la Direcció d'Afers Religiosos de la Generalitat i, en general, a tots els informants anònims entrevistats en cafès i bars de Barcelona per a la realització d'aquest estudi.

Malgrat que la responsabilitat de l'informe és nostra, volem posar de relleu el detallat retorn rebut per part de Daniel de Torres i Ramon Sanahuja, així com les informacions complementàries que han introduït en el text.

A tots ells i elles, moltíssimes gràcies.

ÍNDEX

Les xarxes socials de sikhs, xinesos i filipins a Barcelona.

INTRODUCCIÓ	4
CAPÍTOL I. MARC TEÒRIC: MIGRACIONS INTERNACIONALS I TRANSNACIONALISME ...	7
TRANSNACIONALISME O ASSIMILACIÓ?	8
L'ESPAI TRANSNACIONAL.....	11
CAPÍTOL II. METODOLOGIA	15
MOSTRA MOTIVADA	16
XARXES PERSONALS I EGONET	17
CLUSTERED GRAPHS: UNA EINA PER A LA COMPARACIÓ.....	23
FIABILITAT	27
REPRESENTATIVITAT	29
CAPÍTOL III. LES XARXES SOCIALS DE SIKHS, XINESOS I FILIPINS A BARCELONA: UNA VISIÓ DE CONJUNT.....	30
XARXA MIGRATÒRIA.....	33
OCUPACIÓ.....	37
GÈNERE I XARXES SOCIALS.....	38
ESTRUCTURACIÓ COMUNITÀRIA.....	42
CAPÍTOL IV. DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA.....	46
HABITATGE	46
DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA DE LES XARXES SOCIALS.....	48
SUPORT SOCIAL GLOBAL I LOCAL.....	51
CAPÍTOL V. HISTÒRIA, CULTURA I REALITAT DELS TRES COL·LECTIUS.....	56
SIKHS	56
Breu història migratòria.....	56
Dades sociodemogràfiques	59
Àmbit economicolaboral.....	61
Religió	63
Esfera pública.....	66
Llengua	68
XINESOS	70
Breu història migratòria.....	71
Dades sociodemogràfiques	73
Àmbit economicolaboral.....	75
Empresa familiar i transnacionalisme.....	78
Llengua	84
FILIPINS	85
Breu història migratòria.....	86
Dades sociodemogràfiques	90
Religió	92
L'arribada a Espanya: contactes, contingents i reagrupació per via femenina.....	94
CAPÍTOL VI. CONCLUSIONS I RECOMANACIONS	101
BIBLIOGRAFIA.....	103

INTRODUCCIÓ

El comissionat per a la Immigració i Diàleg Intercultural de l'Ajuntament de Barcelona va encarregar a la Fundació ACSAR la realització d'un estudi comparatiu de tres col·lectius de persones residents a la ciutat de Barcelona: persones d'origen sikh, xinès i filipí. L'objectiu d'aquest encàrrec era detectar necessitats, conèixer la distribució als barris de la ciutat d'aquestes persones i avaluar-ne la situació actual. En aquest sentit, tant pel que fa al coneixement de la dinàmica de la xarxa migratòria com al suport informal disponible en cada cas, es va fer palesa la necessitat de recollir les relacions socials actives d'aquestes persones i estudiar-ne la composició i estructura.

La Fundació ACSAR va contactar llavors amb el Laboratori de xarxes personals i comunitats de la UAB (www.egolab.cat), especialitzat en temes de migració i xarxes socials i, conjuntament, van elaborar una proposta d'investigació sobre aquests col·lectius i les seves xarxes socials. La limitació de temps i recursos van motivar un disseny basat en una mostra motivada, no aleatòria, de 25 persones de cada col·lectiu i 30 alteri o contactes actius de cadascuna d'elles. Així, per a la realització d'aquest informe s'han obtingut 75 xarxes personals i dades sobre contactes actius de 2.250 persones (residents o no a Barcelona). Aquesta informació s'ha complementat amb 13 entrevistes a informants clau i amb documentació estadística i bibliogràfica. Al capítol de Metodologia es presenta amb detall aquesta qüestió. Si més no és important destacar des del primer moment que es tracta d'una visió informada però no exhaustiva de tota la diversitat existent. La combinació de persones acabades d'arribar amb persones amb una llarga trajectòria a la ciutat, a més de joves de segona generació, entre d'altres factors, fa que la diversitat de situacions dintre de cada col·lectiu sigui molt gran i que no sigui fàcil caracteritzar-la amb una investigació d'aquesta dimensió. En tot cas pensem que és la primera vegada que es pot disposar d'una visió de conjunt de les xarxes socials i la distribució espacial d'aquests col·lectius, perspectiva que entenem que pot ajudar a entendre millor la realitat i les seves especificitats.

Aquest informe està estructurat en els capítols següents: el primer capítol presenta una breu revisió de la literatura disponible sobre migracions internacionals i transnacionalisme. Malgrat que el volum d'aquesta literatura és enorme, entenem que una clarificació del concepte de «transnacionalisme» és necessària així com l'explicació de l'ús que se'n fa en aquest estudi.

El segon capítol presenta la metodologia i les tècniques seguides per recollir i analitzar qualitativament i quantitativament les xarxes personals i les narratives dels informants sobre el seu món social.

Aquests dos primers capítols es fonamenten en les investigacions, publicacions i experiència acumulada a EgoLab per la qual cosa en moltes ocasions es farà referències a fonts externes que es poden consultar fàcilment si es vol aprofundir en el tema.

El tercer capítol titulat «Les xarxes socials de sikhs, xinesos i filipins a la ciutat de Barcelona» presenta una comparació dels tres col·lectius pel que fa a les seves xarxes socials i a la resta de aspectes estudiats com ara la cadena migratòria, l'ocupació, el nivell i tipus d'estructuració comunitària i els efectes de la crisi econòmica, entre d'altres.

El capítol quart presenta la distribució espacial dels col·lectius estudiats, tant pel que fa a l'habitatge com als llocs d'interacció amb els seus contactes actius.

Després de presentar les dades recollides durant la realització d'aquest estudi, hem preparat un capítol introductor a la realitat històrica i cultural de cada col·lectiu, amb l'objectiu de poder interpretar millor els resultats assolits. Es tracta del capítol cinquè.

Finalment, el capítol 6è presenta les conclusions i recomanacions. Entre les recomanacions destaquem el paper dels cursos en general i dels cursos d'idiomes en particular per a l'ampliació dels contactes i l'efectiva inserció a la societat catalana.

Abans de finalitzar aquesta introducció cal esmentar els aspectes ètics de la recerca realitzada. Obtenir informació fiable i poder establir relacions de confiança duradores, implica poder garantir l'ús i el tractament que es farà de la informació recollida. En aquest sentit totes les persones han disposat d'un full d'informació sobre la investigació i s'ha obtingut el seu consentiment per escrit on figuren els compromisos adquirits per l'equip de recerca. Les dades personals només han estat accessibles als membres de l'equip prèvia signatura d'un compromís de confidencialitat i per a usos exclusivament relacionats amb la recerca. D'altra banda, el fet de poder fer una entrevista qualitativa sobre la xarxa personal de cada informant ens ha permès fer ja una primera devolució d'informació, al temps que recollíem narratives de gran interès per a la comprensió del seu món social i cultural. Entenem que en una societat on cada cop més qualsevol transacció o contacte social queda enregistrat, la cura dels aspectes ètics és de vital importància.

CAPÍTOL I. MARC TEÒRIC: MIGRACIONS INTERNACIONALS I TRANSNACIONALISME¹

Actualment, el concepte de xarxes socials s'ha convertit en moneda corrent en els estudis sobre migració internacional. Existeix una consciència creixent sobre la importància de les xarxes en els processos de migració i integració en la societat de destinació. S'ha tornat un lloc comú afirmar que les persones no emigren de manera aïllada, sinó més aviat col·lectiva, precisament a través de «xarxes» i que aquestes connexions són importants per comprendre les estratègies d'inserció en la societat de «destinació».

El transnacionalisme es refereix a un nou patró de migració internacional, segons el qual els immigrants, quan s'estableixen en la nova societat receptora, desenvolupen també, des de la distància geogràfica, vincles amb les seves societats d'origen. El concepte va ser encunyat per l'antropòloga Nina Glick Schiller (1992) i s'ha convertit en un lloc comú en la literatura especialitzada.

A diferència de las migracions temporals, el transnacionalisme implica un nivell d'assentament en la societat receptora. És a dir, un nivell d'integració en el seu camp social. Aquest aspecte no sempre és tingut en compte, o es deixa de banda la importància que té, ja que el focus de l'anàlisi transnacional s'acostuma a enfocar en les relacions que l'immigrant desenvolupa amb la seva societat d'origen a través de les seves xarxes socials. Ara bé, de manera tàcita, el concepte de xarxes socials, en els estudis transnacionals, es converteix en sinònim de «xarxes ètniques». Aturem-nos un moment en aquesta qüestió.

El transnacionalisme implica canvis a les xarxes socials tant en el país d'origen com en el país de destinació.

El problema amb la metàfora de les «xarxes ètniques» és que aquesta comporta el suggeriment que els immigrants «reproduïxen» o «trasplanten» les seves xarxes socials originàries a la societat de destinació. Aquesta afirmació no té en

¹ Marc teòric basat en la tesi doctoral en curs de Javier Ávila Molero (EgoLab) i articles en premsa.

compte els impactes que el canvi de societat genera en l'estructura i composició de les xarxes dels immigrants. Els estudis recents de xarxes personals d'immigrants demostren que la migració *genera un enorme impacte en les xarxes originàries*, i provoca canvis simultanis tant en origen com en destinació, desapareixen relacions, n'apareixen de noves (una altra vegada tant en origen com en destinació) i es reinventen les existents per afrontar les necessitats del nou context.

Les xarxes socials de l'immigrant desenvolupen una nova estructura i composició en la societat de destinació. L'estudi d'aquestes propietats ofereix informació valuosa sobre dos processos: a) integració en la societat de destinació i b) (re)vinculació transnacional amb la societat d'origen.

Dos paradigmes teòrics donen compte d'aquests fenòmens de transformació de les xarxes socials, l'assimilacionista (que proposa una línia de canvi on la proporció de persones de la societat de destinació és cada vegada més gran) i el transnacionalista (que proposa que una part de la xarxa social es manté i es reforça en el procés de migració). En aquest debat entre els dos paradigmes s'ha tendit a polaritzar el patró de canvi, com si fossin mútuament excloents. Des de la nostra perspectiva, tots dos processos són dues cares d'una mateixa moneda, enmig de la tensió de la qual es desenvolupen les actuals comunitats transnacionals.

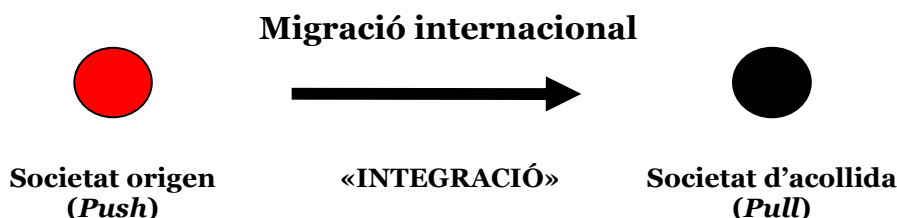
El debat entre les teories
assimilacionista i
transnacionalista s'ha
polaritzat.

TRANSNACIONALISME O ASSIMILACIÓ?

Els estudis de transnacionalisme han constatat que els immigrants desenvolupen xarxes que travessen les fronteres polítiques dels estats de destinació i origen. Aquestes evidències han obert un debat entorn del procés d'«integració» de l'immigrant i significa un canvi de perspectiva en relació amb el paradigma «assimilacionista», predominant en els estudis sobre migracions internacionals.

Des de la perspectiva assimilacionista, l'immigrant desenvolupa un procés d'«integració progressiva» en les estructures econòmiques, polítiques, socials i

culturals de la societat receptora. La «direcció» d'aquest procés no entra en debat, ja que se suposava que la migració era producte de la confluència entre factors d'expulsió (*push*) en la societat d'origen i factors d'atracció (*pull*) en la societat de destinació.

Il·lustració 1. Paradigma assimilacionista.

El debat s'enfocava en la identificació de factors que facilitaven o dificultaven l'«assimilació» dels immigrants en les estructures de la societat receptora (Guarnizo i Portes, 2003). La «velocitat» amb què l'immigrant «deixava enrere» els seus vincles i valors culturals originaris era un indicador que permetia mesurar els seus nivells d'integració en la societat receptora.

Els «vells» vincles socials i valors culturals serien reemplaçats per uns altres de «nous», procedents de la societat de destinació. Va ser des d'aquestes premisses que J. Berry va elaborar el seu conegut model sobre el procés d'«aculturació immigrant» en la societat receptora, que podia anar des de l'assimilació o el pluralisme fins a la segregació o l'exclusió (Berry, 1997).

Els nous estudis sobre migració transnacional indiquen que els actuals processos migratoris no poden ser ben compresos només sota l'òptica de l'antic paradigma dels factors de «push» i «pull» (expulsió i atracció). I sostenen que l'anàlisi d'aquests factors és un aspecte «necessari, però no suficient» per comprendre la magnitud dels canvis vinculats a la migració transnacional.

Aquest corrent d'estudis sobre migració transnacional sosté que l'anàlisi d'aquests processos requereix noves eines teòriques i metodològiques, on el «transnacionalisme» es constitueix en un nou paradigma teòric des del qual es busca fer analíticament comprensible la realitat observada. I també el marc interpretatiu des del qual es busca repensar categories d'anàlisi social «tradicionals» com ara classe, etnicitat, gènere, generació i ciutadania, per readequar-los en el seu ús a «poblacions mòbils» que desenvolupen cada vegada

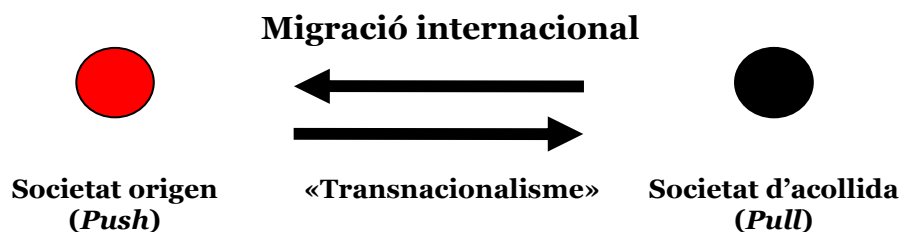
més les seves estratègies de supervivència material i simbòlica entre dos països o més.

Aquesta èmfasi en els vincles transnacionals potser és l'aspecte que més els aparta del paradigma d'estudis de migració internacional clàssica que construïa una dicotomia entorn del subjecte immigrant bé per la seva *assimilació* a la nova cultura receptora o la seva *segregació* respecte a aquesta. Aquesta dicotomia entre «assimilació *vs* segregació» és criticada pels acadèmics «transnacionals» per ser unilineal, evolucionista i etnocèntrica.

No obstant, hem de fer constar que en els nostres estudis sobre el canvi a les xarxes personals de diferents col·lectius d'immigrants a Espanya i els Estats Units (Lubbers et al. 2007, 2009) observem que a mesura que augmenta el temps de residència també augmenta la centralitat i el nombre de persones catalanes-espanyoles a les xarxes socials dels immigrants, si bé amb una gran variació en funció de la nacionalitat i amb casos d'involució de la tendència (vegeu Molina et al. 2008).

El transnacionalisme és una possibilitat més d'adaptació entre d'altres, desenvolupada per certs grups en cert grau.

A diferència d'aquesta perspectiva, el transnacionalisme es presenta com una perspectiva diferent d'anàlisi de la vida migrant, i fixa l'atenció en diversos espais geogràfics, però a més reconeix les interconnexions i interdependències que se succeeixen en crear-se nous camps socials en la seva intersecció. D'aquesta manera, els estudis transnacionals també intenten incloure en el camp d'estudi de la immigració no només els llocs d'arribada, sinó també els llocs d'origen dels emigrants.

Il·lustració 2. Paradigma transnacionalista.

Des del nou paradigma del transnacionalisme, el procés d'integració de l'immigrant *no necessàriament* es contradiu amb el manteniment –fins i tot enfortiment– de vincles amb la seva societat d'origen. Per molts autors, aquest nou paradigma permet comprendre més bé les maneres de viure contemporànies dels immigrants, entre «aquí» i «allà».

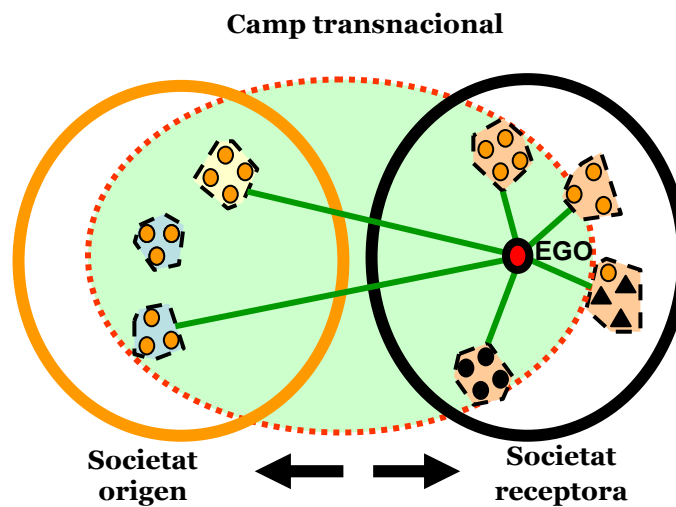
L'ESPAI TRANSNACIONAL

Actualment, la majoria d'investigadors reconeix que no necessàriament tots els immigrants desenvolupen vincles transnacionals (Portes, 2007; Castles, 2007; Landolt, 2008). També reconeixen que entre els qui els desenvolupen, el transnacionalisme pot implicar solament una esfera de les seves vides, però no necessàriament la més central i significativa (Faist, 2000). De la mateixa manera, el desenvolupament de processos transnacionals no significa que les forces de l'assimilació en la societat receptora hagin desaparegut o s'hagin afeblit (Castles, 2007).

En efecte, els debats més recents sobre transnacionalisme assenyalen que les connexions que desenvolupen els immigrants entre les societats de destinació i d'origen són condició «necessària però no suficient» per parlar de transnacionalisme. Segons Guarnizo i Portes, les activitats que realitzen els immigrants entre les seves localitats d'origen i de destinació (econòmiques, d'enviament de remeses, polítiques, culturals, comunicatives, financeres...) adquireixen caràcter transnacional si es tornen regulars i sistemàtiques, i generen un canal interactiu entre tots dos llocs anomenat espai o camp social transnacional (Blanco, 2007; Levitt & Glick Schiller, 2004). Aquest concepte s'inspira en la definició de Bourdieu sobre «camp social» i és definit com:

[...] un conjunt de múltiples xarxes entrelaçades de relacions socials, a través de les quals s'intercanvien de manera desigual, s'organitzen i es transformen les idees, les pràctiques i els recursos. Les xarxes poden consistir en vincles forts o febles, que posen en contacte les persones que tenen relacions transnacionals amb aquells que no les posseeixen, però que reben influències indirectes dels fluxos d'idees, objectes i remeses col·lectives dins del seu camp de relacions socials (Levitt, 1998).

Diversos autors han arribat a la conclusió que per parlar de transnacionalisme es requereix que les xarxes socials desenvolupades entre «aquí» i «allà» tinguin les característiques següents: a) regularitat, b) simultaneïtat i c) sostenibilitat (Guarnizo, 2007; Vertovec, 2002, 2003, 2007; Levitt i Schiller, 2004). Si les xarxes socials compleixen aquests requisits, es conformarà un camp social transnacional, on es desenvoluparan noves formes de sociabilitat. Aquest camp no constitueix necessàriament un espai físic, territorialitzat i concret, si no inclou també un àmbit desterritorialitzat i no-concret.

Il·lustració 3. L'espai transnacional.

Per alguns autors, la desterritorialització de les activitats transnacionals constitueix una ficció i, per tant, els espais transnacionals se situen a la pràctica en territoris concrets, formats per poblacions o pels països d'origen i de destinació que les xarxes transnacionals uneixen. Des d'aquesta perspectiva, si bé les pràctiques transnacionals s'estenen més enllà de dos o tres territoris nacionals, es constitueixen dins dels límits de relacions socials, econòmiques i polítiques específiques (Smith i Guarnizo, 1998; Blanco, 2007).

De la mateixa manera, tampoc no existeix consens en la classificació de les pràctiques transnacionals dels immigrants. Sobre això s'han desenvolupat diverses tipologies, com la de Smith i Guarnizo, que diferencia entre pràctiques transnacionals desenvolupades «des de dalt» i «des de baix»; la de Faist (2000), que diferencia entre «xarxes transnacionals», «circuitos transnacionals» i «comunitats transnacionals»; la d'Itzingud, que diferencia entre

transnacionalismes «lineal», «de base» i «reactiu» i la de Peggy Levitt (2004), que diferencia entre transnacionalismes «concentrats» i «expandits».

Finalment, cal assenyalar que tampoc no existeix consens sobre la mateixa definició de la unitat d'anàlisi dels estudis transnacionals: la «comunitat transnacional». En un breu recompte es poden identificar, pel cap baix, quatre sentits diferents en el seu ús: a) diàspora, b) circuit transnacional, c) camp transnacional i d) espai transnacional. En el primer sentit,

Per «comunitat transnacional» s'entén diàspora, circuit, camp i espai transnacionals.

el concepte de comunitat transnacional es fa servir com a sinònim de «diàspora», referit al conjunt d'immigrants d'una mateixa nacionalitat d'origen amb residència en la mateixa societat de destinació. En el segon sentit, el concepte és sinònim de «circuit transnacional» entre societats de destinació i origen (Rouse, 1991). En el tercer sentit, el concepte es refereix al desenvolupament del camp social transnacional (Levitt i Glick Schiller, 2004). Finalment, en el quart sentit, el concepte s'entén també com «espai transnacional», que no inclou només les pràctiques transnacionals dels immigrants, sinó també els seus vincles amb els nadius de la societat receptora (Faist, 2000, 2005).

Atesa la complexitat del debat i els usos del concepte «comunitat transnacional», diversos autors suggereixen repensar la unitat d'anàlisi en els estudis transnacionals. Aquest suggeriment es torna més explícit en el cas de Portes, Guarnizo i Landolt (2003), que suggereixen definir com unitat d'anàlisi dels estudis transnacionals «l'individu i les seves xarxes socials». En paraules d'aquests autors:

[...] l'individu i les seves xarxes socials constitueixen el punt de partida més viable en la investigació d'aquest tema. Aquesta decisió no es basa en una posició filosòfica *a priori*, ni té la intenció de negar la realitat i importància d'estructures més àmplies. Per contra, creiem que un estudi que s'inicia amb la història i les activitats dels individus és la forma més eficient per comprendre les estructures del transnacionalisme i els seus efectes (pàg. 19).

Aquesta posició implica una tornada a l'observació del subjecte i les seves relacions personals, més enllà dels límits que defineixen les metàfores i els conceptes sobre xarxes i comunitats transnacionals. Des de la teoria de xarxes socials és possible estudiar de manera sistemàtica el conjunt de relacions que desenvolupen, en l'àmbit individual, els immigrants, tant en l'àmbit d'integració en la societat de destinació com en l'àmbit transnacional respecte a la societat d'origen. Aquesta és la perspectiva adoptada en aquest estudi.

CAPÍTOL II. METODOLOGIA

El disseny general de l'estudi pot ser descrit com «mixt», és a dir, una combinació de tècniques qualitatives i quantitatives i, en aquest cas, amb un estatus equivalent ([QUAL+ QUAN] seguint la nomenclatura de Creswell, 2003).

La idea bàsica és recollir de forma estructurada xarxes personals, és a dir, informació sobre els «Egos» (o persones que responen la entrevista estructurada) i els seus contactes actius («Alteri»), a més a més de les relacions entre aquests Alteri. La xarxa personal resultant es mostra en el mateix moment a

S'ha fet servir una aproximació qualificada com *Mixed Methodology* (QUAL+QUAN).

la persona entrevistada i es van recollint les seves impressions de forma també estructurada, mitjançant, en aquest cas, una sèrie estandarditzada de representacions del seu món social. Aquesta informació s'agrega per col·lectius i es realitza una anàlisi estadística tant de les variables recollides com de les estructures de relacions.

Paral·lelament en aquesta anàlisi es recull informació secundària i es realitzen entrevistes a informants clau. Tota la informació és analitzada cas per cas mitjançant l'àudio de les entrevistes gravades i les notes aportades per l'equip de camp.

En aquest cas, a més, es va recollir informació geogràficament referenciada dels llocs on es desenvolupen les interaccions, informació de molt interès tant per la seva novetat com per les possibilitats de plantejar noves preguntes relacionades amb la realitat de cada col·lectiu.

L'equip de camp va disposar de sessions de formació inicial en la metodologia i les eines informàtiques i es va realitzar una prova pilot per validar el qüestionari i les visualitzacions, així com la codificació de les dades geogràfiques.

El projecte es va desenvolupar des del desembre de 2008 al juny de 2009.

MOSTRA MOTIVADA

La limitació a quatre mesos del treball de camp va aconsellar limitar a 25 el nombre de casos de cada col·lectiu. A partir de la distribució de les variables sexe, edat i temps de residència de cada col·lectiu es van assignar les entrevistes. A la taula 1 es presenten les quotes que l'equip de camp seguirà de forma orientativa, seguint la dinàmica de la bola de neu (és a dir, que uns informants donen el nom d'uns altres amb qui estan relacionats). Excepte en el cas dels filipins, dutes a terme per una persona coneixedora de la seva realitat, la resta d'entrevistes als col·lectius van ser realitzades per diferents persones, la qual cosa ha permès ampliar el nombre de cercles socials als qual s'ha tingut accés.

Col·lectiu sikh	Jove (fins a 25)	Adult (26 a 60)	Gran (+ de 60)	Total
Home	3	10	3	16
Dona	2	6	1	9
Total	5	16	4	25

Col·lectiu xinès	Jove	Adult	Gran	Total
Home	4	9	2	15
Dona	3	5	2	10
Total	7	14	4	25

Col·lectiu filipí	Jove	Adult	Gran	Total
Home	3	6	1	10
Dona	4	9	2	15
Total	7	15	3	25

Taula 1. Distribució inicial de les 75 entrevistes de xarxes personals (25 per col·lectiu).

El resultat final va ser molt aproximat al previst inicialment (vegeu taula 2) i, excepte en una minoria de casos que comentarem més endavant, la informació obtinguda ha estat fiable, contextualitzada i de gran interès. La distribució per edats s'ha pogut respectar sense problemes excepte en el cas de persones grans, de difícil accés per raó de nombre i visibilitat. Malgrat això, comptem amb les xarxes i els testimonis de persones xineses i filipines que fa més de trenta anys que són a Barcelona.

Col·lectiu		Sexe		Total
		Home	Dona	
	Sikh	15	10	25
	Xinès	10	15	25
	Filipí	10	15	25
Total		35	40	75

Taula 2. Distribució final de les 75 entrevistes de xarxes personals (25 per col·lectiu).

Aquesta estratègia de fixar el nombre de casos i distribuir-los per col·lectius immigrants va ser aplicada també per Aparicio i Tornos (2005), els quals van fixar 100 casos per col·lectiu per a tot Espanya. Un dels col·lectius, el xinès, ens permetrà fer comparacions amb les nostres dades i el treball esmentat.

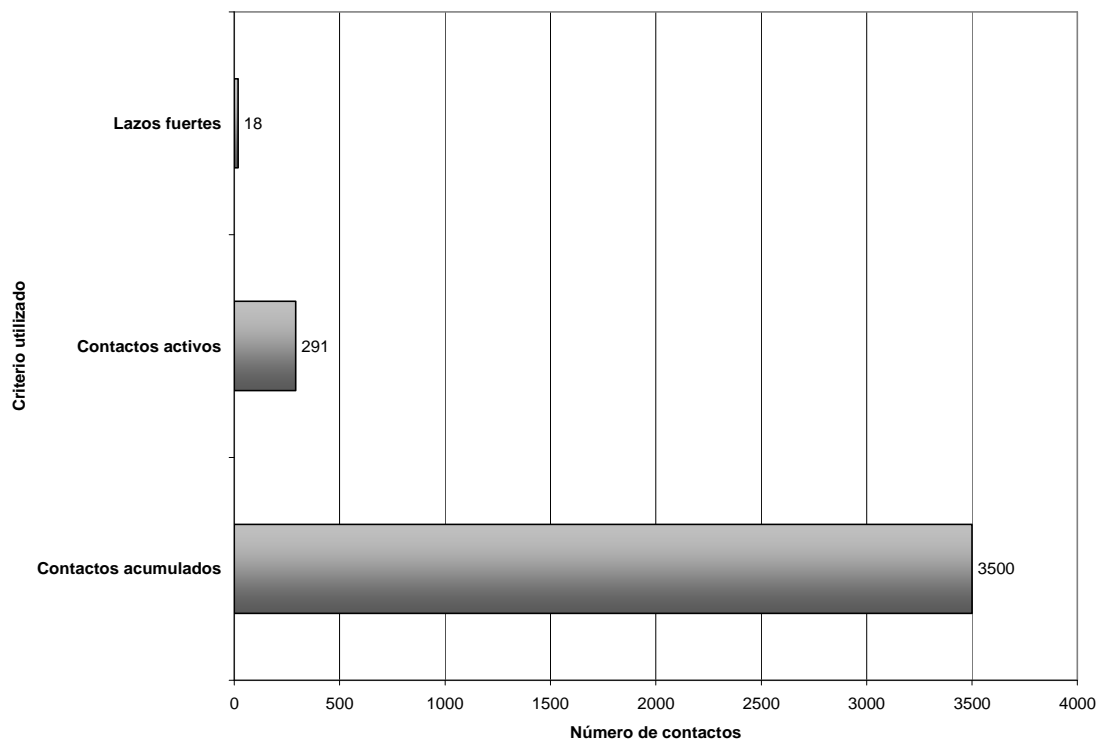
XARXES PERSONALS I EGONET

Hi ha dues perspectives diferents per a l'estudi de les xarxes socials: la sociocèntrica i l'egocèntrica. La perspectiva sociocèntrica acostuma a identificar per a cada context institucional una xarxa diferent. D'aquesta manera, si utilitzem com a generador de noms, «assenyala sisplau a qui triaries perquè representés la teva comunitat», o «digue'm a qui demanaries que et deixés diners», la xarxa de persones que responen i persones anomenades serà diferent en cada cas. Naturalment, podem recollir diferents contextos i combinar-los, però la perspectiva continua essent la mateixa: un conjunt definit de persones o actors que tenen relacions entre si per alguna mena de relació (o context institucional) prèviament definida.

Hi ha dues perspectives d'anàlisi en el camp de les xarxes socials: la sociocèntrica i l'egocèntrica.

La perspectiva egocèntrica, en canvi, parteix d'un Ego o punt focal i s'interroga per totes les relacions existents. Naturalment, d'aquesta forma es recullen (o s'haurien de recollir) tots els contextos institucionals en els quals es mou Ego, és a dir, família, veïns, companys d'estudi o treball, grup religiós o qualsevol institució rellevant per a la seva vida social. Aquestes institucions varien segons la cultura, naturalment.

Ara bé, com recollir o aproximar-se a la miriada d'interaccions que es produeixen al voltant d'una persona? La resposta a aquesta pregunta depèn també de la perspectiva adoptada. En general, podem afirmar que les xarxes personals estan constituïdes per un centre de llaços forts que canvia lentament al llarg de la vida i una perifèria més àmplia i dinàmica. En el cas del procés migratori aquest canvi és molt més ràpid i intens. A més a més, les dimensions d'aquesta xarxa varien enormement en l'escala social, de manera que les persones amb càrrecs polítics o administratius d'importància acostumen a tenir unes xarxes molt àmplies comparades amb les xarxes de persones marginals en una societat. Si parem esment a les relacions acumulades al llarg d'una vida (moltes de les quals s'obliden) el resultat és de 3.500 persones (Cf. Molina, 2005 per a una explicació detallada dels mètodes). Si parem esment a les relacions estables o als contactes actius, podem identificar una mitjana d'unes 300 persones, amb una desviació important en funció de la classe social i el sexe. Si parem esment a les relacions fortes i íntimes, el nombre es pot reduir a menys d'una vintena. En el gràfic següent podem apreciar aquestes diferències.

Il·lustració 4. Diferents estimacions de les dimensions de la xarxa personal (Molina, 2005).

Christopher McCarty (2002) va suggerir un canvi en l'enfocament de l'estudi de xarxes personals, i va passar de l'estimació de les dimensions a l'estimació de l'estructura (grups existents i relacions entre ells) i la composició (distribució de les característiques dels Alteri) de les xarxes personals. La pregunta és: quin és el mínim nombre d'Alteri sobre els quals cal indagar per disposar d'una idea aproximada de l'estructura i la composició d'una xarxa personal? McCarty proposa que un nombre entre 30 i 45 persones ha de ser suficient si el generador de noms utilitzat permet obtenir una llista lliure de persones de totes les categories socials.

En el nostre estudi hem fet servir el generador de noms següent:

Sisplau, escrigui una llista de 30 persones que vostè coneix pel nom i viceversa. Pot ser qualsevol persona. Intenti incloure gent que sigui pròxima i important per a vostè. També pot incloure persones que poden no ser tan pròximes però que acostuma a veure sovint. Escrigui'n el nom i el cognom de forma abreujada perquè solament vostè pugui reconèixer aquestes persones. És important que no n'abreugi gaire el nom per poder reconèixer-les més tard. Per exemple: Ram Ll per «Ramon Llull».

El generador utilitzat tendeix a produir llaços íntims al començament, però la llista és prou llarga per recollir informació de diferents àrees de l'estructura de les xarxes personals, incloent-hi els llaços febles.

Per facilitar la recollida de dades es disposa del programa de codi obert EgoNet (www.sourceforge.com/egonet), que permet dissenyar una entrevista estructurada i administrar-la. El mòdul client, que permet contestar el qüestionari als informants, finalitza amb una representació visual de la xarxa personal.

The protocol for data collection (embedded in EgoNet) is the following:

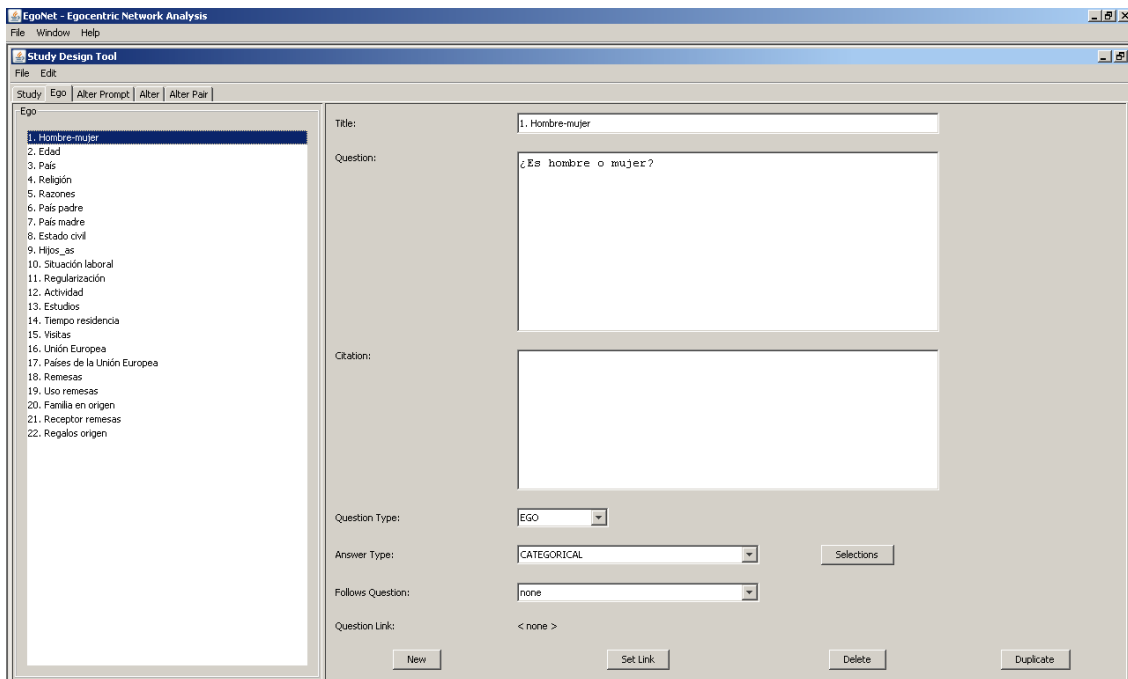
1. Information about ego. In this module a list of variables describing ego are collected.
2. Flexible name generator (presentat més amunt).

3. Information about alters nominated by Ego. Variables such as sex, age, location of residence, perceived closeness or type of support provided were recorded in this module. This part is the most time-consuming because the informants have to provide n variables for each alter nominated previously.
4. Alter-alter relationship. This module asks for the existence of relations among alters (as perceived by the respondent) with this alter-pair question:

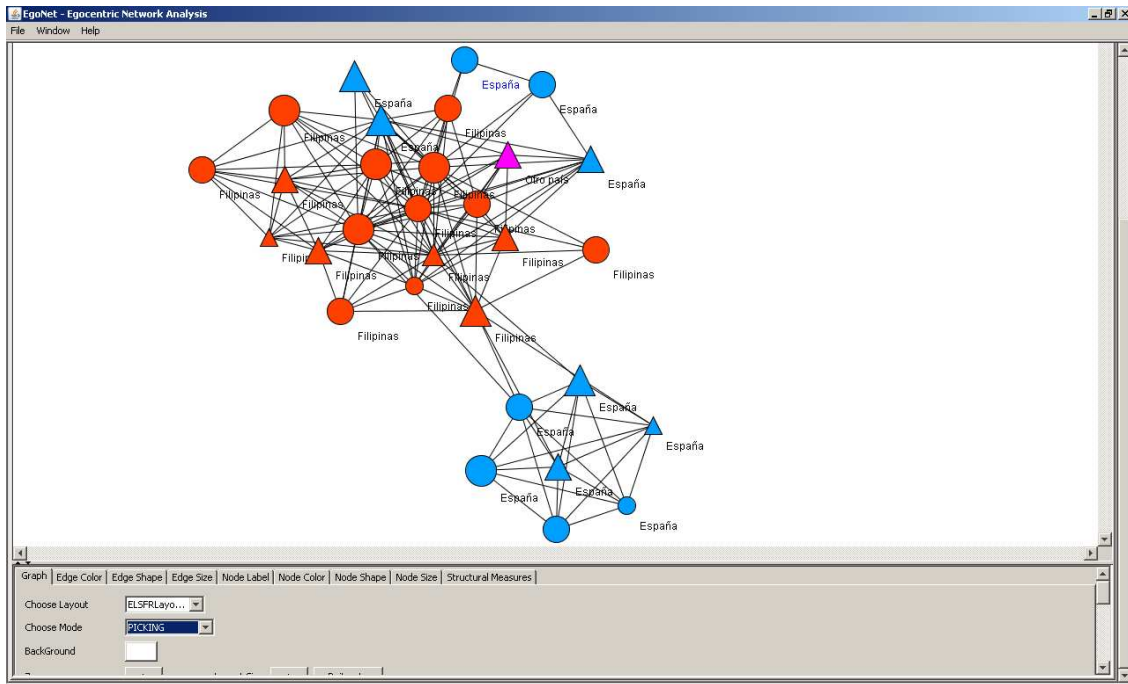
És probable que aquestes dues persones es relacionin independentment de vostè?

5. Visualization and in-depth interview. In this part a series of visualizations of the personal network of the informant are generated or provided during the interview and the qualitative information is recorded.

A les il·lustracions 5 i 6 es poden veure els exemple del mòdul administrador (amb les preguntes per a cada Ego) i del mòdul client (amb un exemple de visualització) respectivament.

Il·lustració 5. Mòdul administrador d'EgoNet.

II·lustració 6. Visualització d'una xarxa personal en el mòdul client d'EgoNet.

Cada persona entrevistada va contestar un conjunt de preguntes sobre ella mateixa, un conjunt de preguntes sobre cada Alter citat i va comentar tres visualitzacions.

Les preguntes sobre Ego van ser les següents (no s'inclouen les categories de resposta):

1. . És home o dona?
2. . Quina edat té (en anys)?
3. . En quin país va néixer?
4. . Quina categoria descriu millor la seva religió?
5. . Quina resposta descriu millor les seves raons per venir a Espanya?
6. . On va néixer el seu pare?
7. . On va néixer la seva mare?
8. . Quin estat civil té?
9. . Quants fills té?
10. . Quants dels seus fills van néixer a Espanya?
11. . És vostè assalariat a temps complet, a temps parcial, està aturat, jubilat o en una altra situació?
12. . Té la seva situació regularitzada a Espanya («papers»)?
13. . Quin mena de feina fa?
14. . Quina categoria descriu millor el seu nivell d'estudis?
15. . En quin any (YYYY) va venir per primera vegada a Espanya (99 per als nascuts aquí)?

16. . Quantes vegades en els dos últims anys ha visitat (país d'origen)?
17. . Ha viscut en altres països de la Unió Europea?
18. . Envia diners a (país d'origen)?
19. . Fa servir part d'aquests diners per construir una casa o posar un negoci a (país d'origen)?
20. . La seva família (país d'origen) depèn de les seves trameses de diners per viure?
21. . Qui rep els diners que hi envia?
22. Quantes vegades va enviar béns o regals a (país d'origen) en els dos últims anys?

Les preguntes sobre els Alteri van ser les següents:

1. . XX és un home o una dona?
2. . Com de pròxim se sent de XX?
3. . De quin país és XX originalment?
4. . En quin país viu XX?
5. . De quina gran ciutat està més prop XX?
6. . Ha consultat alguna vegada amb XX problemes o preocupacions personals?
7. . Com és que coneix XX?
8. En quin lloc de Barcelona s'acostuma a trobar amb XX? Miri el mapa amb les parades de metro i indiqui el número més pròxim...

Pel que fa a les visualitzacions, aquestes es poden veure a la taula 3.

	Visualització 1	Visualització 2	Visualització 3
Forma	Sexe	Sexe	Sexe
Color	País origen	<i>Betweenness</i>	Confidència
Etiqueta	Alter	Alter	Raó trobada
Dimensió	Proximitat percebuda	Centralitat	Centralitat

Taula 3. Les diferents visualitzacions de les xarxes personals dels informants emprades en aquest estudi.

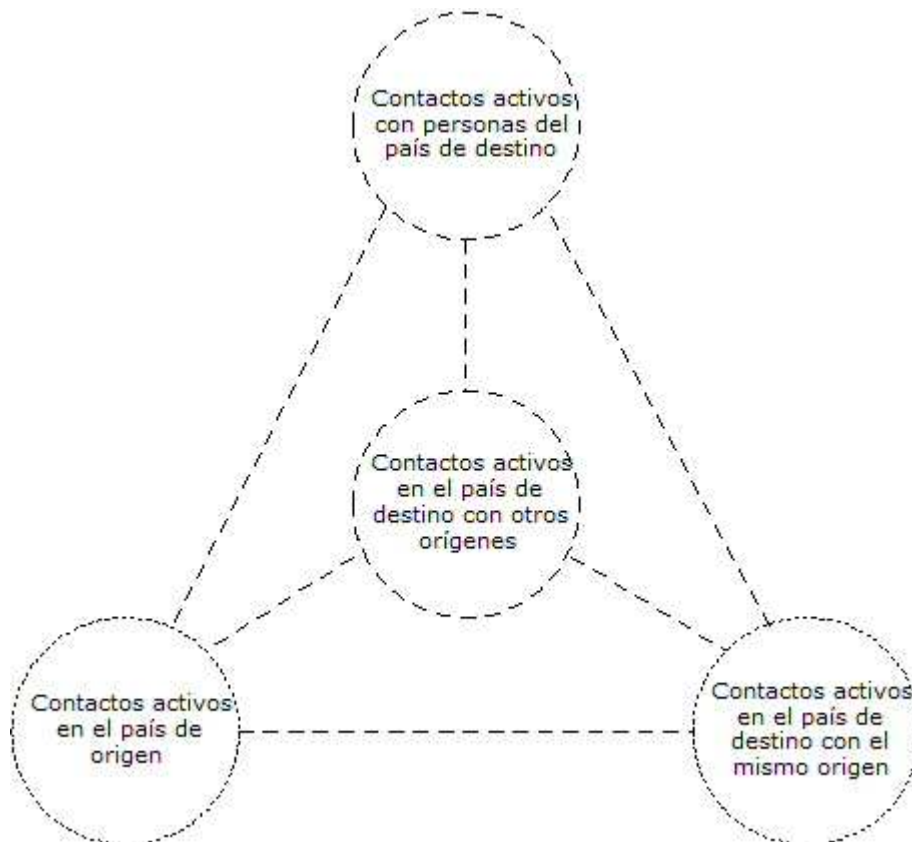
Totes les entrevistes van ser gravades en el mateix ordinador i de cada entrevista es van fer un document explicatiu per part de la persona de l'equip que la va realitzar. La durada mitja d'aquesta entrevista es de 20 minuts i la durada mitjana total de la sessió de dues hores.

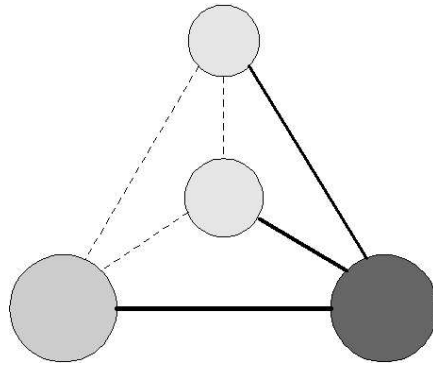
EgoNet permet exportar les dades a paquets estadístics (mitjançant fitxers CSV) i d'anàlisi de xarxes.

CLUSTERED GRAPHS: UNA EINA PER A LA COMPARACIÓ

Les xarxes personals individuals permeten explorar en profunditat cada cas, però no es fàcil comparar les xarxes entre si a causa de la gran quantitat de relacions ($30 \times 29 = 870$) i atributs de cadascun dels nodes (8 en el nostre cas). Les configuracions possibles son extraordinàriament grans. És per això que amb l'ajut del Grup Algorhythmics de la Universitat de Konstanz hem desenvolupat un mètode que permet comparar xarxes socials entre si, per una banda i, agregant les dades, col·lectius entre si, per una altra. Aquest mètode s'anomena «clustered graphs» (Lerner et al., 2007).

La idea és molt simple: es tracta de reduir tota la informació a un graf de només quatre nodes en funció de l'origen de la persona i el lloc de residència (vegeu la il·lustració 7).

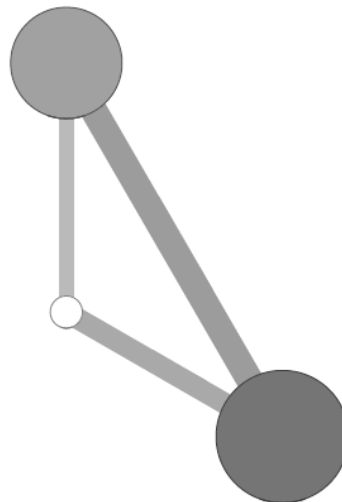

Il·lustració 7. Una xarxa personal d'un immigrant representada amb 4 nodes.

Nota: Les dimensions dels nodes i de les línies indica el volum de persones i relacions respectivament. L'escala de grisos és proporcional a la densitat de relacions dins de cada node o classe.

Per exemple, la xarxa personal de la il·lustració 6, representada mitjançant un *clustered graph*, és així:

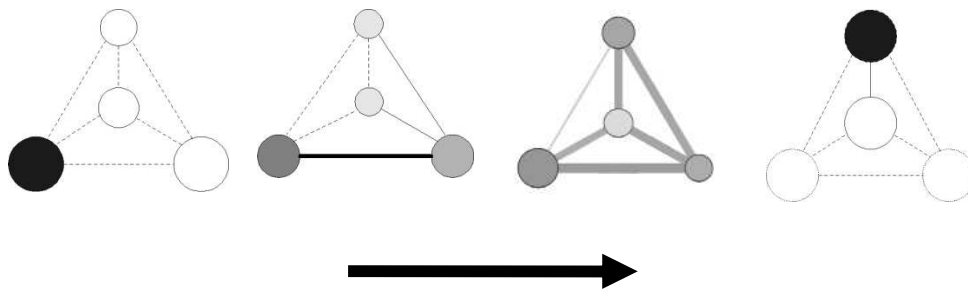
Il·lustració 8. La xarxa personal de la il·lustració 6 representada mitjançant la tècnica del «clustered graph».

D'aquesta forma és possible veure ràpidament que aquesta dona (de 33 anys, amb 10 anys de residència a Barcelona) té una xarxa de contactes actius composta principalment per persones d'origen filipí que resideixen a Barcelona (o Espanya en aquest cas), molt relacionades entre si (sabem per l'entrevista que es tracta de família), un grup d'espanyols i espanyoles bastant nombrós i també amb moltes relacions internes (companyes d'estudis i de feina) i que tots dos grups està força interrelacionats. Igualment es poden veure algunes persones

que viuen a Barcelona i que no són espanyoles ni filipines (companyes de feina), també relacionades amb tots dos grups.

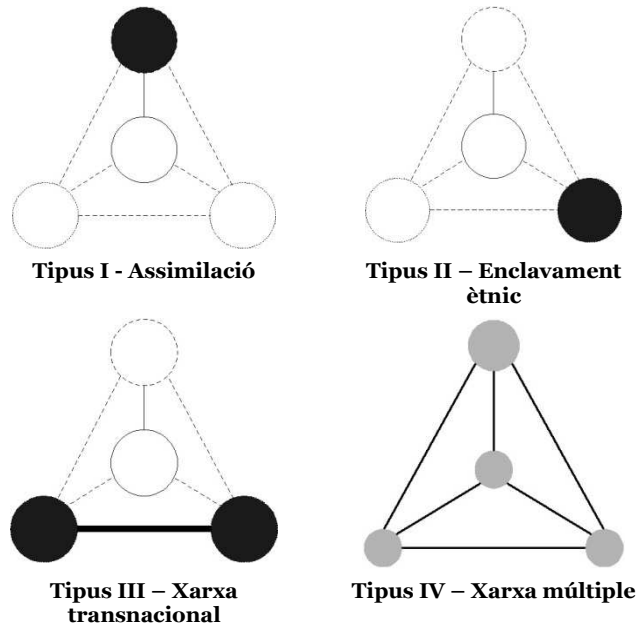
Aquesta reducció de la complexitat (capturant però la informació rellevant) mitjançant el manteniment de la posició i el nombre dels nodes ens permet comparar i estudiar, per exemple, el canvi en les xarxes personals que es produeixen durant el procés migratori.

Per exemple, la teoria assimilacionista sostindria un patró de canvi com el que apareix a la il·lustració 9 (Molina et al. 2008), d'una xarxa formada bàsicament amb connacionals a una, ja en la segona generació, formada per persones de la societat de recepció. A les fases intermèdies hi ha una forta transnacionalitat i, de manera creixent, un augment del nombre de persones del país de d'acollida i de les relacions amb aquests.

Il·lustració 9. Patró de canvi de les xarxes personals durant el procés migratori.

Igualment, és possible identificar els tipus ideals d'adaptació migratòria que presenta la literatura i veure fins a quin punt es presenta en les nostres dades. Així, en la il·lustració 10 es presenten els «clustered graphs» dels estats «assimilació», «enclavament ètnic», «transnacionalisme» i un tipus intermedi que hem anomenant «xarxa múltiple», normalment un estat transitori segons la nostra experiència.

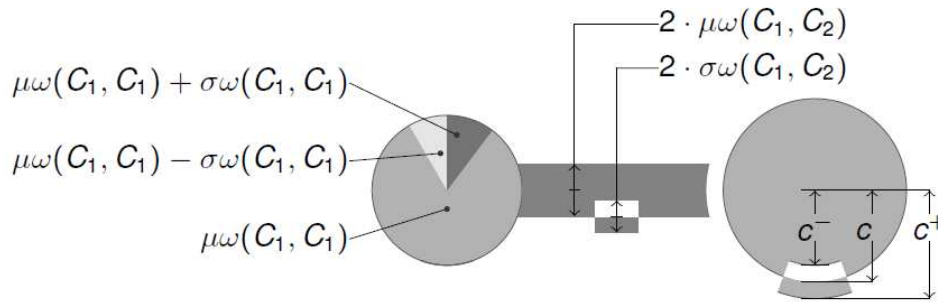

Il·lustració 10. Tipologia ideal² de xarxes personals de persones immigrades.

Ara bé: com representem la dispersió i la variabilitat interna quan s'agreguen les xarxes socials de diferents persones? Per representar aquesta informació Brandes et al. (2008) va desenvolupar un mètode que permet visualitzar les mesures de dispersió, ja siguin la mediana i els quartils o bé la mitjana i la desviació estàndard.

Per això es realitzen tres operacions. La primera (il·lustració 11, node de l'esquerra) consisteix a representar la variabilitat entre la mitjana o mediana (representada pel color dominant) amb una porció més clara i una més fosca que aquest terme mitjà. Com més se separin a l'escala de grisos els tres colors, més dispersió hi haurà en el nombre de relacions internes del node o classe de persones (per exemple, persones nascudes a Taiwan).

² Tipologia «ideal» fa referència al sentit weberian de tipus «pur» i no a cap estat desitjable o recomanat.

c = average class size; c^{\pm} = average \pm standard deviation
 $\mu\omega(C_1, C_1)$ = average tie weight; $\sigma\omega(C_1, C_1)$ = standard deviation

Il·lustració 11. Representació de les mesures de dispersió dels *clustered graphs*.

La segona (línia que uneix els dos nodes) consisteix a representar la variabilitat que hi ha entre la mesura central escollida i la mesura de dispersió amb un fragment que sobresurt. Les dimensions d'aquest fragment indicaran la variabilitat que hi ha en les relacions observades entre nodes o classes (per exemple, relacions entre persones nascudes a Taiwan i persones nascudes a Taiwan però que viuen a Barcelona).

La tercera (node de la dreta) indica la dispersió en relació amb el volum de contactes actius en cada classe. Com més gruixut serà el fragment, més dispersió hi haurà.

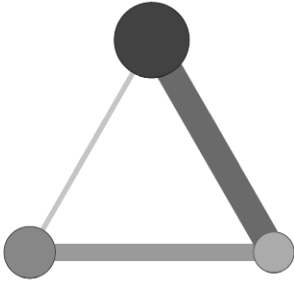
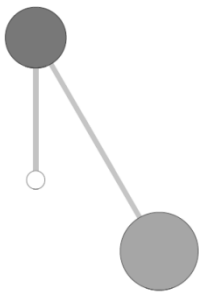
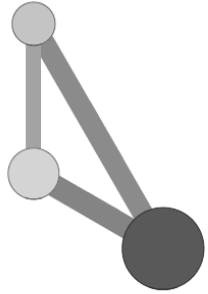
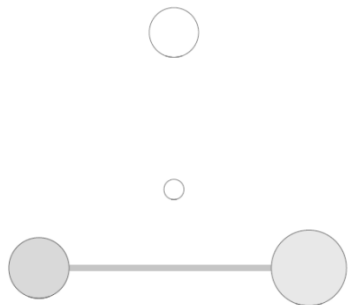
Amb aquest mètode ja podem representar no tan sols una xarxa personal sinó les xarxes personals de cada col·lectiu i comparar-les entre si.

FIABILITAT

Fins a quin punt és fiable la informació obtinguda? La fiabilitat de la informació ha estat una de les nostres preocupacions principals al llarg de tot l'estudi. Per mirar de garantir al màxim aquest aspecte, vam realitzar una formació a l'equip de camp sobre com evitar el cansament o les respostes estratègiques dels informants, vam animar a no reportar entrevistes que no tinguessin la qualitat necessària i cadascuna de les entrevistes i de les dades obtingudes han estat revisades per dues persones almenys. Així i tot, és normal que en un treball de camp tan ampli com el present es manifestin situacions en què es produeixin errors, bé pel context de realització de l'entrevista (amb el marit present, per

exemple) o bé en la comprensió de les preguntes, sobretot amb persones que no entenen bé el castellà o el català (en ocasions les entrevistes s'han dut a terme amb l'ajut d'una traductora).

Després de revisar amb detall els 75 casos, hem trobat aquestes quatre entrevistes que presenten alguns problemes de fiabilitat (il·lustració 12).

	
<p>1h06C. Home sikh aturat. Massa importància del grup d'espanyols que va conèixer a la feina de venda de flors a les Rambles, potser per la seva necessitat de feina.</p>	<p>2m18w. Dona xinesa que pensava que no havia de posar les persones que vivien a Taiwan. Marit català present a l'entrevista.</p>
	
<p>1m02c. Dona sikh acabada d'arribar pràcticament i que no esmenta el seu grup familiar a l'Índia (possiblement d'una «casta» inferior a la del marit, present a l'entrevista. Els espanyols/es i persones d'altres països són d'un curs d'idiomes.</p>	<p>2h15W. En aquesta xarxa hi ha massa persones aïllades. Estava atenent simultàniament el basar i fent l'entrevista.</p>

Il·lustració 12. Les quatre xarxes que presenten problemes de fiabilitat.

En aquest quatre casos es poden veure les raons de la sobreestimació o la subestimació de contactes actius i/o de les seves relacions. Pensem però que en conjunt la informació obtinguda és de qualitat i es mereix una anàlisi detallada.

Els casos d'esbiaixament sistemàtic provocat per l'estructura de la memòria (Molina et al. 2007) seran analitzats més endavant en relació amb el col·lectiu filipí.

REPRESENTATIVITAT

Fins a quin punt és «representativa» la informació obtinguda? Des d'un punt de vista estadístic hem de dir que aquesta informació *no* és representativa ja que com que no ha estat seleccionada la mostra de forma aleatòria no podem mesurar l'error existent i, per tant, establir una estimació. Per fer una mostra representativa amb un 95% de nivell de confiança i un 5% d'error hauríem d'haver fet al voltant de 284 xarxes personals, en lloc de 75 estretes de forma aleatòria. No obstant això, hem obtingut dades de més de 2.000 persones, per la qual cosa la no-representativitat estadística no implica una manca de rellevància de la informació obtinguda.

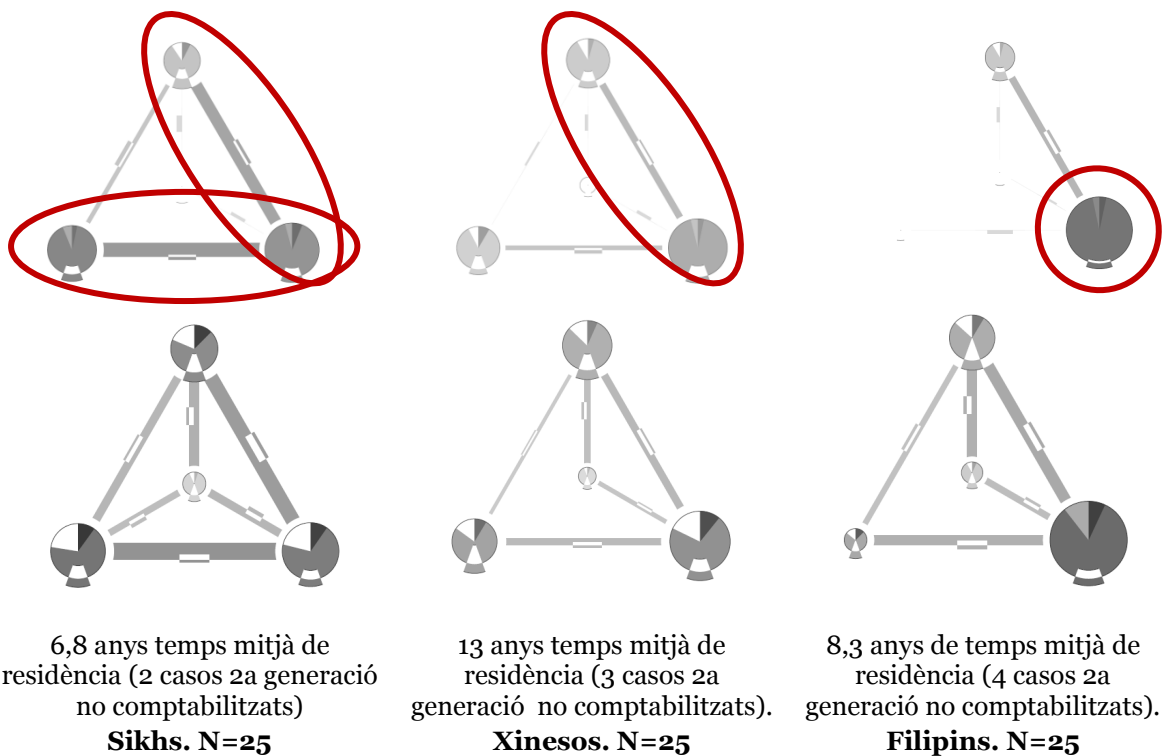
D'altra banda, el fet d'haver dissenyar una mostra intentant seguint la distribució de variables clau com ara el sexe i l'edat, la triangulació amb informació estadística de fonts secundàries, bibliogràfica i d'informants clau, ens permet presentar una visió dels col·lectius estudiats informada i documentada.

CAPÍTOL III. LES XARXES SOCIALS DE SIKHS, XINESOS I FILIPINS A BARCELONA: UNA VISIÓ DE CONJUNT

Les xarxes socials poden ser conceptualitzades com indicadors de les modalitats d'adaptació de les diferents poblacions immigrants a la societat d'acollida. Així, per exemple, tant el temps mitjà de residència com la via d'arribada queden reflectides en el nivell de transnacionalisme i/o la proporció dels sexes.

A la il·lustració 13 podem veure una comparació dels tres col·lectius. La primera fila representa la mediana i els quartils superior i inferior com a mesures de dispersió i la segona fila presenta la mitjana i la desviació típica.

En primer lloc voldríem destacar la notable diferència existent entre tots tres col·lectius. Així és possible veure com el col·lectiu d'origen sikh presenta una *forta transnacionalitat*, derivada, malgrat la gran diversitat de casos existents, de la trajectòria migratòria a Barcelona relativament més recent, al mateix temps que s'observa una notable relació amb persones de nacionalitat espanyola (s'inclouen aquí els joves de segona generació).

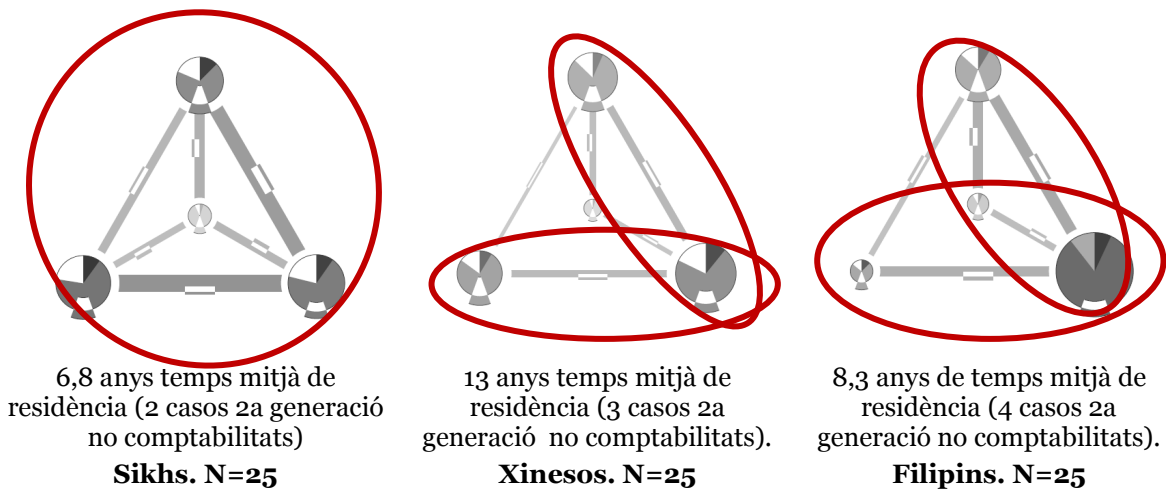
Il·lustració 13. Els tres col·lectius. La primera fila presenta la mediana i els quartils. La segona fila presenta la mitjana i la desviació típica.

Pel que fa al col·lectiu xinès, és destacable la proporció més gran de persones de nacionalitat espanyola en relació amb els altres grups derivada d'una trajectòria més llarga de residència (un altre cop no s'inclouen aquí les persones de segona generació per calcular el temps mitjà de residència) i *el color gris més clar dels contactes actius de origen xinès residents a Barcelona*, fet que mostra que, malgrat la seva dimensió, no hi ha una única «comunitat xinesa» a Barcelona, sinó una pluralitat de persones i situacions (a més d'origen taiwanès en molts casos, tot i que no exclusivament).

En el tercer cas, el del col·lectiu filipí, *destaca el volum i la densitat de contactes de les persones filipines residents a Barcelona*. El reagrupament familiar per via femenina, la centralitat de l'església catòlica i de la religió en el col·lectiu així com l'existència de grups informals cristians, el Centre Filipí i el col·legi Pinoy entre d'altres pot ajudar a explicar aquest fet.

En tot tres col·lectius destaca igualment la *baixíssima presència de persones diferents del país d'origen i del país d'acollida (altres immigrants)*. Aquest fet s'explica per diferents raons. Estudis anteriors han posat de relleu que els contextos principals en què emergeixen relacions heteròfiles (és a dir, amb característiques diferents de les pròpies) són la feina, l'habitatge i els cursos o estudis. En el cas dels tres col·lectius estudiats, en molts casos la feina és en un negoci familiar (cas xinès) o bé en un restaurant de connacionals i/o servei domèstic (cas filipí). D'altra banda, en el cas sikh, el centre de culte, un altre lloc per trobar altres tipus de persones, és específic d'aquesta nacionalitat malgrat que està obert a tothom i té funcions d'acollida i suport molt importants. Per últim, els nostres informants manifesten que viuen en pisos llogats amb altres persones de la mateixa nacionalitat, principalment per raons d'accessibilitat i de preu.

Si examinem ara la segona fila de representacions podem veure d'entrada molts contrastos (un indicador de la diversitat de situacions) i una mica més acusades algunes relacions. A la il·lustració 14 es mostra de forma separada aquesta fila per poder estudiar amb més claredat algunes qüestions i matisar algunes de les afirmacions realitzades fa un moment.

Il·lustració 14. Els tres col·lectius amb la mitjana i la desviació típica.

Així podem veure en el cas sikh una veritable «xarxa múltiple» segons la nostra tipologia ideal. Això indica una situació de transició, amb persones molt «integrades» o de segona generació, amb una varietat de contactes i persones acabades d'arribar en una situació de fort transnacionalisme.

En el cas xinès aquesta representació ens accentua una mica més el manteniment de relacions amb origen, relacions que havien quedat diluïdes en la primera representació.

De la mateixa manera, aquesta representació del cas filipí ens indica més relacions amb persones de nacionalitat espanyola i relacions transnacionals amb les Filipines. Aquesta darrera qüestió és de molta importància perquè com veurem en l'apartat següent, *el col·lectiu filipí és el que trameta més remeses econòmiques i, a més, el que té un projecte més clar de tornar a les Filipines durant la jubilació*. La subrepresentació d'aquest comportament es pot explicar per l'efecte que té en la memòria la freqüència d'interacció. Malgrat que el nostre mètode d'elicitació de contactes genera en primer lloc els lligams forts o íntims (com per exemple un fill a les Filipines), la cognició està molt

determinada per la freqüència d'interacció i el nivell baix de viatges i visites, al costat de la limitació a 30 persones i la importància del col·lectiu filipí a Barcelona en la vida de les persones entrevistades en aquest estudi, poden explicar en part aquest fet.

XARXA MIGRATÒRIA

Com dèiem al començament d'aquest capítol, les modalitats de vies d'arribada queden reflectides en les xarxes socials. Així en la taula 4 podem veure que del conjunt de més de 2000 persones sobre les que tenim informació, la distribució per sexes varia segons els col·lectius.

Sexe dels Alteri	Col·lectiu			Total
	Sikh	Xinès	Filipí	
Dona	42,0%	51,4%	55,4%	49,5%
Home	58,0%	48,6%	44,6%	50,5%
Total	100%	100%	100%	100%

Taula 4. Sexe dels Alteri de les persones entrevistades per col·lectius.

Les relacions socials acostumen a ser homòfones, és a dir, que la proporció de persones que tenen les mateixes característiques que Ego acostuma a ser més alta. Això significa que si el canal d'arribada es masculí, com es el cas sikh, on hem vist que els homes han arribat primer i després ha procedit a fer el reagrupament familiar, hem d'esperar una proporció de coneguts homes més gran. De la mateixa manera, en el cas filipí podem veure la importància del canal d'arribada per reclutament femení, de filles i/o germanes per fer feines domèstiques. En el cas xinès les diferències no són significatives, fet que calia esperar donada la trajectòria més llarga de residència a Barcelona.

En el cas sikh hem trobat persones que han vingut a partir de la cadena migratòria familiar, però també persones que han vingut d'Holanda i/o d'altres països i per als quals el centre de culte sikh ha estat el primer contacte amb el col·lectiu a Barcelona.

En el cas xinès hem trobat persones que han vingut per reagrupament familiar o bé per contactes familiars per treballar en restaurants xinesos i/o negocis però també amb dones amb projectes migratoris individuals així com estudiants.

En el cas filipí hem trobat persones que vénen a partir de cadenes feminitzades (un cas semblant al dominicà a Barcelona) de les mateixes zones de les Filipines per treballar en servei domèstic o en restaurants. En segon lloc, ens hem trobat estudiants becats pel Govern espanyol i també casos de persones individuals que per atzar (un vaixell immobilitzat, per exemple) han arribat a Barcelona.

En general les persones entrevistades tenen la seva situació regularitzada, malgrat que en el cas sikh (amb una trajectòria més recent) hi ha més casos de situació irregular (taula 5).

Situació regularitzada?	Col·lectiu			Total
	Sikh	Xinès	Filipí	
No	5	1	2	8
Sí	20	24	23	67
Total	25	25	25	75

Taula 5. Situació legal de les 75 persones entrevistades.

Pel que fa als itineraris migratoris només una proporció petita de persones manifesten haver viscut en altres països de la UE (uns mesos normalment), principalment Anglaterra, Bèlgica, Holanda i França (taula 6).

Ha viscut en algun altre país de la UE?	Col·lectiu			Total
	Sikh	Xinès	Filipí	
No	21	20	22	63
Sí	4	5	3	12
Total	25	25	25	75

Taula 6. Altres països de la UE abans d'arribar a Barcelona.

Convé recordar que en tots tres col·lectius Espanya no és ni l'única destinació migratòria ni tan sols la preferida. Ara bé, en molts casos trobem una valoració positiva de la legislació espanyola, que permet el reagrupament familiar i una

tolerància general més gran que en altres països, especialment en comparació amb països petrolers de l'Orient Mitjà.

Pel que fa a les remeses, a la taula 7 es pot veure que és el col·lectiu filipí el que presenta una conducta més activa en aquest camp, si bé tant xinesos com sikhs, per aquest ordre, acostumen a fer remeses a origen.

Tramet diners al país d'origen?	Col·lectiu			Total
	Sikh	Xinès	Filipí	
Mai	18	12	7	37
De vegades	4	9	8	21
Sovint	3	3	10	16
Total	25	24	25	74

Taula 7. Remeses (1 cas *missing*).

Aquesta conducta activa de les persones d'origen filipí es veu clarament a les Taules 8 i 9, on queda palesa la dependència d'algunes famílies filipines de les remeses i la inversió en negocis o cases al país d'origen. En el cas xinès també ens hem trobat aquesta inversió en dos casos. Una de les raons adduïdes és que la vida és molt cara a Barcelona i que amb la reducció d'ingressos que implica una pensió és més viable residir al país d'origen després de la jubilació.

La família depèn de les remeses per viure?	Col·lectiu			Total
	Sikh	Xinès	Filipí	
No	25	23	16	64
Sí	0	2	8	10
Total	25	25	24	74

Taula 8. Necessitat de les remeses.

Està construint una casa o posant un negoci	Col·lectiu			Total
	Sikh	Xinès	Filipí	
No	25	25	19	69

Sí	0	0	5	5
Total	25	25	24	74

Taula 9. Ús de les remeses en immobles o negocis.

La idea de tornar després de la jubilació també és present en el col·lectiu xinès, on hi ha la dita: «La fulla cau sempre sobre la seva arrel», volent dir que s'intenta tornar a la Xina per morir allà.

Aquests resultats són coherents amb l'anàlisi realitzada per Sanahuja i Redón (2008) sobre els factors que expliquen la sol·licitud de reagrupament familiar segons la qual el *tipus de projecte migratori* (millorar la situació econòmica en aquest cas), el *volum de remeses* observades i la *valoració de la situació del país d'origen* explicarien en gran part aquest fet. S'ha de tenir en compte que en molts casos aquesta sol·licitud va adreçada a regularitzar la situació de persones que de fet ja viuen a Barcelona. En el nostre cas, el col·lectiu xinès (13% de sol·licituds del total registrat al 2007) i el filipí (amb un 5%) mostren aquest patró de comportament en la seva trajectòria migratòria, amb una variació entre el 2005 i el 2007 d'un 200% i un 102,2% respectivament. El grau de masculinització i/o feminització d'un col·lectiu explica en gran part el tipus de parent reagrupat. Així, en el cas dels xinesos, amb relativa majoria d'homes, la sol·licitud de reagrupament més important és la de cònjuge i fills (normalment mare i filles) mentre que en el cas del col·lectiu filipí (majoria de dones) és de cònjuge i/o fills. La tendència en tots els col·lectius és reagrupar fills en una edat entre 12-17 per seva la menor dependència, per una banda, i pel límit legal de 17 anys per reagrupar, per l'altra. També, malgrat que de manera incipient, s'està observant en tots els col·lectius les peticions de reagrupament d'ascendents (parents de la generació superior).

En conjunt pensem que el col·lectiu sikh presenta més persones en situació de vulnerabilitat que la resta si bé parts d'aquest col·lectiu estan plenament integrades a la societat catalana.

A banda de situacions de vulnerabilitat provocades per malalties cròniques i situacions d'atur, ens hem trobat el cas d'una parella que rep ajuda econòmica *de la família a l'Índia*. En aquests casos el retorn, al menys d'alguns membres de la família, és una de las possibles solucions que permet l'espai transnacional.

OCUPACIÓ

En general les persones d'aquest col·lectiu tenen uns nivells de formació alts, amb batxillerat, formació professional, estudis universitaris i estudis de postgrau (taula 10). És cert que aquests nivells en proporció són més baixos en el cas sikh, però no es tracta de col·lectius poc qualificats. Una altra qüestió és que la segmentació del mercat de treball fa que aquestes persones realitzin tasques per sota de la seva capacitat.

Nivell d'estudis	Col·lectiu			Total
	Sikh	Xinès	Filipí	
Sense estudis	0	2	0	2
Estudis primaris	9	2	2	13
Batxillerat o equivalent	10	7	10	27
Estudis universitaris	6	8	10	24
Postgrau o màster	0	3	2	5
Formació professional	0	2	1	3
Altres	0	1	0	1
Total	25	25	25	75

Taula 10. Nivell d'estudis dels tres col·lectius.

També en el cas de la ciutat de Barcelona, el nivell d'estudis és una variable cabdal per entendre tant l'ús dels recursos socials presents en ocasions a la xarxa social com en els nivells de mobilitat social ascendent. En general, el recurs al suport social de la xarxa de connacionals és més gran com més baix és el nivell d'estudis i viceversa, un nivell d'estudis més alt està associat amb projectes migratoris individuals (Samper i Moreno 2009).

Pel que fa a la situació laboral, destaquem un altre cop l'atur entre el col·lectiu sikh (8 persones de les 25 entrevistades), malgrat que també en els altres dos col·lectius trobem persones aturades.

Tot i que hem trobat algun petit empresari en el col·lectiu sikh i en el filipí, és el col·lectiu xinès el que presenta uns nivell més grans d'empresariat, com hem explicat al capítol anterior. Aquesta situació es reflecteix en la situació laboral d'autònom i en part en la de contracte a temps complet.

Situació laboral	Col·lectiu			Total
	Sikh	Xinès	Filipí	
Autònom per compte d'altri	0	6	0	6
Contracte a temps complet	5	7	15	27
Aturat	8	2	4	14
Empresari	1	2	0	3
Una altra situació	7	4	3	14
Temps parcial	3	3	3	9
Feina per temporada	1	1	0	2
Total	25	25	25	75

Taula 11. Situació laboral.

Pel que fa a la situació laboral, destaquem un altre cop l'atur entre el col·lectiu sikh (8 persones de les 25 entrevistades), malgrat que també existeix en els altres dos.

En el cas sikh ens trobem persones que treballen en la neteja, cambriers i dependent de botiga, així com traductor o mediador.

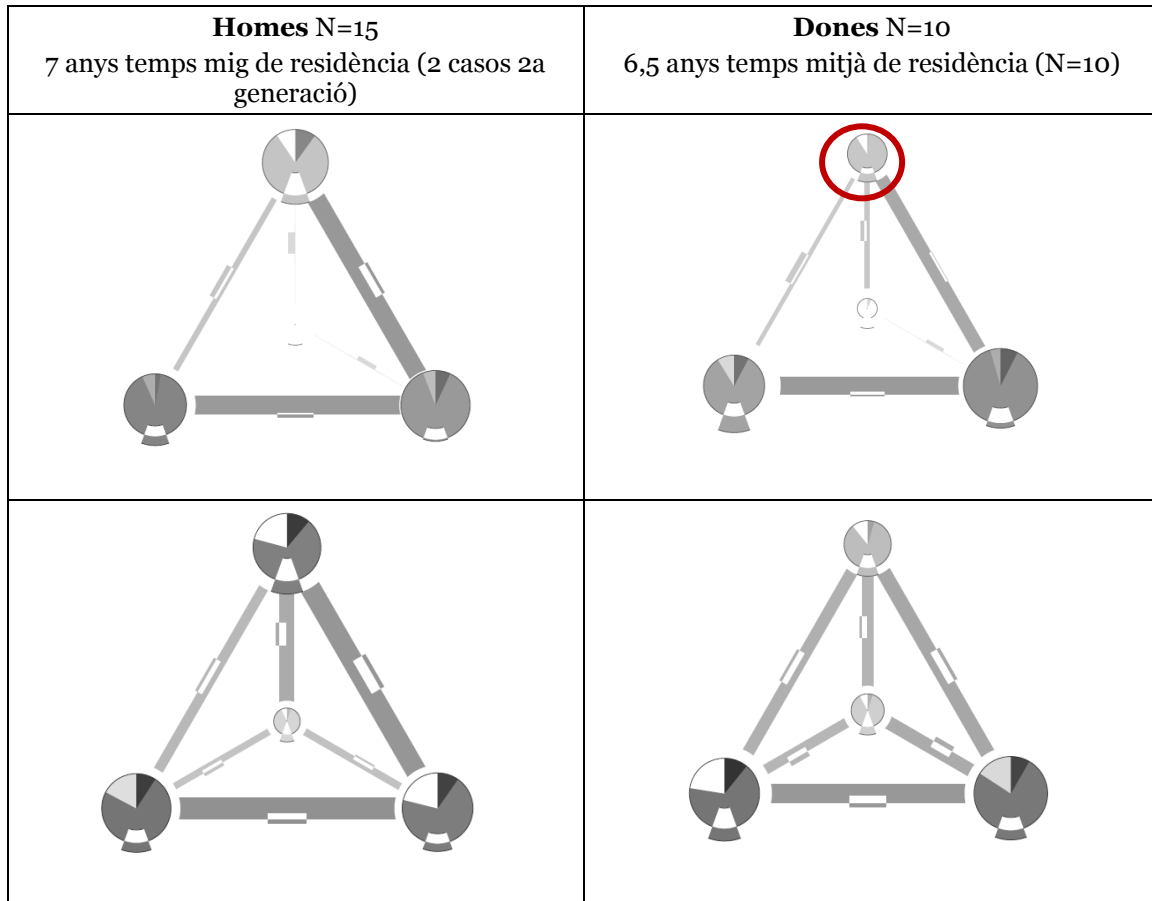
En el cas xinès ens trobem un nucli d'activitat al voltant dels restaurants xinesos, un altre al voltant de les botigues de roba i basars i un tercer de serveis de turisme, traducció, organització d'esdeveniments, etc.

En el cas filipí ens trobem dos nuclis d'activitat clars: un de servei domèstic i una altre en restaurants de la ciutat. A banda d'això, també trobem serveis com ara serveis bancaris i traducció.

GÈNERE I XARXES SOCIALS

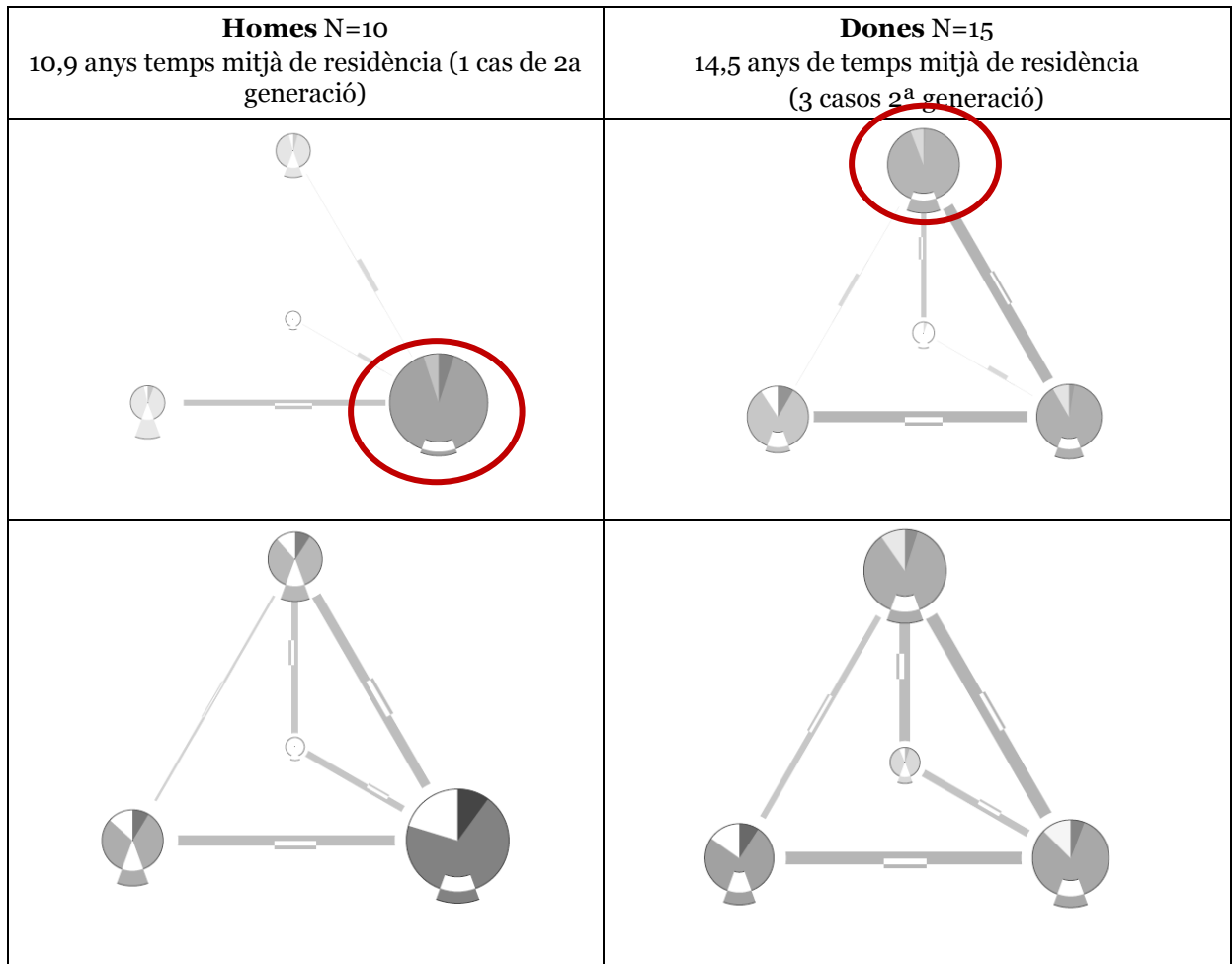
Per a cada col·lectiu hem fet una anàlisi de les seves xarxes socials en funció del gènere i hem trobat interessats diferències, especialment en el cas del servei domèstic filipí.

Pel que fa al col·lectiu sikh, a la il·lustració 15 podem veure que les dones tenen un temps mitjà de residència més baix i com la proporció d'espanyols/catalans és més alta en el cas dels homes, fruit del seu nivell d'ocupació més alt. És interessant veure que la proporció més alta de persones d'altres països en els cas de les dones es deu normalment a relacions de veïnatge, també dones. En tots dos casos, la transnacionalitat és molt alta.

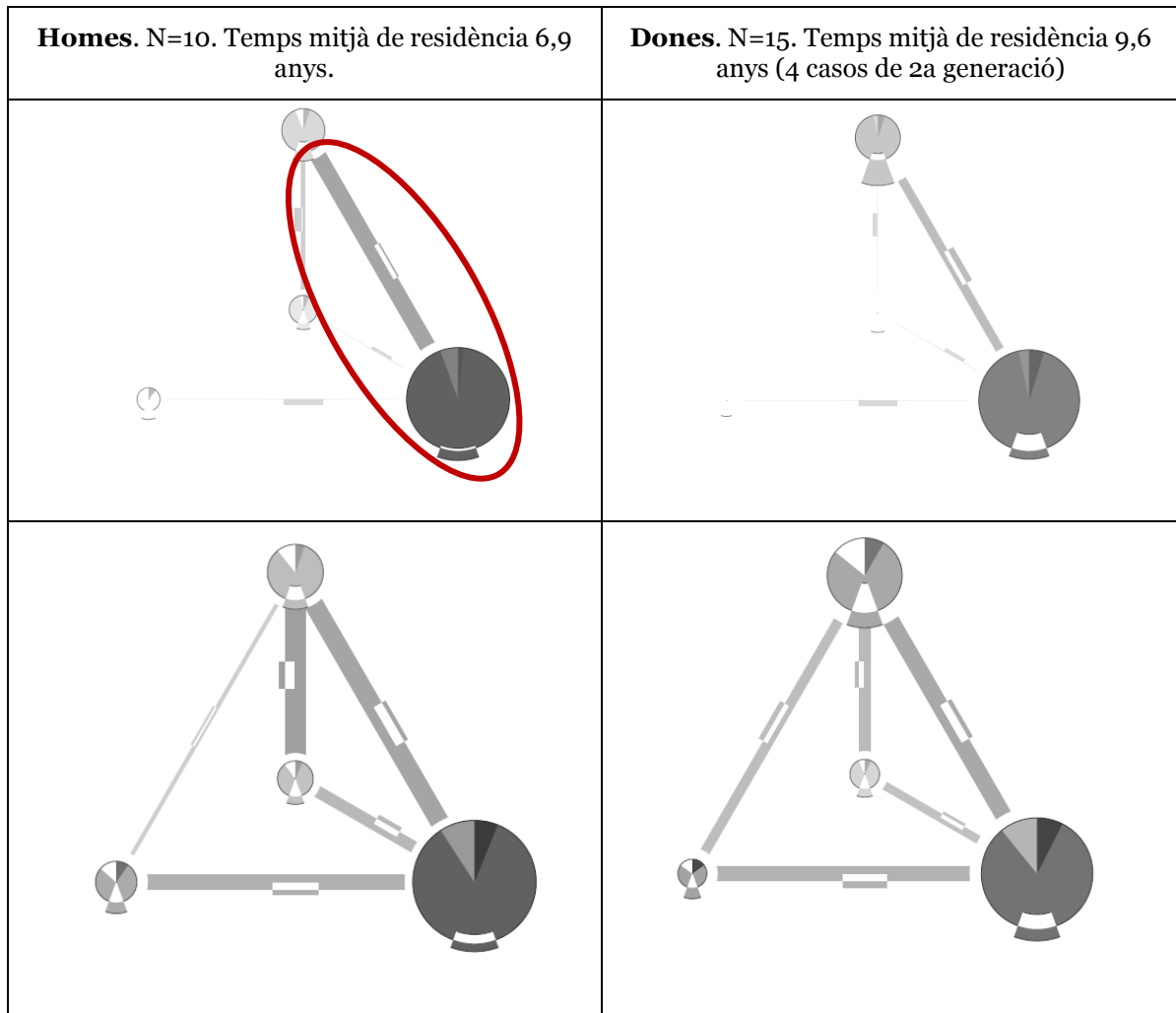
Il·lustració 15. Les xarxes socials d'homes i dones sikh a Barcelona.

A la il·lustració 16 es presenten les xarxes socials d'homes i dones xinesos. És interessant veure que en el cas del homes el món xinès és dominant, segurament fruit de les relacions familiar i laborals. En el cas de les dones, el fet que es doni la circumstància de presentar un temps de residència més llarg explicaria en part la proporció d'espanyols/catalans més alta, incloent-hi un matrimoni mixt (dona xinesa, home català). En el cas dels estudiants xinesos acabats d'arribar per reagrupament familiar (no és excepcional enviar els nens petits a Taiwan per aprendre la llengua i per motius econòmics) és interessant constatar la importància dels contactes actius «electrònics», relacions virtuals que es donen a partir de plataformes de contactes «ètnics», las quals proliferen a la xarxa.

Il·lustració 16. Les xarxes socials d'homes i dones xinesos a Barcelona.

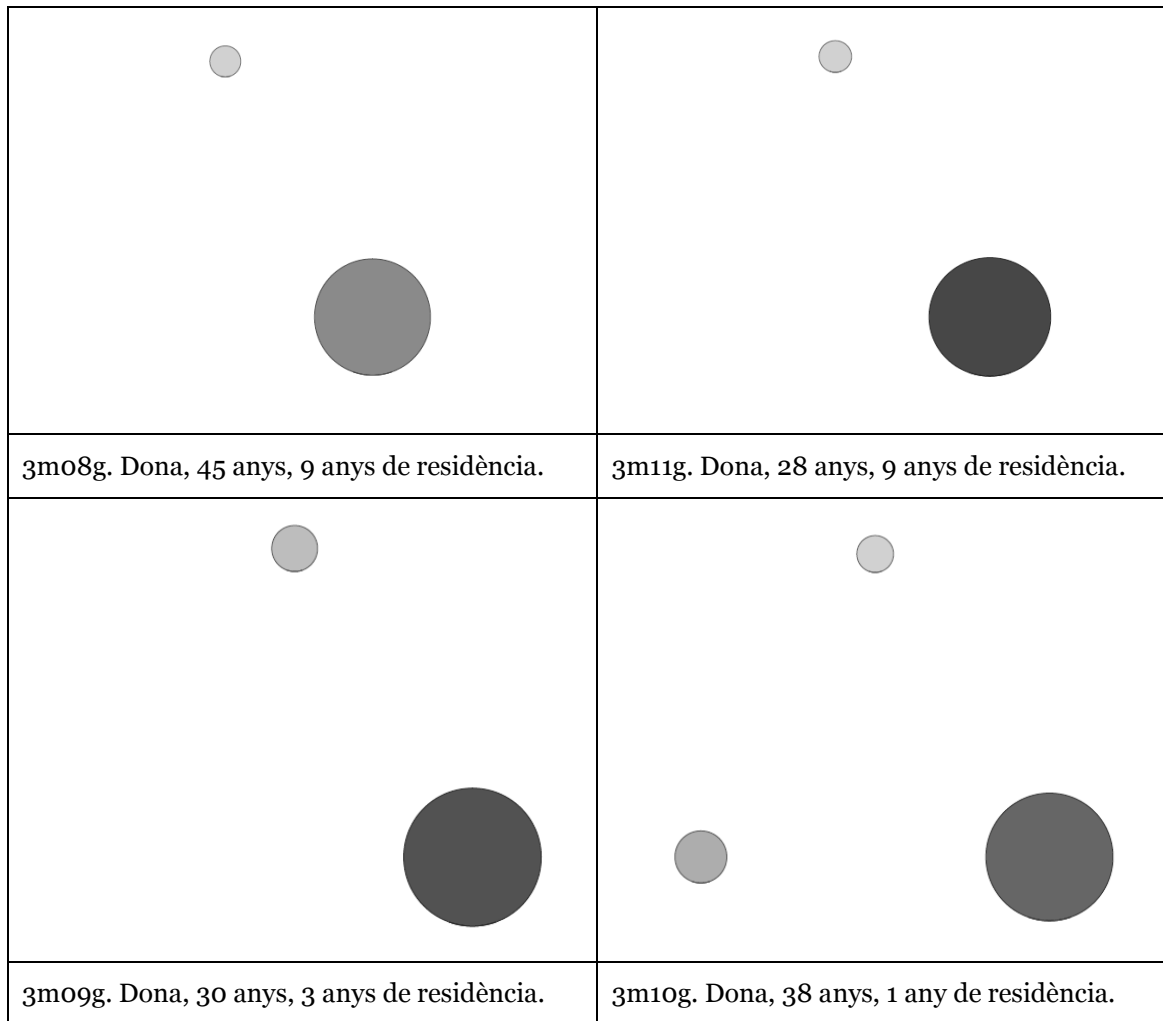
Per últim, el cas filipí mereix una atenció especial. En el cas dels homes destaca en primer lloc, com en el cas xinès, la *densitat* de contactes dintre del col·lectiu filipí i els tres anys menys de temps mitjà de residència, a causa del procés migratori feminitzat ja comentat. També, malgrat que el nombre d'espanyols/catalans no és gaire alt, la quantitat de lligams o contactes entre tots dos col·lectius. En canvi, el cas de les dones presenta una variació molt gran fruit de l'ocupació d'un grup important de dones en el servei domèstic.

Il·lustració 17. Les xarxes socials d'homes i dones filipins a Barcelona.

A la il·lustració 18 es pot veure l'efecte que té en les relacions socials ocupar-se en el servei domèstic intern: *la completa segregació dels espais d'interacció entre espanyols/catalans i persones d'origen filipí fins i tot amb dones amb una llarga trajectòria de residència a Barcelona.*

Concretament es presenten quatre casos de quatre dones amb diferents edats i temps de residència (les quatre estan casades) que mostren el mateix patró de segregació de contactes. Només en el cas de la dona que tan sols fa un any que resideix aquí és possible veure el grup resident a les Filipines. Com hem comentat, aquest col·lectiu és actiu en trameses de diners a origen però per diferents raons aquestes relacions es troben subrepresentades a les nostres dades.

Il·lustració 17. Les xarxes socials de les dones de servei domèstic filipines a Barcelona.

ESTRUCTURACIÓ COMUNITÀRIA

Per estructuració comunitària entenem els espais propis d'interacció i generació d'activitats, com ara els centres de culte, les associacions, el lideratge de persones destacades de la comunitat.

En el cas dels col·lectius sikhs i filipí, la religió és un catalitzador fonamental de relacions comunitàries. En el cas xinès, la religió, tot i ser important, està molt diversificada en diferents confessions, i també és destacable el nombre de persones que es declaren sense religió.

Religió	Col·lectiu			Total
	Sikh	Xinès	Filipí	
Budisme	0	7	0	7
Catòlica	0	2	24	26
Evangèlica	0	5	1	6
Una altra	0	2	0	2
Sikh	25	0	0	25
Sense religió	0	9	0	9
Total	25	25	25	75

Taula 12. Religió per col·lectius

Aquesta centralitat del centres de culte es posa de relleu a la taula 13, on es pot veure que aquests llocs són responsables del 14% i el 10% respectivament dels contactes actius.

Motiu de la relació	Col·lectiu			Total
	Sikh	Xinès	Filipí	
Parella	1,5%	1,1%	1,4%	1,3%
Família descendència	33,0%	22,8%	28,2%	28,3%
Família política	6,4%	8,4%	4,8%	6,4%
Per feina	9,0%	16,4%	12,0%	12,3%
Veí/veïna	4,9%	2,1%	5,3%	4,2%
Per associació o club	,5%	,3%	4,8%	2,0%
Centre de culte	14,1%	1,0%	4,2%	6,7%
Per tercera persona	12,1%	25,4%	26,4%	21,1%
Estudis	16,0%	19,6%	5,7%	13,5%
Des de joventut	2,4%	2,9%	7,1%	4,2%
Total	100%	100%	100%	100%

Taula 13. Motius que expliquen l'existència de la relació amb els alteri

Tanmateix voldríem destacar en aquest dos col·lectius l'interessant nombre de relacions que es produeixen a partir dels veïns i veïnes (5%), normalment de nacionalitat espanyola, malgrat que no exclusivament, com es mostra a les entrevistes, cosa que fa pensar en una bona convivència.

Els mitjans de comunicació són responsables de bona part de la imatge pública dels diferents col·lectius, més enllà de la pràctica quotidiana real (vegeu, per exemple, Ahn i Vázquez, 2007).

El centre de culte sikh (n'hi ha un al carrer Hospital, un altre a l'Hospitalet, un altre a Santa Coloma i un altre a Badalona) aconpleix funcions d'acollida i suport molt importants. Està sempre obert a tothom, el menjar és part del ritual i és un centre de renovació dels contactes actius.

En el cas filipí, ens trobem unes funcions semblants però més institucionalitzades per l'església de Sant Agustí i d'altres com Jesus is Lord Church, Iglesia de Cristo, agrupades en una federació creada formalment el 2005 anomenada Kalipi. Al voltant d'aquests centres (i d'altres) es formen grups informals de parelles o joves d'inspiració religiosa, com per exemple Couples for Christ, Youth for Christ o Divine Misery. Menció especial mereix el Centre Filipí que va néixer a partir de la parròquia de Sant Agustí però que ara té entitat pròpia. Es tracta d'un actiu centre de suport a la comunitat filipina amb cursos, programes d'acollida, revista *Tuluyan*, programes interculturals, cooperació al desenvolupament i d'altres serveis.

Pel que fa a les escoles, a banda de l'escola Pinoy, ja esmentada, trobem l'escola San Francisco de Asís, l'escola Vedruna i l'escola Labouré amb una alta presència de nois i noies d'origen filipí.

A més ens trobem un nucli de negocis i una associació d'empresaris al voltant del centre de remeses BPI-Remittances Barcelona, «Emprendedores Pinoy». Altres associacions d'ajuda a les dones o de zones determinades de les Filipines (com ara Ilocano) formen part de la xarxa Kalipi.

Pel que fa a les associacions xineses, cal destacar sobretot les associacions d'empresaris i les culturals. En el cas de les associacions d'empresaris xinesos hi ha bona relació amb la PIMEC i en general podem dir que és un àmbit estructurat i amb el liderat d'empresaris reconeguts. En aquest punt és interessant cridar l'atenció sobre la possibilitat d'obtenir crèdits dintre del col·lectiu xinès, ja sigui mitjançant la fórmula del crèdit rotatori com amb préstecs personals. La capacitat d'obtenir finançament dintre del col·lectiu és una de les característiques del que Portes (1987) anomenà «enclavament ètnic». En general podem dir que cada cop hi ha més activitats, no només orientades al mateix col·lectiu sinó també activitats dirigides a la societat en general, com el Xinafest i altres celebracions organitzades per diverses associacions. Les entitats

col·laboradores en el darrer Xinafest es poden veure a la web següent: <http://www.xinafest.com/xf_quisom.html>.

Pel que fa a la crisi econòmica, ha tingut, per descomptat, l'efecte d'un increment del nombre de persones aturades, especialment sikhs, com hem vist, però també altres efectes no tan coneguts.

El primer d'ells és la *baixada en el nombre de remeses de filipins*, segons el testimoni del director de BPI. El sector de les remeses a les Filipines està molt més desenvolupat que en altres països i presenta innovacions en relació amb els típics sistemes de transferència de diners (Yujuico 2009). Un exemple del dinamisme d'aquest sector a Barcelona és que BPI no es limita a gestionar trameses de diners sinó a incentivar negocis i a gestionar millor l'estalvi dels seus clients.

No tenim dades d'altres col·lectius, però entenem que aquest fenomen ha de ser general.

Un altre efecte de la crisi és el *retorn d'algunes de les persones del grup familiar al país d'origen*, especialment en el cas sikh. D'aquesta manera els costos de manteniment del grup es redueixen i, si la situació no millora, es prepara el camí per al retorn de la família. Això, si més no, serà l'última opció, donada la gran inversió emocional, de temps i diners realitzada.

Alguns informants ens han fet palès el fet que la crisi té l'efecte *d'augmentar la demanda de cursos d'idiomes i ocupacionals*. Aquest fet és molt positiu, perquè els cursos són un context de creació de nous contactes, a banda del seu valor de capacitació propi.

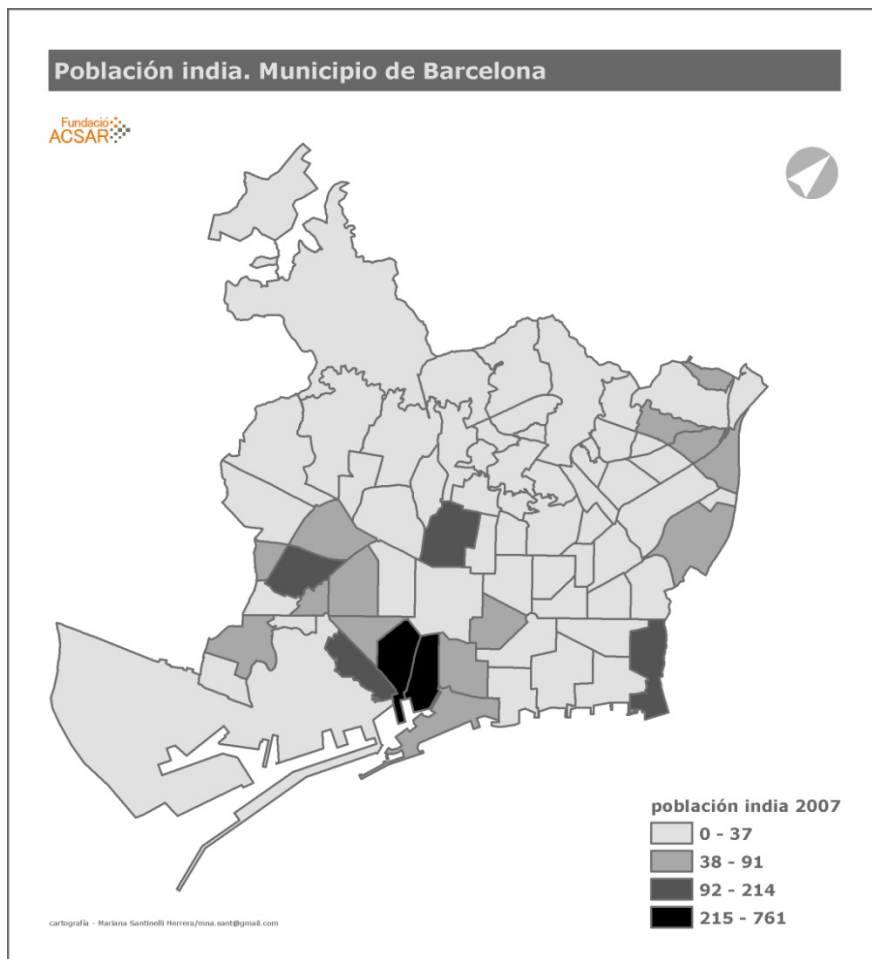
En general, *la crisi fa augmentar la mobilitat*, per buscar noves oportunitats i/o accelerar decisions ja preses, com ara la jubilació al país d'origen.

CAPÍTOL IV. DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA

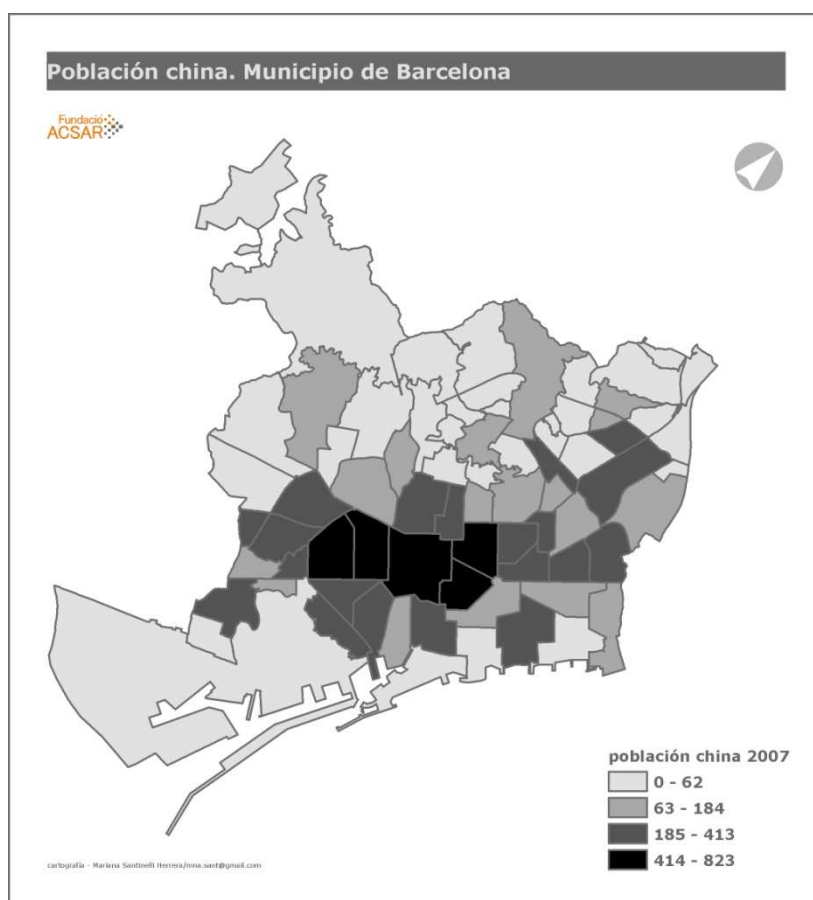
En aquest capítol es presenten els patrons d'ocupació de l'espai, tant a nivell d'habitatge (llocs d'empadronament en aquest cas) com de llocs d'interacció dels tres col·lectius (lloc on es troben amb els contactes actius). Malgrat que al capítol III ja hem avançat algunes dades sobre aquesta qüestió, la successió de gràfics ens permetrà comparar els patrons geogràfics dels diferents col·lectius.

HABITATGE

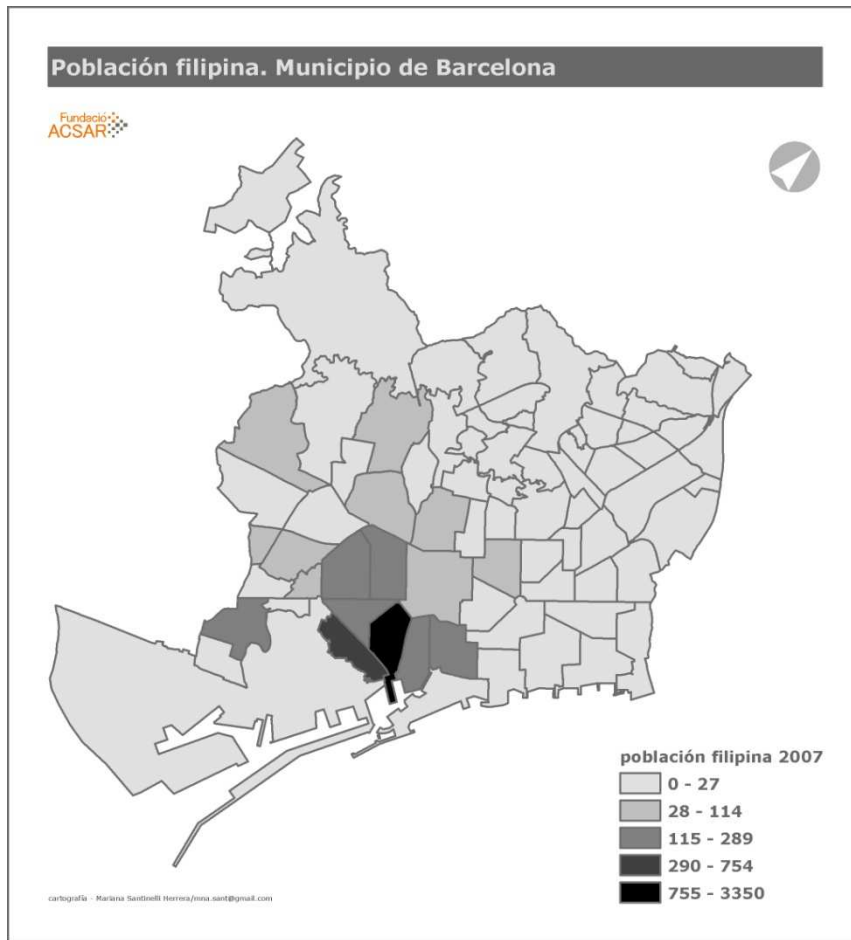
A les il·lustracions 18, 19 i 20 es presenta la distribució dels habitatges de persones originàries de l'Índia, la Xina i les Filipines a la ciutat de Barcelona; destaca la densitat més gran en el cas de sikhs i filipins en el nucli històric i la més gran dispersió del col·lectiu xinès.

Il·lustració 18. Distribució de la població índia a Barcelona el 2007 (només una part són sikhs).

Il·lustració 19. Distribució de la població xinesa a Barcelona el 2007.

Il·lustració 20. Distribució de la població filipina a Barcelona el 2007.

Aquesta distribució es pot explicar en part pel preu de lloguer i/o compra més econòmic en relació amb altres barris de la ciutat i per l'estructura d'informació de la cadena migratòria sobre oportunitats d'allotjament. En qualsevol cas, és interessant veure com la més gran dispersió geogràfica del col·lectiu xinès així com la concentració del col·lectiu filipí no és només un tret local sinó que es reproduïx en la diàspora global com veurem a continuació.

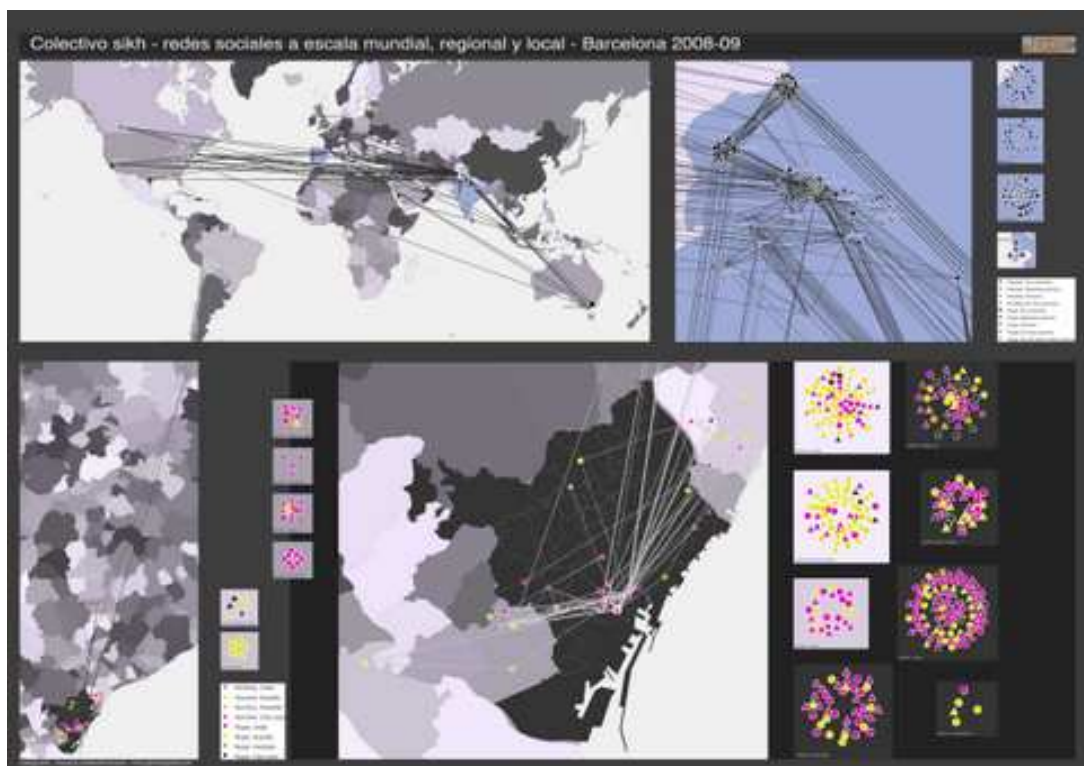
DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA DE LES XARXES SOCIALS

Es presenten a continuació els mapes que representen els contactes actius de les 25 persones seleccionades de cada col·lectiu, és a dir, la distribució geogràfica d'unes 750 persones amb les quals els Egos entrevistats mantenen relacions de diferents tipus.

Per facilitar la lectura dels gràfics, els egos no es representen sinó que només ho fan les persones anomenades, la seva localització geogràfica i les relacions entre elles. Fins on arriba el nostre coneixement, aquesta és la primera vegada

que la «diàspora» es representa de forma empírica i no només metafòrica. Així, tenim uns mapes que representen el nivell local, Barcelona, i on s'assenyala el sexe amb la forma (triangle per homes i rodona per dones) i la nacionalitat amb el color i el lloc on es produeix la trobada entre alter i alter (per exemple, una església o un bar). També tenim, a diferència de l'apartat anterior, els llocs de trobada de les xarxes socials dels Egos en lloc dels llocs de residència.

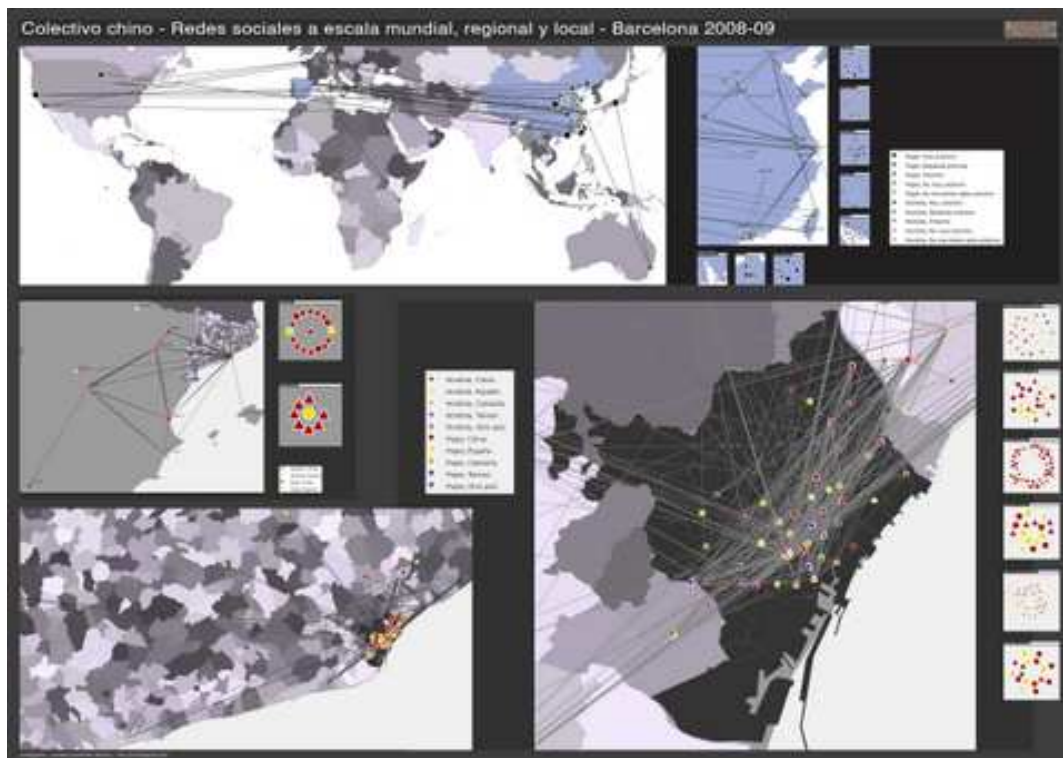
En segon lloc, els mapes contenen informació a nivell regional, Catalunya i/o Espanya. Finalment, disposem d'una representació de la xarxa social activa a nivell internacional.

Il·lustració 21. Distribució geogràfica de les xarxes socials del col·lectiu sikh.

Així, a la il·lustració 21, podem veure com la xarxa social anomenada pels sikhs entrevistats a Barcelona s'estén pels Estats Units, Europa i Austràlia, a més de l'Índia i com en aquest cas es concentren els contactes en determinades localitats. En l'àmbit regional, la distribució és bàsicament Barcelona amb llocs de trobada a l'Àrea Metropolitana. Pel que fa a l'heterogeneïtat de contactes, podem veure que domina el color lila i el groc, dones espanyoles en aquest cas.

Aquesta extensa distribució internacional és potser encara més evident en el cas de la xarxa activa de contactes anomenats pels Egos xinesos a Barcelona que es presenta a la il·lustració 22: Taiwan, la Xina continental, els Estat Units, Europa, Austràlia... Es tracta d'una xarxa també molt extensa... i activa.

Il·lustració 22. Distribució geogràfica de les xarxes socials del col·lectiu xinès.

En canvi, en el cas filipí (il·lustració 23), la concentració local també es manifesta en la relació Filipines – Barcelona. Això no vol dir que no puguem trobar filipins a Honk Kong o als Estats Units, sinó que els contactes actius o, dit d'una altra manera, les persones anomenades pels nostres entrevistats i entrevistades, presenten aquest patró de relació.

Il·lustració 23. Distribució geogràfica de les xarxes socials del col·lectiu filipí.

Aquesta diàspora de sikhs i xinesos té efectes en el suport social disponible a nivell local? És a dir, hi ha alguna relació entre el fet de disposar de tants contactes actius en diferents països i la freqüència o proximitat dels contactes disponibles a Barcelona i/o Espanya (teòricament més accessibles)? Explorem aquesta qüestió en l'apartat següent.

SUPORT SOCIAL GLOBAL I LOCAL

La literatura sobre la definició i mesurament del suport social, així com dels efectes en la salut, és molt rica i variada (Cf. Cohen et al. 1985). El suport social fa referència a les relacions socials i té un caire informal, de forma paral·lela o externa als serveis proveïts per organitzacions. Si més no, podem dir que hi ha consens a identificar tres dimensions bàsiques del suport social: el suport social *emocional* (normalment més de la meitat del suport proveït pels contactes actius segons la nostra experiència), el suport *informatiu* i el suport social *instrumental* (aquell que fa referència a serveis personals). El grau de proximitat geogràfica és determinant en aquest últim cas, de forma que és possible obtenir suport emocional per telèfon o Skype, per exemple, possiblement menys suport informatiu útil per aquestes vies però

l'instrumental normalment implica presència física (malgrat que en ocasions és possible en poder-se facilitar diners o contactes per aquestes vies).

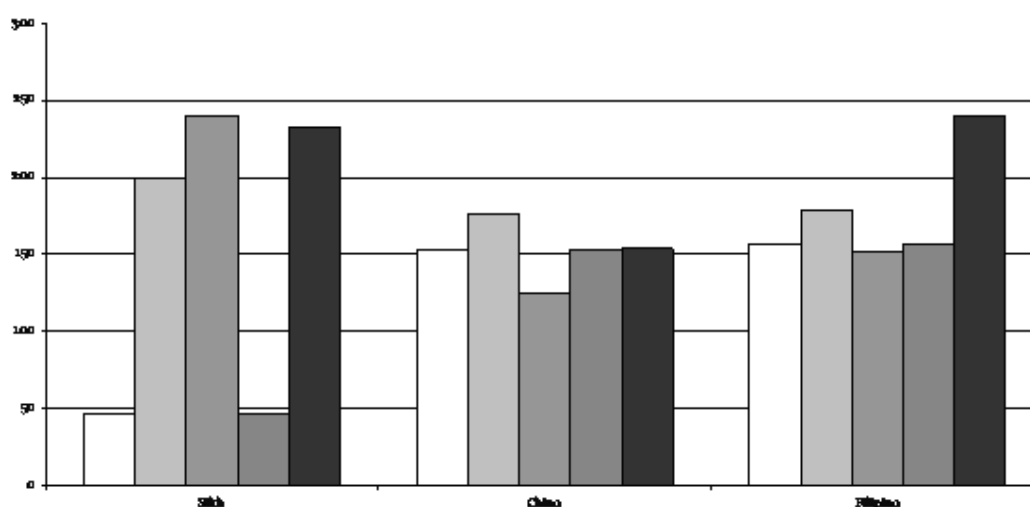
De forma indirecta podem mesurar el suport social disponible mitjançant dues preguntes fetes a cada Ego: el *grau de proximitat* del contacte i l'existència de relacions de *confidència* o no amb cada alter.

Una alta proximitat i l'existència de relacions de confidència augmenten la probabilitat de subministrar més suport social i en més dimensions.

L'anàlisi de la proximitat percebuda de les relacions és molt interessant. Així tenim que els contactes actius es distribueixen de la forma següent entre els diferents col·lectius i el grau de proximitat de cada Ego amb els seus alteri o contactes actius (taula 14 i il·lustració):

Col·lectiu	Sense dades	No em sento gens proper/a	No gaire proper/a	Bastant proper/a	Molt proper/a	Total
Sikh	47	199	240	47	232	736
	6,4%	27,0%	32,6%	6,4%	31,5%	35,2%
Xinès	153	176	125	153	154	622
	24,6%	28,3%	20,1%	24,6%	24,8%	29,8%
Filipí	157	179	152	157	240	731
	21,5%	24,5%	20,8%	21,5%	32,8%	35,0%
Total	35	554	517	357	626	2089
%	1,7%	26,5%	24,7%	17,1%	30,0%	100%

Taula 14. Grau de proximitat dels Alteri per col·lectiu.

Il·lustració 24. Grau de proximitat dels Alteri per col·lectiu (la escala de grisos és paral·lela al grau de proximitat percebuda).

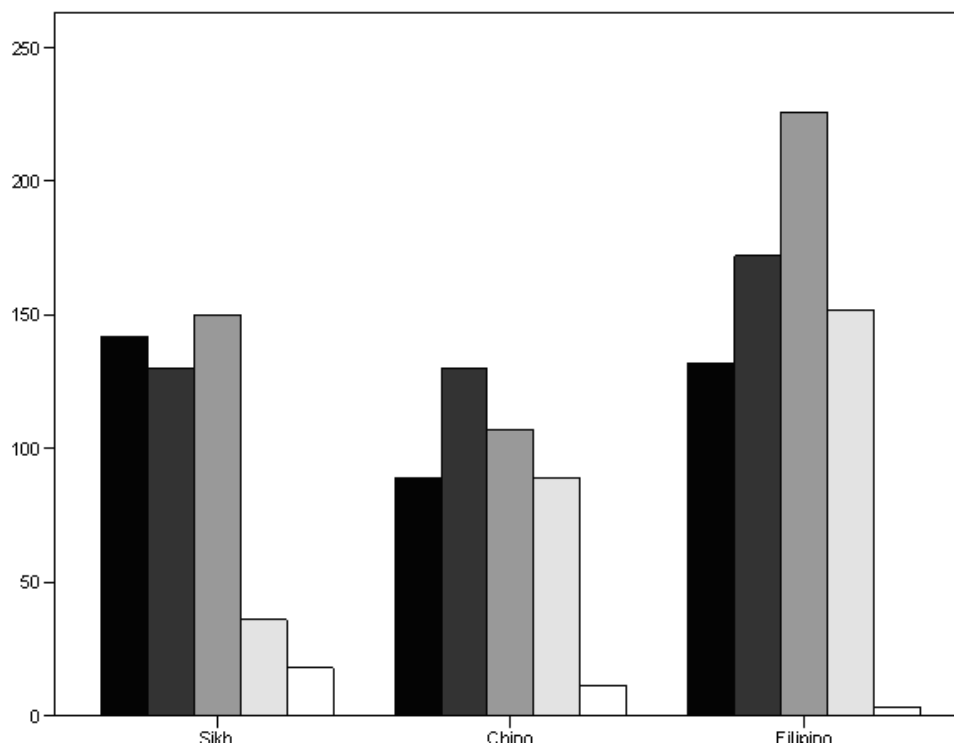
En aquest cas, malgrat que el col·lectiu sikh declara més familiars a les seves xarxes (un 50% enfront d'aproximadament un 30% dels altres dos col·lectius), i atesa la relativa correspondència entre família i proximitat, és destacable el menor grau de persones properes existents (60% gens o gaire proper). Pensem que això es deu a l'altíssima dispersió de la xarxa social activa sikh, amb una mitjana de 425 km enfront dels 115,18 i 117,31 pels casos xinès i sikh respectivament.

Col·lectiu	Nre relacions	Mitjana	Desv. típ.
Sikh	10.875	425,08	1527,463
Xinès	10.005	115,18	903,750
Filipí	11.745	117,31	899,947
Total	32.625	219,25	1157,954

Taula 15. Distància Alter-Alter en km per col·lectiu.

Ara bé, si tenim en compte els contactes locals (principalment Barcelona, però també hem incorporat els existents a Espanya, només destacables en el cas xinès), destaca el nivell més baix de proximitat percebuda del col·lectiu xinès comparat amb el sikh i sobretot amb el filipí, amb un alt grau de recursos socials locals (vegeu il·lustració 25).

El grau de distribució geogràfica dels contactes té llavors l'efecte de disminuir la proximitat global percebuda, però si ens fixem en l'àmbit local, altres factors es poden oposar a aquesta tendència. En el cas sikh i filipí els centres de culte i la centralitat de la religió en tots dos casos (responsables com hem vist d'una proporció molt alta de contactes) són responsables d'aquesta disponibilitat local més gran de vincles forts.

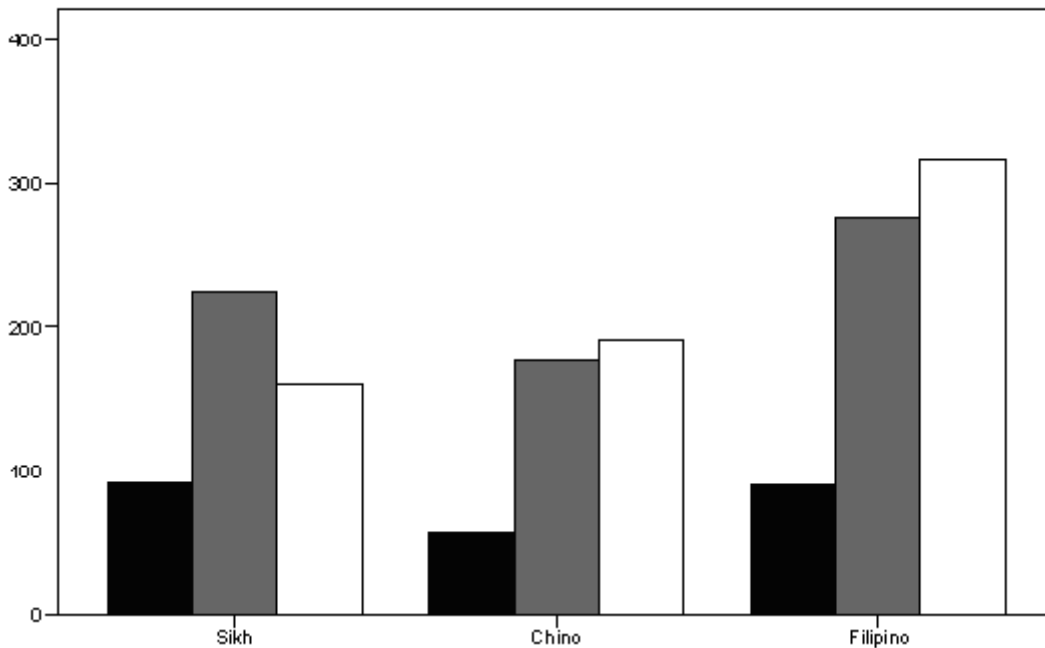

II·lustració 25. Grau de proximitat dels Alteri «locals» (Barcelona, Catalunya i Espanya) per col·lectiu (la escala de grisos és paral·lela al grau de proximitat percebuda).

Aquesta mateixa situació es dona en la pregunta referent a l'existència o no de relacions de confiança (també tenint en compte només els contactes «locals» per simplificar).

Col·lectiu	Sovint	De vegades	Mai	Total
Sikh	92	224	160	476
	19,3%	47,1%	33,6%	100%
Xinès	58	177	191	426
	13,6%	41,5%	44,8%	100%
Filipí	90	277	318	685
	13,1%	40,4%	46,4%	100%
Total	240	678	669	1587
	15,1%	42,7%	42,2%	100%

Taula 16. Relacions de confiança amb els contactes «locals» (Barcelona, Catalunya i Espanya).

Il·lustració 26. Relacions de confiança (l'escala de grisos és paral·lela a la seqüència mai, de vegades, sovint).

Així doncs, podem dir que els col·lectius xinès i sikhs presenten menys nivell de suport social en relació amb el col·lectiu filipí per diferents raons. En el cas xinès ens trobem una especialització de les relacions en l'àmbit econòmic i un grau més alt d'incorporació a l'estructura social, amb més dispersió geogràfica, més espanyols i/o catalans a les seves xarxes i un grau d'individualisme més homologable a la societat espanyola. L'associacionisme empresarial és important i un element d'integració social i econòmica important.

En el cas sikh ens trobem un grup amb una trajectòria migratòria més recent en general, amb una dispersió de les relacions socials actives molt gran (fet que resta suport social local disponible) però amb un grau d'estructuració comunitària al voltant del centre de culte molt important. En el cas filipí, malgrat el nivell de segregació social que implica el treball domèstic femení intern, existeix un col·lectiu molt dens i cohesionat tant al voltant del centres de culte com de les associacions formals i informals relacionades.

CAPÍTOL V. HISTÒRIA, CULTURA I REALITAT DELS TRES COL·LECTIUS

En aquest capítol es presenten els trets històrics i culturals de cada col·lectiu. Aquesta introducció ens permetrà interpretar millor les dades presentades en els capítols anteriors.

SIKHS

Els sikhs són originaris principalment de l'Índia (encara que no únicament), concretament de la zona del Panjab, situada al nord-oest. Aquesta regió ha sofert considerables transformacions

L'especialització ocupacional dins l'Imperi Britànic explica part de la diàspora existent entre els sikhs

geopolítiques, especialment la divisió que va dur a terme el govern britànic l'any 1947 entre el Panjab Occidental, que correspon a una part del Pakistan i són musulmans en termes confessionals, i el Panjab Oriental, que correspon a territori indi i majoritàriament de confessió religiosa sikh. Aquest procés de divisió es va portar a terme de manera violenta i hi van morir prop d'un milió de persones. La divisió va provocar que prop de 13 milions de persones travessessin la frontera en les dues direccions

L'any 1966, el Panjab Oriental es reestructura i s'organitza entorn de la llengua: la zona amb majoria hinduista correspon a Himachal Pradesh i Haryana, mentre que la regió amb majoria sikh comprèn el Panjab, de llengua panjabi.

La comunitat sikh es caracteritza primordialment per la seva peculiar adscripció a la religiositat coneguda com «sikhisme». El seu emplaçament espacial està distribuït de manera diaspòrica (Beltrán 2003b) en diferents països del context internacional, sobretot després de l'èxode esdevingut durant la dècada de 1980 arran dels conflictes polítics i religiosos que tingueren lloc a l'Índia.

Breu història migratòria

Molts abans del domini colonial britànic, grups nombrosos de la comunitat sikh s'havien establert en altres llocs dins de l'Índia a conseqüència de la seva activitat comercial. Ja durant el domini britànic, l'any 1849, molts sikhs es van

desplaçar des de zones camperoles a altres colònies britàniques (Àfrica oriental especialment), bé com a obrers especialitzats o com a soldats de l'Imperi. Aquesta situació va permetre obrir la possibilitat de futures migracions (com ho va fer especialment la casta jat) i generar importants xarxes transnacionals. La pràctica habitual era que emigrés l'home jove, solter o casat, amb alguns familiars i després d'estabilitzar-se es feien les gestions necessàries per portar la seva esposa i la resta de familiars al lloc de destinació. Aquest patró és el mateix que hem observat a Barcelona (Santos 2007), encara que per motius diferents.

Actualment, una part important de la població és a l'estranger, i se'n destaca la presència en països com ara els Estats Units, el Canadà i Anglaterra, cosa que mostra la seva preferència per residir en països anglòfobs, a la vista de les facilitats que els donava el fet de conèixer per endavant la llengua; a més a més, aquests països resulten ser més prestigiosos dins del context sikh. No obstant això, recentment s'ha tornat significativa la seva presència en països d'Amèrica del Sud i Europa Occidental.

Aquestes reformulacions en les destinacions migratòries dels sikhs estan relacionades amb alguns canvis en les polítiques a nivell governamental dels països de destinació i amb certes limitacions frontereres. Les restriccions a la immigració que els països de l'Europa Occidental han establert en les últimes dècades i les que països com els Estats Units i el Canadà han vingut mantenint de manera progressiva, són rellevants per comprendre el creixement d'aquest col·lectiu a Espanya, on la legislació i les condicions generals d'acollida són millors que en altres països (segons els seus testimonis), especialment la qüestió del reagrupament familiar, que ha contribuït al creixement important de la població sikh durant les últimes dues dècades.

Aquesta estratègia migratòria ha de ser diferenciada de la migració índia assentada tradicionalment en el territori espanyol. A la dècada dels seixanta, després que l'assentament i la concentració índia va arribar a l'apogeu, es va començar a dispersar per la resta de la Península, i va arribar a llocs com Barcelona, Madrid, València i Màlaga, entre altres (Beltrán & Sáiz 2002: 51). En aquell moment, els principals migrants indis era d'origen sindhi, i precisament són els sindhi els qui tenen una trajectòria més llarga a Espanya i Catalunya. Els sindhis es caracteritzen per ser una diàspora de comerciants internacionals el

territori dels quals va quedar dividit amb l'esmentada partició de l'Índia, l'any 1947. A causa de aquest fenomen, moltíssimes famílies es van desplaçar des de la zona pakistanesa (regió de Sind) cap a l'actual Índia, i es van dispersar en diferents poblacions (Mumbai, estat de Madhya Pradesh...), des d'on van començar a dur a terme l'emigració internacional.

En canvi, el flux migratori dels sikh és posterior al sindhi. Des de la zona índia del Panjab, els sikhs emigren a la recerca de millors oportunitats socials i econòmiques a Europa, encara que també a mitjan anys vuitanta n'hi va haver molts que van ser rebuts com a refugiats polítics a Barcelona, de manera que actualment la conformació del col·lectiu indi a Catalunya obeeix a fluxos migratoris diferenciats en l'àmbit geogràfic i temporal, als quals s'han de sumar les motivacions migratòries del col·lectiu hinduista, qüestió que no abordarem en aquest document.

En general, l'espectre de motivacions i factors que incita la migració sikh és divers. Tot i això, la possibilitat de millorar les condicions socioeconòmiques, a la vista de les dificultats que actualment presenta l'Índia sobre aquest tema i el prestigi que s'associa a la migració dins de la comunitat en general, són factors a tenir en compte. En segon pla, els factors associats a la dissidència política i religiosa també són importants, així com la crítica que es fa a la corrupció del govern indi.

Darrerament s'ha produït un canvi en els països de destinació migratòria de persones d'origen sikh.

Dins de la comunitat, la migració s'ha transformat en una estratègia de marcat caràcter *familiar*, on gràcies a ella es pot millorar considerablement l'estatus de la família, que al seu torn encoratja el procés d'alguns dels seus integrants. Per això, les famílies acostumen a instar els seus fills que endeguin l'empresa migratòria: ells cristal·litzen les expectatives de poder augmentar les extensions de terra, adquirir propietats o millorar-les, concertar matrimonis, etc., i això serà retribuït dins de la mateixa família i valorat socialment (Santos 2007: 80). En el cas pakistanès, Hugo Valenzuela (2008) ha trobat un moviment circular entre germans de la mateixa família, amb l'objectiu de substituir-se en la gestió

del negoci a Barcelona mentre l'altre germà contrau matrimoni al lloc d'origen. Aquest fet no l'hem observat entre la comunitat sikh, també amb nínxols ocupacionals diferents del col·lectiu pakistanès.

Dades sociodemogràfiques

En primer lloc, és necessari indicar que hi ha dificultats a l'hora de caracteritzar sociodemogràficament la comunitat sikh present a Espanya, ja que com a col·lectiu s'identifiquen més aviat amb una religió i geogràficament són originaris d'un territori compartit entre l'Índia i el Pakistan (Panjab), i les dades no posseeixen tant nivell de desagregació. Usualment se'ls acostuma a assignar alguns atributs del col·lectiu indi, amb els problemes que això comporta.

Barcelona és el municipi més gran de Catalunya i és on es concentra la major quantitat d'asiàtics dins del territori català. Mentre que l'any 1996, el nombre de persones empadronada pakistaneses arribava a 614 i la d'indis a 509, tots dos col·lectius han protagonitzat un gran creixement durant més d'una dècada. En aquest període va ser especialment notable el cas pakistanès, que va passar a ser, el gener de l'any 2008, la comunitat més gran a Barcelona, amb 15.966 residents, mentre que la presència índia va mantenir la quarta posició que ja ocupava, tot i que també va augmentar considerablement, ja que va arribar a tenir per aquelles mateixes dates 4.329 residents (RICAÉ-CIDOB 2008). Això està en concordança amb el comportament nacional de la comunitat índia que, tot i ser una de les primeres comunitats d'immigrants, el seu creixement mai no ha estat espectacular, però sí sostingut.

El fet que les persones d'origen sikh provinguin tant de l'Índia com del Pakistan dificulta l'estadística local.

De totes les comunitats asiàtiques presents a Barcelona, l'Índia és la menys concentrada de totes. El districte de més concentració correspon a Ciutat Vella, que, al seu torn, presenta la major proporció d'empadronats estrangers de tota la ciutat respecte al total de la població del districte (més del 19%). A Ciutat Vella trobem el 24% dels indis, seguit per Sants-Montjuïc (17,7%), Nou Barris (7%) i en quart lloc l'Eixample (5,8%) (RICAÉ-CIDOB 2008).

En termes més específics (a nivell de zones estadístiques), el barri del Raval és el primer barri per a l'empadronament d'indis (19,3% del total), seguit del Poble Sec (61%), Sants (3,2%) i Besòs-Maresme (2,8%). Al Raval també es concentra la major presència de pakistanesos (30% del total, RICAE-CIDOB 2008).

Pel que fa al col·lectiu sikh, cal que recordem que les primeres cadenes migratòries que van arribar a Espanya i Catalunya ho van fer a l'etapa final de la dècada dels setanta i començament dels vuitanta; tot i això, és a partir de l'any 2000 que en comença a augmentar considerablement la presència i el creixement a Catalunya. L'any 2007, segons la Direcció d'Asser Religiosos de la Generalitat de Catalunya, a la comarca del Barcelonès hi havia 6.234 residents entre hindús i sikhs, cosa que mostra un increment pròxim al 35% respecte a l'any 2006. D'aquesta manera, el teló de fons sobre el qual es desplega l'augment de la migració sikh a Barcelona és el considerable augment que ha tingut a la regió la comunitat índia en general en aquests últims anys.

D'altra banda, la comunitat sikh és majoritàriament masculina –els homes són el 70% dins de la comunitat enfront d'un 30% de les dones (Santos 2007: 31)–, mentre que en general a Espanya la presència femenina dins la comunitat índia representava al 45% de la població per a l'any 2005 (Beltrán & Sáiz: 2006). Això pot ser degut al fet que la migració sikh està primordialment generada per homes, i les dones acostumen a arribar posteriorment al país per unir-se'ls i estar en família, normalment per mitjà del procés legal de reunificació familiar. A més a més, cal que recordem que aquestes xifres no ens permeten tenir informació sobre persones indocumentades que han ingressat al país, i que també acostumen a ser majoritàriament homes, que posteriorment poden legalitzar la seva situació i dur a terme la reunificació familiar. No obstant això, s'ha d'esmentar que en els últims anys hi ha hagut un increment de la població femenina dins de la comunitat sikh, en paral·lel al procés d'estabilització laboral i l'accés a la possibilitat de matrimoni.

A partir de l'any 2000
s'observa un creixement de
la població sikh, amb
majoria d'homes.

Àmbit economicolaboral

A la vista de l'història migratori de la comunitat índia a Espanya i Catalunya, actualment, a l'hora d'analitzar-ne la distribució per ocupació, veiem que les categories més destacades són la de directors d'empreses i, en segon lloc, la de dependents comercials, que en total reuneixen més del 60% dels permisos de treball. L'any 1990 la seva concentració en el sector serveis arribava al 98,3%, xifra que si bé ha anat minvant durant l'última dècada, mostra la importància que té aquest sector productiu per a la comunitat. També destaca la proporció de treballadors autònoms, que l'any 1990 era d'un 47%.

El treball està força masculinitzat en el col·lectiu indi, segons les estadístiques d'afiliació a la Seguretat Social de l'any 2004, només el 12% de les dones són treballadores. D'altra banda, en la dependència laboral per compte propi (autoempleats i empresaris), en general els asiàtics gairebé dupliquen amb la seva proporció el terme mitjà de tots els treballadors estrangers (Beltrán 2005) i la comunitat índia posseeix un terme mitjà del 23,8%, que fa que superi fins i tot el terme mitjà asiàtic. D'altra banda, també són un dels col·lectius nacionals que posseeix més precarietat laboral: ocupen la tercera posició tan sols amb un 12,3% que tenen contractes laborals, mentre que en primer lloc trobem els pakistanesos només amb un 8% (Beltrán 2005:42).

Com hem indicat, una de les activitats característiques de col·lectiu indi a Espanya és l'àmbit comercial, on es destaca per la instal·lació de diverses menes de basars i altres magatzems. A Barcelona, els basars i les botigues d'objectes de luxe dels indis són un negoci distintiu, però a més a més s'han estès cap a les zones turístiques del litoral mediterrani, igual que els seus restaurants de menjar tradicional (Lloret de Mar, Salou, Sitges, etc.). L'activitat comercial sindhi es va desenvolupar d'entrada en el barri de la Barceloneta, on han instal·lat botigues de productes electrònics, i després es van estendre al carrer Princesa principalment. Tanmateix, pel que sembla, aquest sector ha entrat en crisi durant els últims anys. Les botigues de *souvenirs* també són un negoci que ha estat copat per indis, i se situen preferentment a les Rambles. I també s'han anat estenent per les botigues d'esport (Serra 2006). A Lloret de Mar trobem la segona concentració més important de comerciants sindhis (després de Barcelona); això és degut al fet que durant la dècada dels vuitanta es va prohibir

l'obertura de noves botigues de *souvenirs* a les Rambles. Allà ha prosperat el negoci dels *souvenirs* i els objectes de luxe, ja que és una zona de molta aflluència turística. Tot plegat ha fet que la comarca de la Selva concentri 1.906 indis a començament de l'any 2008 (RICAE-CIDOB 2008).

En aquest nou escenari s'ha generat una concentració de treballadors d'un mateix origen ètnic en certes zones, i això ha facilitat l'emergència de nous establiments que han nascut amb

Les ocupacions majoritàries són la construcció, el comerç, l'hoteleria... amb un cert grau d'"economia ètnica"

la finalitat de satisfer demandes específiques d'aquests col·lectius d'immigrants, com passa amb els supermercats o restaurants de menjar indi o xinès, que permeten comprar i consumir aliments d'una dieta de caràcter ètnic, i que proveeixen a més a més la població de tota una gamma de productes: diaris, revistes, música, locutoris, etc. Això és el que passa a Olot, on hi ha establiments d'aquesta mena per poder proveir els 1.189 indis empadronats l'any 2008.

Pel que fa al col·lectiu sikh, un estudi etnogràfic realitzat per Santos (2007) ens recorda que hi ha una gran diversitat econòmica i laboral dins de la mateixa comunitat sikh, tot i compartir un mateix origen (religiós, cultural i geogràfic). En aquest cas, la posició social que ocupaven en el seu lloc d'origen i les noves possibilitats socioeconòmiques en què es troben a Catalunya jugaran un rol important a l'hora d'identificar els estrats socials i les ocupacions. Podem apreciar que existeixen clares diferències entre els qui disposen de més recursos econòmics (que es poden permetre de menar una vida benestant i viatjar sovint) i els qui sobreviuen amb dificultats.

Dins de l'ampli espectre del col·lectiu sikh de Barcelona hi ha des d'empresaris de la construcció, que donen feina a molts altres membres de la comunitat, fins a propietaris d'establiments, treballadors autònoms en el ram de l'hoteleria, fàbriques i supermercats, la construcció, etc. Més enllà d'aquesta diversitat, un factor clau que caracteritza les tasques que emprenen és el caràcter ètnic de les seves empreses, cosa que ajuda a reproduir el negoci fent servir llaços i xarxes de suport, mentre que al nouvingut li permet inserir-se laboralment i socialment

de manera efectiva i en condicions en què difícilment podrà treballar en altres àmbits tot just arribar. Cal assenyalar que molts vénen des del seu país d'origen amb un cert grau de qualificació obtingut gràcies als estudis d'ordre superior que hi han fet; amb tot, en general aquests estudis no li són reconeguts ni li són de gaire ajuda a causa de la segmentació del mercat de treball per a emigrants, l'oferta dels quals els obliga a desenvolupar activitats per sota de la seva qualificació. La necessitat de feina fa que molts homes deixin de banda algunes de les seves pràctiques tradicionals (usar turbant, dur barba, etc.) amb la finalitat de trobar-ne (Santos 2007: 80).

En general, moltes dones es dediquen principalment a labors domèstiques. Tot i això, hi ha un grup important que ja fa un llarg període de temps que estan assentades a Barcelona i que han entrat en el mercat laboral, bàsicament fent feines de dependents en establiments o treballant en tallers. En aquest cas sembla que moltes d'elles tampoc no acostumen a exercir la seva formació professional, tot i que és força habitual que rebin alguna mena d'educació per obtenir una professió abans de casar-se. D'altra banda, les dones que encara no s'han casat posen l'accent en la importància que té per a les seves vides la independència econòmica i individual, cosa que les fa ajornar moltes vegades el moment del matrimoni.

Religió

La religió sikh és una religió emergent generada al segle xv a partir de les tradicions hinduistes i islàmiques, sota un profund context de conflicte. En termes específics, la paraula *sikh* prové del panjabi *sikhana*, que vol dir «aprendre» i del sànscrit *sisya* que significa «deixeble» (Paniker 2007). De caràcter monoteista, actualment figura com la cinquena religió mundial amb prop de 23 milions d'adeptes, i la majoria dels seus fidels els trobem al Panjab.

El naixement de la religió sikh té l'origen en les revelacions que va tenir Nanak a final del segle xv, quan a l'edat de 29 anys se li presenta Déu i li lliura el missatge (Moolmantar) que constituirà els preceptes de la religió sikh. Nanak conclou que no hi ha d'haver cap distinció entre musulmans i hindús i es proposa proclamar l'existència d'un únic Déu, religió i humanitat.

En aquell moment, Nanak promulga també les «nobles veritats» que ha de seguir qualsevol adepte de la nova religió sikh: meditar sobre el nom de Déu, guanyar-se la vida de manera honrada i compartir els guanys tant físics com materials amb la resta de persones, preceptes que encara continuen vigents i que regeixen la pràctica dels sikhs. A més a més, funda la ciutat de Kartarpur, construeix una residència de la fe (Dharamsla) on els seus fidels es congregaven i crea la institució del langar, que consisteix bàsicament en un menjar de caràcter comunal (inclou el lloc on es prepara el menjar), en clara oposició a la fèrria distinció per castes existent en aquella l'època. A través dels ensenyaments d'un guru (algú capaç de revelar el que és diví), es professava la idea que el camí cap a la veritat era possible gràcies a la unió entre les persones i amb Déu (Paniker 2007). Així, menar una vida de caràcter religiós no es contraposa amb la vida quotidiana i només en aquest àmbit tenen un real impacte en les vides, a diferència del que professava la religió hinduista.

La religió sikh té prop de 23 milions de fidels i estableix un codi de conducta de pràctica quotidiana.

A partir d'aquell moment, el 1531, el van succeir nou gurus. El missatge original i la missió del guru Nanak han continuat a través dels seus successors, sota la idea que la mateixa llum original ha tingut diferents manifestacions corporals en cadascun d'ells. Finalment, aquest missatge primer s'ha cristal·litzat en el guru Granth Sabih, anomenat l'últim i definitiu guru. Després d'ell no hi ha hagut cap guru ni n'hi haurà cap altre. Els sikhs el reverencien a través del seu llibre sagrat, a través del qual es fa present i els lliura la il·luminació per arribar a la veritat de la vida.

Els homes sikh es poden identificar per les «5 K»: *kesh* (cabell llarg), *kanga* (pinta), *kirpan* (espasa), *kachhera* (pantaló de cotó) i *kirpan* (braçalet).

Pel que fa a les pràctiques religioses, els sikhs posseeixen un codi de conducta (*Sikh Drama*) en el qual estan assenyalats els aspectes religiosos que han de complir com també l'organització de la vida quotidiana en general. Aquest codi va ser creat amb la finalitat de definir específicament les creences i pràctiques dels sikhs, i d'aquesta manera poder diferenciar-los de la introducció de rituals d'origen hinduista que s'hi havien incorporat al llarg del temps. Entre altres coses, tot sikh s'ha de llevar molt d'hora al matí, banyar-se amb aigua freda i entrar en contacte amb Déu a través de la meditació, aquesta última activitat l'ha de fer també en diferents moments del dia, a més a més d'estudiar les escriptures. També ha de viure d'acord amb els ensenyaments dels antics gurus, dur a terme alguna mena de treball de caràcter voluntari per al conjunt de la comunitat (*sewa*), buscar la presència i companyia de persones il·luminades en la congregació, no ingerir carn, alcohol o qualsevol altra substància tòxica per al cos i ha de conservar la seva cabellera (*neta* i llarga).

Quant a l'àmbit social, un sikh pot ser diferenciat com a tal per una sèrie d'objectes que posseeixen una clara connotació simbòlica per a la comunitat, coneguts com «les cinc k» (tots els objectes comencen amb la lletra 'k'), i que són: la cabellera llarga i cuidada (*kes*h), la pinta de fusta que els permet sostenir la part frontal de la cabellera (*kang*a), l'espasa de la compassió (*kirpan*), uns pantalons curts de cotó (*kachhera*) i un braçalet metàl·lic (*kara*).

En aquest marc, posseir una cabellera llarga és un aspecte essencial del sikhisme, en tant que els permet mantenir el contacte amb la divinitat. Argumenten que si Déu els ha dotat de cabellera deu ser per alguna raó i que no han de contravenir la voluntat de Déu; a més a més, tots els gurus han dut els cabells llargs i això, per tant, en certa forma emula dins de la comunitat devota el seu estil de vida exemplar (Santos 2007). En general, els qui utilitzen turbant són els més ortodoxos amb la religió. D'altra banda, el braçalet d'acer és un important distintiu en termes diferencials pel que fa a comunitats hindús i pakistaneses, ja que només els sikhs els fan servir. Cadascun d'aquests objectes remet a un significat específic en l'àmbit religiós. En conjunt, aquests objectes simbolitzen importants valors de la pràctica sikh entorn de la força, la claredat, la devoció, la compassió, la moralitat, etc. que fan del sikh un veritable serf de Déu (almenys en termes ideals), i que posen de manifest d'aquesta manera el

ferri llaç espiritual establert en acceptar la religió. Aquests objectes passen a ser una mena d'extensió de la seva corporalitat i de la seva identitat. En el context migratori, a la vista de les dificultats de trobar feina amb turbant i barba, aquest braçalet adquireix més importància (segons ens diu un informant al centre de culte).

Si bé les dones de la comunitat han de complir els mateixos preceptes, les dones acostumen a portar un vestit tradicional distintiu conegut amb el nom de *suit*, *panjabi* o *salwar kammez*. El vestit està compost per uns pantalons llargs i en forma de bombatxos, amb una camisa llarga i un mocador per cobrir-se el cap en el moment d'entrar en el temple (no existeix l'obligació de dur sempre un vel). El conjunt de peces acostuma a ser molt cridaner, tant pels colors com pel detall dels adorns i brodats, que reflecteixen l'estatus social de qui el vesteix i el seu nivell econòmic dins de la comunitat. També fan servir arracades llargues i molts braçalets. En general, aquesta vestimenta s'utilitza també en la vida quotidiana, encara que la segona generació vesteix més aviat a l'estil occidental en el dia a dia, i reserva aquesta vestimenta per a la celebració setmanal del culte.

En general, més enllà de la dogmàtica dels preceptes i els clars intents de diferenciar-se de la religió musulmana i l'hinduisme, en l'àmbit de la pràctica de la religió és més fàcil

El 2004 es va celebrar a Barcelona el Congrés de Religions del Món en qual la comunitat sikh va col·laborar activament

apreciar la flexibilitat que posseeix la religió sikh com a culte tot i que també és fàcil apreciar similituds amb l'hinduisme, com ara les dates i la celebració de determinades festivitats, la creença en algunes divinitats comunes (per exemple, Garnesh, déu de la bona fortuna i la saviesa).

Esfera pública

Una pràctica interessant que la comunitat sikh ha realitzat durant els últims anys a Barcelona és la celebració pública d'activitats i celebracions de caire religiós, no només perquè moltes d'aquestes celebracions s'han de dur a terme en espais públics, sinó també perquè de manera conscient molts sikhs han optat per fer visible a la societat en general les seves pràctiques i els seus costums

religiosos. Volen mostrar realment qui són, en què creuen i quines practiques realitzen en el marc de la seva religió. En aquest context, el barri del Raval ha estat un dels escenaris privilegiats per fer aquesta mena d'activitats i recentment, el 12 d'abril passat, la comunitat sikh va celebrar per segon any consecutiu una de les festes més importants per a la

La celebració pública de festivitats sikh ha permès que aquest col·lectiu s'acosti a la resta de gent.

comunitat, que es commemora simultàniament arreu del món, anomenada *Baisakhi*: el dia de l'any 1699 en què el guru Gobind Singh va congregar milers de seguidors i va dictar l'ordre de Khalsa, que establia les bases del seu credo. A la Rambla del Raval, sikhs de tot Catalunya van recitar les seves oracions i els seus cants, i a més a més van fer demostracions del seu art marcial característic, el *gatka*. El primordial interès de la comunitat és expressat per Hardev Sing, president de la gurudwara Gursangat Sahib de Badalona: «En realitat, amb aquest acte vam voler presentar-nos una mica. Volem que la gent sàpiga qui som i com som, perquè molta gent ens confon amb musulmans, quan no hi tenim res a veure» (Rourera 2009).

Però la seva presència a Catalunya no ha estat reconeguda només per aquestes importants activitats d'acostament a la comunitat, sinó que en un terreny més general han començat a aparèixer durant els últims anys en altres escenaris de l'esfera pública. Hem de recordar que l'any 2004, al mes de juny, es va celebrar a Barcelona el Parlament de la Religions del Món, on la comunitat sikh va ser un dels principals socis de l'organització (Panjab Radio: 2004). Durant el congrés, van mostrar a tothom els seus cants, himnes, poesies, danses, a més d'exposicions sobre la seva història i la realització d'una rèplica del seu lloc sant, el Darbar Sahib, situat a la Ciutat Daurada d'Amritsar a l'Índia. En aquella ocasió van reflexionar sobre la seva cultura, la globalització, la seva condició de diàspora i la modernització de les seves institucions, a més de destacar la importància que la comunitat pot tenir a Barcelona com un punt clau on difondre el missatge sikh a la cultura occidental.

En termes més concrets encara, la comunitat ha desenvolupat estratègies de caràcter jurídic i legal a Catalunya, amb la finalitat de representar els seus

interessos davant la societat (TV3 2005). El dia 24 d'abril de l'any 2005 a Badalona i amb motiu de la celebració del Baisakhi, es van reunir dos representants de cadascuna de les tres esglésies que la comunitat posseeix a Barcelona per donar un estatut formal a l'entitat anomenada Consell Religios Sikh. El consell té un valor representatiu i de servei a la comunitat, sense interferir en les decisions internes de cadascuna de les esglésies. Aquest consell actuarà d'interlocutor de les demandes, necessitats i reivindicacions dels sikhs davant el govern, els mitjans de comunicació i les entitats de caràcter religiós o cultural dins del país. Aquesta iniciativa va ser impulsada pel Centre UNESCO de Catalunya i mostra el pes que aquesta comunitat està començant a tenir a Barcelona.

Llengua

En termes generals, les llengües parlades a l'Índia poden ser dividides en dos grans grups: les llengües indoeuropees, situades principalment en el centre-nord del país i que corresponen a dos terços del territori total; i les llengües dravíques en el sector sud. Tanmateix, no hem d'oblidar la presència de llengües pertanyents a famílies més aviat minoritàries, com ara les austroasiàtiques i també les sinotibetanes.

Les llengües indoeuropees parlades primordialment en el territori corresponen, al seu torn, al grup de les llengües indoiranianes, que inclou les irànies, que són parlades principalment al Pakistan, i les índiques com l'hindi, urdu, sindhi i panjabi, entre moltes altres. De fet, Beltrán (2004) assenyala que les llengües hindi, urdú i el panjabi gairebé no es diferencien entre si i en conjunt conformen la llengua «indostaní», que era el nom que rebia la llengua utilitzada àmpliament pel país juntament amb l'anglès, abans de la independència. Actualment, la principal diferència entre aquestes llengües està relacionada amb l'escriptura: l'hindi utilitza una escriptura devanagari, l'urdú fa servir una escriptura persoaràbiga, mentre que el panjabi en general utilitza totes dues escriptures en funció del país on es parli, és a dir, si és a l'Índia o al Pakistan.

Actualment, la llengua més utilitzada per la població al Pakistan és el panjabi, un 60% del total. En el cas de l'Índia la llengua més parlada és l'hindi, que es concentra principalment a la zona del centre i el nord del país; amb tot, només un terç de la població l'entén. L'hindi és una varietat de l'hindustaní que s'utilitzava molt en la zona de Nova Delhi i va ser fomentada per l'administració britànica com a vehicle d'estandardització, a més de ser usada en la literatura. Amb tot, durant el procés d'independència, l'hindi va ser proclamat la llengua oficial, però va generar una clara resistència de part de grups socials que utilitzaven una altra llengua per comunicar-se, de manera que el govern va haver de compartir la titularitat lingüística del país, i va proclamar l'anglès llengua oficial a més a més de l'hindi. A més, hi havia i encara hi ha molts estats que tenen la seva pròpia llengua oficial, com és el cas del panjabi.

El panjabi es parla primordialment en la zona del Panjab, que es troba dividida entre el Pakistan i l'Índia, encara que les persones que utilitzen el panjabi al Pakistan quadrupliquen els seus similars de l'Índia. La variant utilitzada és molt similar a l'hindi, com ja hem esmentat, però està associat distintivament a la religió sikh, en tant que va ser el vehicle que es va fer servir per transcriure els ensenyaments de tots els grans mestres gurus. El seu alfabet va ser creat al segle XVI gràcies al segon guru i la seva escriptura és coneguda com escriptura «gurmukhi», que significa literalment «procedent de la boca del guru». No obstant això, segons Antolín actualment és en desús, de manera que els parlants de panjabi utilitzen (lectoescriptura) el devanagari-hindi o el persoaràbic (Beltrán 2004: 132).

El panjabi, així com l'urdú, l'hindi i el sindhi, són llengües molt properes que es diferencien principalment per l'alfabet triat per a l'escriptura

A Barcelona, les persones adultes del col·lectiu intenten reforçar la seva identitat promulgant l'ús del panjabi, sobretot amb les noves generacions ja que els infants acostumen a fer servir l'idioma oficial de la comunitat autònoma (català i en ocasions castellà). Tot i això, els infants que fa molt de temps que viuen a Catalunya i que ja han viscut un fort procés de socialització idiomàtica, acostumen a usar menys el panjabi.

Finalment, cal esmentar que en la majoria de casos les persones d'aquest col·lectiu parlen anglès com a segona llengua i que desitjarien que aquesta llengua es parlés més en la societat catalana.

XINESOS

Durant els últims anys, el col·lectiu xinès a Espanya s'ha convertit en el més nombrós dins de la comunitat asiàtica (Beltrán 2005; Bermúdez 2005), i ocupa el quart lloc general de les nacionalitats extracomunitàries (Beltrán & Sáiz 2002: 36). Pel que sembla, aquesta situació està propiciada per una sèrie de condicionaments socials que operarien a diferents nivells tant en l'àmbit internacional com nacional.

D'una banda, el fet que Espanya ingressés a la Unió Europea (UE) va permetre que el país es convertís en part de les expectatives migratòries de molts col·lectius, dintre dels quals hi havia la comunitat xinesa. A més, la relativa flexibilitat que ofería el context espanyol dins del context europeu a l'hora d'entrar com a immigrants va facilitar l'assentament del col·lectiu (cosa que es pot apreciar en el creixement de reagrupaments familiars durant els últims anys). En l'àmbit europeu, la saturació d'un dels principals nínxols econòmics explotats per aquest col·lectiu a la regió, l'hoteleria (menjar xinès), conflueix amb el poc o nul desenvolupament d'aquesta activitat a Espanya, cosa que va fer que el país fos un mercat ideal per desenvolupar aquesta empresa. I, finalment, en termes internacionals, la generació d'una sèrie de transformacions de la política xinesa, que van posar l'accent (entre altres factors) en la seva obertura política i econòmica a nivell mundial, van propiciar l'emigració dels seus nacionals al món (Biao 2005). És aquest complex marc social el que va afavorir el creixement sense precedents que va tenir aquesta comunitat als anys noranta a Espanya i que continua fins a l'actualitat, sobretot a Catalunya en els últims anys.

A partir dels noranta s'incrementa l'arribada de persones d'origen xinès (Taiwan i Xina continental) a Catalunya i

En termes específics, si bé el procés d'immigració i assentament d'aquest col·lectiu a Catalunya –i més específicament a Barcelona– posseeix particularitats contextuals que el distingeixen, ha de ser llegit i avaluat a la llum d'aquest marc social general dins del qual s'ha desenvolupat. En aquest sentit, resulta rellevant rastrear breument l'història migratori dels xinesos en el territori espanyol.

Breu història migratòria

La migració internacional xinesa posseeix una llarga història. De fet, els primers que van dur a terme migracions considerables van ser els comerciants xinesos que a partir del segle XIII es feren amb el control del tràfic mercantil de la zona. Durant el segle XIX, la Xina es va veure sacsejada per importants transformacions socials i econòmiques, que van tenir per resultat la valoració exterior del país com a font de mà d'obra barata per a les colònies des de l'abolició de l'esclavitud. Així, durant els anys 1860 i 1920, van sortir més de 10 milions de persones, mitjançant el sistema de contracte de mà d'obra no qualificada (Beltrán 2003: 56). La migració es dirigia principalment cap al continent americà i asiàtic, on s'ocupaven de diverses tasques en empreses de mineria i en les diverses plantacions que dominaven l'agricultura de l'època, així com en la construcció d'importants infraestructures públiques.

L'emigració que aquest col·lectiu emprèn cap a Europa és més tardana, es porta a terme durant els anys 1920 i 1930 primordialment i es caracteritza per realitzar activitats empresarials independents, venda ambulants, etc. A Espanya, apareixen durant la mateixa dècada, i se'n destaca el fet que la immensa majoria provenen d'una zona específica del territori xinès: el sud de la província de Zhejiang (RICAÉ-CIDOB 2006). Després de la Segona Guerra Mundial, durant la dècada dels cinquanta, van començar a desenvolupar dins del país activitats relacionades amb l'àmbit econòmic dels restaurants de menjar xinès, i això va permetre l'arribada de nous immigrants xinesos que provenien d'altres racons d'Europa, on en general ja eren propietaris de negocis d'aquesta mena (Beltrán 2003:4). Molts van venir acompanyant nadius britànics, francesos o holandesos que arribaven al territori espanyol per fer-hi vacances, particularment a Màlaga, les Canàries, les Balears, etc. on posteriorment van obrir el primers restaurant de menjar xinès i es van estendre a tota la regió (Beltrán & Sáiz 2002: 18). La

presència de xinesos a Espanya es tornava cada vegada més significativa. No obstant això, durant la dècada dels cinquanta, la Xina es caracteritzava per un peculiar aïllament i les dificultats per poder emigrar eren moltíssimes per qüestions burocràtiques, de manera que les seves migracions internacionals es van reduir.

Els anys vuitanta signifiquen un creixement de l'emigració xinesa, fruit de canvis en les restriccions per emigrar.

És interessant destacar que és aquest primer flux el que permet generar les condicions que possibiliten l'important flux xinès a Espanya, que encara augmentarà en la dècada de 1980, i que es prolonga fins a l'actualitat; això els ha permès ser la procedència més important de persones d'origen asiàtic dins d'Espanya, ja que en aquesta època es creen importants xarxes de contacte que facilitaran la posterior onada migratòria (Beltrán 2003a; Nieto 2002; Sáiz 2005).

D'altra banda, l'obertura al món exterior i les importants reformes portades a terme pel govern de la Xina també han tingut un impacte en el procés d'emigració de la dècada dels vuitanta. En termes específics, es rehabilita la figura del migrant xinès (ja no és considerat un traïdor a la pàtria), les exigències per poder deixar el país són menors a causa del nou èxode eminent i es promouen mesures per protegir el migrant com una classe especial (Beltrán 2003a: 70). D'aquesta manera, des de l'any 1979 i excepte alguns períodes excepcionals, l'emigració internacional xinesa registra un augment espectacular. Entre les raons que expliquen aquest nou èxode trobem que: en primer lloc, molts dels emigrants retornats se senten maltractats pel govern xinès de manera que s'estimen més tornar a emigrar; en segon lloc, els efectes produïts per l'arribada dels emigrants retornats a comarques rurals així com l'augment de divises esdevenen una motivació especial per deixar el país; i, finalment, el fet d'obrir la possibilitat d'anar a estudiar a l'estranger, que va generar una important emigració d'estudiantes, davant la qual el govern ha pres mesures regulatòries.

Així mateix, després de l'entrada d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea, l'any 1986, el país es va començar a convertir per als xinesos en un lloc que els permetria expandir la seva activitat econòmica empresarial hotelera localitzada en altres països d'Europa (Betrisey 2007), de manera que van començar a invertir cada cop més en aquest sector econòmic, que era a més a més el que coneixien més bé i els oferia més possibilitats d'explotació. Una mostra de l'accelerat procés que va viure aquesta expansió empresarial és que des de començament de la dècada de 1990 l'oferta hotelera ja havia arribat al punt de «saturació» en diverses zones, i això va impulsar la diversificació de l'economia dins de la comunitat xinesa.

Els últims fluxos migratoris xinesos en el territori estan composts també per persones que vénen del nord-est del país i de les províncies de Shandong i de Fujian. Són persones solteres o famílies nuclears que s'han acostat al país per intentar aconseguir una millor situació socioeconòmica. A més, també s'ha de comptar amb la presència d'estudiants que, després de seguir estudis de postgrau o un màster, decideixen quedar-se al país per fer-hi les pràctiques o aplicar els seus coneixements establint alguna mena de negoci, tant a la Xina com a Catalunya. També s'ha tornat considerable el flux migratori que mira d'invertir el seu capital al país en empreses familiars o en altres sectors productius (com ja ho han fet en països com el Canadà o Austràlia) i que provenen de diversos llocs de la Xina (RICAE-CIDOB 2008).

Dades sociodemogràfiques

Dins de la dinàmica general de creixement dels diferents col·lectius d'origen asiàtic a Espanya, el cas de la Xina no es destaca només per representar la meitat de la comunitat asiàtica (62.021 persones el juny de 2004), sinó sobretot pel continu creixement de la seva població. Així, entre els anys 1996 i 2004 la seva població s'ha incrementat en un 473% (Beltrán 2005: pàg.36-7).

L'assentament es concentra especialment en les comunitats autònomes de Catalunya i Madrid, que en conjunt posseïen el 60% de la comunitat asiàtica l'any 2004. D'això s'infereix que la seva localització és clarament de caràcter urbà i tenen preferència per grans ciutats metropolitanes dins d'Espanya.

En termes més específics, l'evolució de l'assentament residencial de la població xinesa a Catalunya es caracteritza per la constància que posseeix la presència d'aquest col·lectiu des de començaments del segle XX a Barcelona, tot i que quantitativament la seva presència mai no hi havia estat gaire alta. A més a més, durant la dècada de 1970 era relativament menor si la comparem amb la resta d'Espanya. Tot i això, des de la dècada de 1990 i considerant la conjuntura que va significar per a la regió la celebració dels Jocs Olímpics de 1992, la immigració xinesa ha crescut de manera considerable i significativa, sobretot en les poblacions de Santa Coloma i Badalona, i ha superat clarament la mitjana nacional. Així, mentre que a l'any 1990 a Catalunya el registre assenyalava la presència només de 387 residents xinesos –equivalent tan sols al 9% de tot Espanya i caracteritzats per estar concentrats principalment a Barcelona (261 persones) (Beltrán & Sáiz 2003)–, entre els anys 1996 i 2000 els residents de la Xina es multipliquen per 2,6 a l'Estat espanyol i en el cas de Catalunya aquesta xifra puja a 3,2 (Beltrán & Sáiz 2003: 4).

L'entrada d'Espanya a la CEE va implicar l'establiment de negocis per part d'empresaris xinesos instal·lats a

Segons les dades d'empadronament de l'any 2005 del municipi de Barcelona, la comunitat xinesa es pot considerar una de les més disperses (51,8%). A més, l'any 2008 un dels canvis més importants pel que fa a la distribució i presència d'asiàtics a Catalunya és que Santa Coloma supera d'una manera important Badalona quant a presència de persones d'origen xinès.

El comportament de la comunitat xinesa dins l'Estat espanyol segueix unes pautes similars: a mesura que augmenta el seu volum es dispersa més en el territori. El 1991 els ciutadans xinesos estaven empadronats en 43 municipis, mentre que l'any 2008 ho estan en 323. Una cosa semblant s'esdevé en el Barcelonès, ja que mentre que l'any 1991 s'hi concentrava el 67,5% del total de la comunitat de la zona, l'any 2008 només hi residia el 55%. Altres comarques importants per al seu assentament són el Vallès Occidental (6,9%), el Baix Llobregat (5,8%) i el Maresme (5,3%) (RICA-E-CIDOB 2008).

Finalment, l'any 2008 la ciutat de Barcelona posseeix 12.938 empadronats de nacionalitat xinesa, superats en nombre només per la comunitat pakistanesa, pel que fa als asiàtics. A més a més, mentre que una gran part de les comunitats asiàtiques tenen com a principal districte Ciutat Vella (se'n destaca el barri del Raval), la xinesa té la concentració més important a l'Eixample (29,3%), i, al seu torn, té la menor quantitat de persones empadronades en els seus primers barris d'assentament (10% de tots els seus empadronats a la zona estadística de l'Esquerra de l'Eixample).

Àmbit economicolaboral

A Espanya, la majoria dels xinesos residents conformen una població jove, de manera que estan en una edat productiva i de reproducció. En general, han arribat a aquest país amb l'objectiu de trobar millors i noves oportunitats laborals i d'inversió, i fer prosperar amb això les seves famílies. També es destaca la tendència general a realitzar treballs de caràcter autònom per mitjà de la creació d'empreses (en els seus diferents nivells). La presència de petites empreses de caràcter familiar és una de les manifestacions empresarials característica de les comunitats xineses, ja que el 30% dels seus treballadors presenta aquesta situació (seguit dels indis i els sud-coreans) (Beltrán & Sáiz 2006: 363). L'hoteleria (menjar xinès) i el comerç (en les seves diferents variants) concentren gran part dels seus actius en aquest àmbit.

Com ja hem avançat, entre els factors que han motivat les cadenes migratòries de xinesos a Espanya durant els anys noranta, la possibilitat d'inserir-se laboralment en l'àmbit de l'hoteleria (restaurants de menjar xinès) era, i encara és, part important les expectatives conscients construïdes dins del col·lectiu. És d'aquesta forma que l'immigrant xinès aconsegueix que la família sigui autònoma.

Quan el restaurant xinès com a empresa familiar té èxit, acostuma a desenvolupar una cadena d'establiments en diferents zones (Sáiz 2008), sigui a nivell local o nacional; així, la majoria dels empresaris d'aquest ram es van començar establint en ciutats com Barcelona i Madrid, per muntar després altres negocis en la mateixa ciutat o fora d'ella. Amb tot, si bé en alguns casos es pot generar un desenvolupament d'aquestes característiques, una de les limitacions importants que posseeix aquest ram comercial està associada amb

un tret estructural d'aquest nínxol econòmic: el límit de saturació a què ràpidament es pot arribar, ja que després que ja s'ha instal·lat un nombre determinat de restaurants en una zona geogràfica concreta, instal·lar-n'hi un de nou pot no ser rendible econòmicament, a la vista de l'alta competència. Aquesta va ser una de les raons –invertir en aquest àmbit– per les quals molts immigrants xinesos van arribar a Espanya i Catalunya, atès que en països com els Països Baixos, el Regne Unit i França ja s'havia produït la saturació del negoci. Espanya era un territori inexplorat i oferia un nou horitzó d'expectatives laborals. Això va permetre el desenvolupament d'un nombre considerable d'empreses familiars que no van activar només l'economia dins del col·lectiu, sinó que també van disparar la generació de nous fluxos migratoris amb la finalitat d'adquirir mà d'obra o com a fundadors de noves empreses d'hoteleria.

Actualment, els restaurants de menjar xinès estan presents de llarg a llarg del territori espanyol. La seva distribució geogràfica és un indicador de la dispersió que

Els restaurants xinesos es desenvolupen a Espanya ràpidament fins que es satura el mercat i apareixen altres tipus

caracteritza la distribució geogràfica d'aquest col·lectiu: tot poble o ciutat amb més de 10.000 habitants té restaurants de menjar xinès (Beltrán & Sáiz 2003).

Una vegada assolit el punt de saturació de l'oferta d'hoteleria, el col·lectiu va passar a expandir-se i a créixer en altres nínxols de desenvolupament econòmic amb l'objectiu de diversificar la seva economia i poder-se adaptar al mercat (Beltrán 2003b: 41). Així és com van començar a augmentar les botigues de venda d'articles diversos (roba, marroquineria, joguines, articles de llibreria etc.), a més de la creixent inserció dins de certs sectors industrials com el tèxtil (confecció de roba) o senzillament llogant-se en el mercat laboral obert de la societat tant en el terreny dels serveis com de la indústria, encara que aquesta última opció és minoritària.

En termes generals i segons dades de l'any 2005, en l'àmbit nacional el terme mitjà de participació d'asiàtics en el sector de serveis és del 64,5%, i supera en conjunt tots els contractes que posseeixen els estrangers que treballen en aquest

sector (51,4%). Però, a més a més, destaca el fet que els contractes en el sector de la indústria han arribat a la xifra de l'11% per als asiàtics, enfront del total del conjunt d'estrangers que només arriba al 6,2% (Beltrán 2005); amb tot, la seva presència relativa dins de l'agricultura i la construcció és clarament menor.

Dins del sector serveis (que continua essent la més important font de contractes per als asiàtics en general i a Catalunya en particular), és important assenyalar la disminució relativa que el col·lectiu xinès ha experimentat durant els últims anys: mentre que a mitjan anys noranta arribava a un percentatge pròxim al 90%, l'any 2005 s'havia reduït al 71,5%. En aquest sentit, hem d'assenyalar que s'ha generat un alt flux de treballadors xinesos durant els últims anys, de manera que ha estat impossible absorbir tota aquesta nova força de treball en els tradicionals nínxols econòmics ja establerts, i, per tant, han sorgit nous sectors per al desenvolupament de l'economia d'aquesta comunitat, especialment el de la indústria, que absorbeix el 18% dels nous contractes.

Dintre del sector serveis, el desenvolupament d'activitats comercials (botigues a l'engròs i al detall de roba confeccionada, marroquineria, basars, botigues de regals especialitzades, etc.) està clarament vinculat amb les grans companyies d'exportació i importació situades primordialment en ciutats grans, com Barcelona, Madrid i Las Palmas, amb les quals té contacte constant i moltes vegades han de viatjar pel territori nacional per tancar acords o buscar noves ofertes per al seu negoci.

També es destaca la seva presència en el comerç alimentari al detall i en els serveis destinats a la població en general. A més, atès que la presència d'aquest col·lectiu és cada vegada més gran, això ha permès, en l'àmbit econòmic, el desenvolupament de negocis que estan destinats a satisfer demandes específiques de la comunitat, tant de lleure com les relacionades amb

A mesura que creix el col·lectiu també ho fa l'economia especialitzada en el circuit migratori: assessories, agències, locutoris...

la vida quotidiana: restaurants exclusius per a clientela xinesa, botigues d'articles per a la llar xinesos, supermercats de menjar xinès, botigues de menjar preparat, fàbriques de soia, perruqueries, locutoris, agències de viatge, assessories, cibercafès, botigues de medicina xinesa, sales de joc, etc. Fins i tot, s'han editat diaris especials per a la comunitat i s'han establert un creixent nombre d'associacions que representen i defensen els seus interessos dintre de la societat.

Empresa familiar i transnacionalisme

Com assenyalàvem, entre les expectatives laborals més valorades en aquesta comunitat, constituir una empresa de caràcter familiar resulta una cosa valorada i esperada (Nieto 2003; Sáiz 2008). En aquesta mena d'empresa, la mà d'obra essencial està proporcionada pels mateixos membres de la família, cosa que genera, d'aquesta manera, col·lectius estructurats a partir de grups domèstics complets (cònjuges i fills) i famílies extenses (altres familiars). En operar d'aquesta forma, els mitjans de producció són propis i utilitzen la força de treball dels seus integrants, sense haver de dependre, principalment en termes econòmics, d'altres actors socials, cosa que podria minvar la rapidesa de l'ascens cap a l'autonomia econòmica. Per això, el recurs legal de la reagrupació familiar ha permès el desenvolupament i posterior estabilització a Espanya d'aquesta situació amb famílies completes i, al seu torn, ha impulsat directament el desenvolupament econòmic d'empreses com les xineses.

Com és lògic, no tots els integrants de la comunitat poden arribar en aquest valorat ideal de ser empresari d'una empresa familiar. De tota manera, els estudis estan d'acord a l'hora de caracteritzar-los per una gran capacitat d'estalvi econòmic, per a la qual cosa han desenvolupat diverses estratègies específiques amb la finalitat de reduir el cost de vida, com ara compartir habitatges, reduir el consum d'articles, etc. A més, acostumen a posar un gran esforç en les feines que fan, caracteritzats moltes vegades per llargues jornades laborals, ocupació familiar no assalariada o senzillament «autoexplotació». Finalment, a nivell de circulació de diners és interessant advertir

L'empresari d'èxit és un ideal que orienta les decisions i el comportament de molts treballadors i treballadores d'origen xinès.

L'existència d'institucions informals de crèdit i microcrèdit, que acostumen a ser utilitzades primordialment per poder reunir el capital necessari per establir una empresa per compte propi, autònoma, que és el seu objectiu primordial en termes laborals. Dintre de la comunitat, aquestes obligacions, que des de l'exterior semblen préstecs mancats del caràcter contractual que empeny els participants a complir les seves obligacions, són acord que acostumen a ser molt respectats i la «paraula» té un poder vinculant. De fet, de vegades hi ha persones de la comunitat que no han retribuït adequadament els seus prestadors i han hagut d'abandonar el lloc de residència i començar de nou la seva vida en un altre lloc.

Aquest ideal d'autonomia i independència que posseeixen els xinesos immigrants a l'hora de conformar les seves activitats econòmiques està en clara concordança amb la manera de vida que ha caracteritzat històricament grans sectors a la Xina: l'economia agrària, que ha permès en certa forma generar un peculiar model de família-empresa o família-corporació que s'ha estès més enllà de les empreses particulars i sembla caracteritzar també el govern xinès (Beltrán & Sáiz 2003:8). En termes concrets, a la Xina la societat s'ha caracteritzat per donar una gran relleu a la petita propietat agrària familiar. De fet, el gran creixement econòmic d'algunes zones, com el sud-est de la Xina (encara que també de Taiwan i Hong Kong), es deu de manera considerable a l'impuls que

confereixen a l'economia les empreses industrials familiars, caracteritzades per emprar la mateixa lògica que les empreses agràries. Pel que sembla, això també s'ha estès al sector serveis i s'ha exportat juntament amb la migració xinesa.

Com és d'esperar, les famílies que posseeixen les empreses familiars més antigues a Espanya i Catalunya també són les famílies que tenen una història d'assentament a la regió més llarga, cosa que palesa la correlació entre empresa i família.

En termes genèrics, acostuma a ser el pare de família (encara que cada vegada més també les mares) el qui inicia la nova empresa, tant a nivell migratori com de desenvolupament empresarial (Betrissey 2007). El pare juga el rol de fundador i acostuma a crear les seves empreses dintre del sector on treballen altres persones del mateix origen, això facilitarà la continuïtat i el creixement de l'empresa familiar original, ja que els actius econòmics són posats en comú.

L'experiència que posseeixi prèviament el pare fundador és un actiu essencial a l'hora de posar en marxa una empresa i assegurar-ne la posterior perdurabilitat: permet manejar informació rellevant sobre el funcionament de mercats internacionals (en l'àmbit

L'etiqueta d'«empresa familiar internacionalitzada» sembla descriure força bé els negocis xinesos actuals.

comercial) i sobre les especificitats de la demanda dels clients, de manera que es pot generar una adaptabilitat constant i que permet assegurar els beneficis per a l'empresa, sense que perilli la inversió. Generalment, les capacitats d'aquests fundadors es caracteritzen per la facilitat per mobilitzar recursos i obrir nous mercats, i amb això s'afavoreix l'èxit econòmic de l'empresa (RICAE-CIDOB 2006).

En aquest context, atès que la mà d'obra (un component clau per a la productivitat de la infraestructura empresarial) acostuma a venir de la mà de parents (fills i filles, especialment), la força de treball és una aportació que fa la família per a la pròpia família: la posada en marxa del negoci implica tots els seus membres. A nivell intern, la quantitat, qualitat i tipus de mà d'obra que la

família posa a la disposició de l'empresa dependrà de la mena de negoci, la capacitació dels treballadors i la seva edat, primordialment (Sáiz 2005, 2008).

Així mateix, en aquest context de mútua cooperació economicofamiliar són socialitzades les noves generacions, i es posa l'accent en el valor que posseeix generar un treball de caràcter autònom, la productivitat de l'esforç personal i la importància de la generació de xarxes socials. Les noves generacions van aprenent des de l'experiència laboral els mecanismes propis de l'empresa i hereten una part important del capital social que era propi del fundador (xarxes de contacte) i del patrimoni familiar empresarial. En conjunt, aquests valors i pràctiques permeten la viabilitat i el potencial èxit de l'empresa familiar.

Un altre aspecte que s'ha de tenir en compte a l'hora d'entendre les particularitats del desenvolupament econòmic dins d'aquest àmbit és la peculiar relació que es dona, en el context xinès, entre el patró i l'empleat. Aquestes peculiaritats de vegades poden resultar desconcertants en el context migratori internacional en què s'insereixen, perquè la seva lògica moltes vegades pot no ser concordant amb el desenvolupament que caracteritza econòmicament les societats receptores, ja que aquest col·lectiu acostuma a posar en joc valors diferents a l'hora d'ocupar-se laboralment.

Pel que fa a la relació entre el patró i l'empleat, el primer posseeix l'obligació moral de fer-se càrrec del benestar general del segon i dels seus familiars més pròxims. El patró du a terme una sèrie d'accions (enteses de vegades de manera paternalista) que han de ser retribuïdes per l'empleat amb la seva lleialtat, la dedicació del seu treball, el seu compromís i esforç; tot això tornarà a ser recompensat per l'empleat en un clar cercle de reciprocitat, més enllà de certes asimetries. Aquesta relació social dona origen a una aliança entre tots dos que s'enforteix en el temps i que els permet obtenir beneficis a tots dos.

Les relacions laborals
s'interpreten en un marc
de valors més propers al
patronatge temporal que a
la lògica sindical.

Aquesta relació ha de ser entesa, a més, en el marc del context migratori en què s'insereix aquest col·lectiu i que, en certa forma, ho fa possible. Si no existís aquesta relació, simplement moltes de les persones que volen amb totes les forces emigrar des de la Xina o altres països a Espanya simplement no ho podrien fer. Però, a més, si aconseguen arribar a Espanya, un cop aquí quan s'intentessin inserir en el mercat obert de la societat, es veurien en una posició de desavantatge respecte a la resta, ja que no posseeixen actius específics que els permetin posicionar-se efectivament en el mercat (la llengua, informació específica sobre el funcionament del mercat laboral, etc.). En canvi, quan arriben en un nínxol econòmic delimitat, que posseeix les característiques d'un enclavament ètnic, amb un lloc de treball específic, on pot es entendre en la mateixa llengua (en altres aspectes culturals), tot això els ha de permetre incorporar-se directament a l'economia productiva, aprendre totes les habilitats necessàries per desenvolupar la seva feina, i, en últim terme, els ha de permetre independitzar-se posteriorment del patró i establir-se (idealment) com a autònoms, gràcies al capital estalviat, que és l'ideal buscat.

És possible trobar les característiques d'un «enclavament ètnic» en alguns sectors d'activitat xinesa a Barcelona.

Aparentment, la relació entre el patró i l'empleat sembla diferir en certa forma de la lògica del conflicte d'interessos entre tots dos actors que ha dominat la literatura produïda per explicar les relacions laborals en el marc de l'Occident europeu. La reciprocitat, basada en el valor de la confiança ètnica, sembla que és determinant per entendre les seves activitats econòmiques. A més a més, el desenvolupament de l'economia ètnica al si de la comunitat xinesa sembla ser una mostra de l'èxit d'aquesta institució social. Per això, Beltrán i Sáiz conclouen que: «En definitiva, en un context on l'autoexplotació és la norma moralment sancionada com a positiva, on l'autonomia familiar amb empreses familiars és l'ideal, els vincles entre patrons i empleats es consideren instrumentals per al bon funcionament del sistema i és l'aliança (associació) enfront de l'enfrontament la clau de l'èxit ja demostrat de les seves estratègies de creació d'empreses» (Beltrán & Sáiz 2003: 19).

Una part important de l'activitat econòmica d'aquest col·lectiu està lligada al fenomen del transnacionalisme, que acompanya des del planejament inicial de la primera migració fins a posteriors girs en els rams en què s'han establert i noves migracions darrere de millors oportunitats (Battistella 2005; Bermúdez 2005). La idea de transnacionalitat ens crida l'atenció sobre la importància que tenen les xarxes i vincles socials que s'estableixen, sobretot, entre el país d'origen i el de destinació, encara que cada vegada més es generen noves interconnexions amb nodes ètnics presents en altres països i que permeten la cooperació en múltiples aspectes (Beltrán 2007:18). En general, aquesta coordinació transnacional permet generar un constant flux d'actius que permeten tant una millor adaptació al seu nou entorn com un manteniment i reforçament dels vincles en origen.

En un context com aquest, la figura de la «família transnacional» és rellevant. La immigració acostuma a ser un projecte familiar en la comunitat xinesa, perquè ja de bon començament es planeja en el seu si. En el terreny empresarial i econòmic, la decisió d'establir una empresa, l'accés a capital i a crèdits financers, les ampliacions de capital i inversions cap a altres sectors econòmics i el reclutament de la mà d'obra familiar (sense esmentar la reunificació de la família mateixa) són aspectes que conjuguen la família i les activitats econòmiques a nivell transnacional (Beltrán 2003 b, 2007).

No obstant això, cal assenyalar que el fet que en moltes ocasions les estructures familiars xineses estiguin disperses en la geografia, no significa necessàriament un trencament o una ruptura entre els nodes, sinó més aviat al revés. De vegades, el fet que la família constitueixi una empresa transnacional permet que cada node dins de la xarxa desenvolupi un rol específic en l'empresa de manera autònoma, però interconnectada (Sáiz 2005). Així, pot passar que a la Xina siguin els parents els qui gestionin les fàbriques, els productes de les quals s'importen i són distribuïts a Espanya per altres familiars encarregats d'aquesta funció, poden abastar altres importadors del mercat espanyol, poden dependre de l'enviament de capitals per ampliar altre tipus de negocis a la Xina, etc. En origen, els parents també poden ser part de la futura mà d'obra a reclutar o encarregar-se moltes vegades de la criança i cura dels fills nascuts a l'estranger mentre els pares treballen, entre altres.

Finalment, com que es tracta de petites o mitjanes empreses de caràcter familiar, la informalitat que posseeix la constitució d'aquestes xarxes permet una peculiar agilitat dins del mercat per adaptar-se davant les noves transformacions, i fa que es generin de manera contingent noves oportunitats i nínxols laborals per explotar. En aquest sentit, la no-institucionalització formal de l'empresa i el seu caràcter transnacional permeten posar en contacte dos entorns econòmics diferenciats (la Xina i Espanya), i obtenir d'això avantatges comparatius a nivell econòmic.

Els xinesos a Catalunya vénen de la província de Zhejiang (Oujiang) i, en el nostre estudi, també de Taiwan.

Llengua

La Xina és un país amb un estat plurinacional i plurilingüe, on, si bé la majoria dels habitants pertany a l'ètnia han i parla xinès, hi ha reconegudes actualment 55 minories nacionals (encara que en conjunt no superen el 8% de la població) i parlen prop de 80 llengües diferents que, en general, pertanyen a la família sinotibetana o a famílies com l'altaica (turc, mongol), austroasiàtica (tai), entre altres. A més, l'actual llengua anomenada xinès (moderna) posseeix vuit variants internes que són intel·ligibles mútuament. La unitat de l'estat i l'objectiu d'unificar i identificar la població amb una les llengües ha impedit el reconeixement d'aquests dialectes com a llengües. Els dialectes més utilitzats són: xinès septentrional, wy, gan, xiang, min septentrional, min meridional, kejia (hakka) i cantonès (yue), que al seu torn posseeixen variants internes.

La llengua oficial a la Xina, el putonghua, està basada fonamentalment en el xinès septentrional i pren com a referència els dialectes parlats en les proximitats de la capital. Era la llengua utilitzada pels funcionaris del govern, és la llengua ensenyada a l'escola i la dels mitjans de comunicació nacional, i en general és la llengua de prestigi tant dintre del país com fora (Taiwan i Singapur) (Beltrán 2004: 122).

En el context de Catalunya, la majoria dels immigrants xinesos procedeix del sud de la província de Zhejiang, específicament d'Oujiang, on es parlen diverses

variants del dialecte wu que poden ser intel·ligibles entre elles (Beltrán 2003). Així, Beltrán indica com un exemple que persones provinents de Xangai poden no entendre les persones que provenen de Qingtian-Wenzhou (i viceversa), tot i que les dues variants pertanyen al dialecte wu (Beltrán 2004: 123). Amb tot, quan dues persones d'origen xinès o més no aconsegueixen d'entendre's verbalment, recorren al mitjà escrit per poder-se comunicar tant a la Xina com a Catalunya, ja que l'escriptura pictogràfica és comuna a tots ells.

La gran majoria d'immigrants xinesos que arriba a Catalunya són bilingües, ja que parlen tant la llengua materna (que acostuma a ser un dialecte no oficial) i l'idioma oficial que ha après durant tota la seva educació formal i en el qual s'expressen tots els mitjans de comunicació, en tant que idioma oficial. També hem de destacar que l'anglès és la llengua estrangera privilegiada al país, i se'n destaca l'ús força estès a Hong Kong. No obstant això, malgrat l'oficialitat del putonghua, en zones rurals caracteritzades per condicions de pobresa i on la qualitat de l'ensenyament és menor, s'acostuma a ensenyar als infants en la seva llengua materna.

La història colonial
espanyola explica en part la
fàcil adaptació i
regularització del col·lectiu
filipí.

En el nostre context, les escoles promogudes i finançades pels residents xinesos ensenyen el putonghua. Els pares esperen que les noves generacions aprenguin el seu idioma durant l'horari extraescolar. Això també és font de prestigi entre els residents xinesos a Catalunya.

FILIPINS

En el context espanyol i català, la presència del col·lectiu filipí ha estat una de les més importants dins de la comunitat asiàtica i el seu assentament té una llarga història.

Els primers contactes mantinguts entre Espanya i les illes Filipines estan clarament vinculats amb la campanya colonial desenvolupada per Espanya al llarg del segle XVI. Fernando de Magallanes va desembarcar a les Filipines l'any 1521 per emprendre-hi tasques al servei de la corona. Posteriorment, l'any 1526,

va ser convertida en colònia espanyola, situació que es prolongaria durant 300 anys. És a la fi del segle XIX que el moviment nacionalista filipí es llança a una revolució per abolir el colonialisme espanyol. L'èxit de la revolta va permetre declarar la independència del país el 12 de juny de 1898, (Pe-Pua 2005: 53-54). Tot i que posteriorment els Estats Units adquiriran una nova relació de domini sobre l'arxipèlag de les Filipines que tindrà considerables repercussions socioculturals.

Tot al llarg del segle XX, quan es produeixen les onades migratòries, es reactiva de manera considerable el contacte entre les Filipines i Espanya. Tot i això, malgrat la llarga presència de la colònia espanyola a l'arxipèlag, s'acostuma a assenyalar la escassa existència d'aspectes socioculturals comuns, com és el cas de la llengua (entre altres), en contraposició amb la clara herència de la religió catòlica, ja que més del 80% dels seus ciutadans practiquen aquesta religió (CIDOB 1994; Pe-Pua 2005).

Breu història migratòria

En termes històrics, es té constància de la presència migratòria asiàtica a Espanya ja fa uns quants segles. Tanmateix, la primera comunitat asiàtica que posseeix una presència significativa a la regió correspon a la filipina, l'arribada de la qual es remunta a la segona meitat del segle XIX, i assoleix l'apogeu l'any 1880. En aquella època, el perfil dels migrants es caracteritzava per una activa pertinença a àmbits de la política, l'activitat comercial i estudiantil; aquests últims arribaven a la zona amb la finalitat de seguir estudis superiors i van tenir una especial notorietat a nivell intel·lectual. Aquest col·lectiu es caracteritzava pels seus alts nivells d'associacionisme, la defensa política del seu país i una àmplia presència en la publicació en premsa escrita (diaris, revistes, pamflets, etc.) en llengua castellana.

Els principals nuclis on es concentrava la població (més de 200 persones) corresponien bàsicament a dos: Madrid, on es conglomerava l'activitat política, i Barcelona on es desenvolupaven principalment les activitats del comerç i el transport.

A final del segle XIX (1898), la situació colonial establerta entre tots dos països era insostenible, de manera que Espanya deixa la colònia filipina en mans dels

Estats Units. Per això, la gran majoria d'aquest col·lectiu filipí va tornar al seu país, sobretot els qui pertanyien a l'àmbit polític o realitzaven activitats «polititzades», i en conseqüència va disminuir de manera considerable la seva presència en el territori espanyol i les activitats sociopolítiques associades a la seva participació pública. De tota manera, es va mantenir en territori espanyol un nombre aproximat de dues-centes persones fins a final de la Guerra Civil espanyola (Comamala 1994).

Si bé el primer període de la presència filipina resulta destacable des d'una perspectiva històrica, és durant la dècada de 1960 quan comença a constituir-se de manera més decisiva el flux migratori que ha configurat la presència d'aquest col·lectiu en l'actualitat. En aquell moment, s'inicia l'arribada de dones filipines que vénen amb l'objectiu de realitzar primordialment tasques d'assistència domèstica interna a Espanya, fet que marca un precedent en la feminització de la migració. En aquesta cadena migratòria, moltes de les dones vénen acompanyant les famílies d'origen espanyol que tornaven al seu país d'origen.

D'altra banda, a les Filipines a l'any 1970 es va començar a produir un fenomen clau que impactarà posteriorment a Espanya: la migració va començar a augmentar exponencialment i les Filipines van passar a caracteritzar-se per ser una país que bàsicament exportava (i exporta) mà d'obra, que abasta, però, múltiples àmbits laborals: treballadors domèstics, treballadors de la construcció, enginyers, professors, artistes, infermers, metges i treballadors del mar, entre altres. El país passava per un període de crisi econòmica i l'èxode des de l'àmbit rural a l'urbà no arribava a absorbir tota la mà d'obra disponible; amb aquest panorama de teló de fons es comencen a generar fenòmens de precarització laboral i extrema pobresa en sectors capitalins. Aquesta dinàmica de migració de mà d'obra cap a l'estranger és una activitat que continua desenvolupant-se avui; només per il·lustrar la situació, assenyalarem que l'any 2003 hi havia més de 850.000 treballadors filipins escampats fora del seu país (Pe-Pua 2005: 54).

Tot i la importància que posseeixen els treballadors que han emigrat de les Filipines, és necessari indicar que de bon començament aquesta «pseudoexportació» inicial de mà d'obra mai no es va plantejar com una política centralitzada i permanent de part del govern filipí, tot i l'elevada taxa d'atur que experimentava el país en aquells anys i en general els problemes socioeconòmics que se'n derivaven. Però a mesura que passava el temps i que el flux de remeses al país s'elevava (arriba als 7.600 milions de dòlars el 2003), els nous ingressos van començar a activar poderosament l'economia nacional, de manera que el govern de torn va decidir fomentar-la directament (encara que de manera *ad hoc*), i impulsar l'emigració dels seus compatriotes. En un context marcat per les problemàtiques econòmiques del país i on les principals polítiques econòmiques estaven enfocades a l'àmbit de l'economia macroestructural, les remeses van permetre minvar els

Les Filipines són un país d'emigrants, amb tota una economia i un sector serveis al voltant d'aquest fet.

desajustos econòmics i laborals del país. En paraules de Ribas: «El que en un primer moment va ser una mesura temporal –iniciada en els anys setanta per estabilitzar la balança a través de l'acció governamental dirigida a controlar les polítiques de mà d'obra, la seva gestió i el seu reclutament– s'ha convertit en una especificitat del sistema» (Ribas 1994:104).

En aquest context, i a la vista de la importància que posseeixen aquestes remeses per a l'economia nacional i les dificultats que han d'afrontar per poder treballar i generar aquests diners a l'estranger, els immigrants han estat anomenats els «nous herois» en el context filipí, denominació que dins del país els confereix prestigi (Pe-Pua 2005: 55). Segons Ribas, durant la dècada de 1990 a les Filipines es podia apreciar en la població una mena de «mentalitat de la migració» (Ribas 1994: 107), a causa del fet que ja s'havia introduït una tradició migratòria en el país que involucrava tots els aspectes de la societat: el govern, agències de reclutament, agències de viatges, bancs, gestors, etc. Actualment, les entitats que regulen la gestió dels fluxos migratoris i l'assistència social dels migrants treballadors són la Philippine Overseas Employment Administration (POEA) i l' Overseas Workers Welfare Administration (OWWA), caracteritzades

per dur a terme explotacions agressives de nous mercats laborals i facilitar la gestió de les remeses enviades al país d'origen en entitats bancàries.

En l'història de la migració filipina de les últimes dècades, les relacions que s'han establert amb l'Orient Mitjà i l'Àsia són clau per entendre aquest procés d'exportació de mà d'obra i la seva diferenciació per gènere. Amb l'Orient Mitjà, es va generar una política bilateral per captar mà d'obra masculina capacitada per desenvolupar labors en el ram de la construcció i l'empresa petrolífera, d'una banda, i mà d'obra femenina per ocupar-se de labors domèstiques i d'infermeria, de l'altra. Del costat asiàtic, diferents països van focalitzar la seva captació de treballadors mitjançant contractacions centrades bàsicament en l'àrea de serveis domèstics (Hong Kong i Singapur), en el sector de la informàtica (Taiwan) i la indústria de l'oci (Japó). En funció d'aquestes polítiques d'acords bilaterals, totes dues regions representen fins avui les primeres destinacions de migració de la mà d'obra filipina.

En tercer lloc, la població filipina ha optat per emigrar a Europa, específicament a Itàlia i Espanya (és significativament superior la seva presència en el primer país). La comunitat és majoritàriament femenina i l'activitat d'assistència domèstica és clarament la més realitzada. No obstant això, a diferència del que ha ocorregut en altres zones de flux migratori com les assenyalades, entre Espanya i les Filipines no hi ha hagut una política de contractació laboral de mà d'obra estrangera que permetés desenvolupar tasques específiques. Com assenyala Pe-Pua (2005), la relació familiar que hi ha entre les Filipines i Espanya descansa més aviat en la llarga història colonial que durant més de tres-cents anys va regular les seves relacions, tot i que Espanya és més aviat aliena a la cultura filipina.

L'emigració filipina a Itàlia i Espanya especialment ha estat majoritàriament femenina i en el sector de servei

De tota manera, hem de recordar que tant Itàlia com Espanya són països de tradició catòlica i a les Filipines hi ha una àmplia majoria que professa activament aquesta religió, variable rellevant de ser considerada a l'hora d'escollir altres destinacions europees (Ribas 1994). A més a més, un altre

aspecte important a l'hora d'avaluar aquesta predilecció de la mà d'obra femenina per assentar-se en països europeus, és el fet que les treballadores filipines assenyalen que a l'Orient Mitjà (en general) la situació social de les dones és generalment més precària que a Europa.

Dades sociodemogràfiques

L'any 1999, residien en el territori espanyol 13.584 filipins, dels quals el 63,3% eren dones (8.571) i el 36,9% homes. Amb tot, amb el pas dels anys ha anat augmentant la presència masculina de filipins, que es comencen a inserir en el país amb finalitats laborals. L'any 2003, si bé l'ambaixada de Filipines (Madrid) calculava que hi havia més de 40.000 filipins a Espanya (basant-se en la seva inscripció a l'ambaixada), a final de l'any 2003 organitzacions no governamentals indicaven que la població filipina ja superava les 50.000 persones (Pe-Pua 2005: 58).

La majoria de filipins a Espanya són dones i es troben dins de la franja d'edat de 24-25 anys primordialment. En general, treballen en el servei domèstic (residències privades) i en restaurants, mentre que és minoritària la presència en treballs obrers, administratius i professionals. Una part considerable d'aquests treballadors posseeix alts nivells d'estudi i qualificacions professionals que clarament sobrepassen els requeriments de les tasques domèstiques: el 41% de la mà d'obra filipina ha seguit estudis superiors en diverses mencions. Fins i tot, molts s'ocupaven en tasques de caràcter professional en el seu país d'origen.

Malgrat treballar en el servei domèstic, un percentatge important de dones filipines tenen estudis superiors.

En termes generals, el 75,8% de la població filipina es concentra Madrid i Barcelona (Beltrán 2005). Segons les dades de padró municipal de Barcelona (01/01/2008), en aquesta última província es concentra a més el major nombre de residents asiàtics de Catalunya i a nivell nacional (RICAE-CIDOB 2008).

L'any 2008, a la comarca del Barcelonès (que comprèn els municipis de Barcelona, Badalona, Santa Coloma de Gramenet, Sant Adrià de Besòs i

l'Hospitalet de Llobregat) es conglomerava el 87% dels residents filipins a Catalunya, que només són superats per la comunitat de Bangla Desh (91% del total) i del Nepal (90%). Segons les dades del padró de l'any 2005, la ciutat de Barcelona concentra especialment la comunitat del Japó (98%) i en segon lloc la filipina (96,5%); mentre que en municipis com Badalona, Santa Coloma de Gramenet i l'Hospitalet de Llobregat, la presència del col·lectiu filipí és molt menor respecte a altres col·lectius asiàtics com el xinès, l'indi i el pakistanès.

Pel que fa a la distribució espacial, la comunitat filipina a Catalunya segueix els patrons generals que la caracteritzen a nivell nacional i el seu emplaçament reflecteix clarament les característiques de la seva principal activitat econòmica: el servei d'assistència domèstica per a la classe alta. Així, si bé té una alta conglomeració en el Barcelonès, la seva presència també és important en les comarques del litoral, com ara el Baix Empordà (172) i el Tarragonès (220), seguida del Vallès Occidental (121), i finalment el Baix Llobregat (82) i el Maresme (85) corresponents a la Regió Metropolitana de Barcelona. Quant a la seva presència en municipis, el quart lloc (entre Tarragona i Girona) l'ocupa Sant Cugat del Vallès, que es caracteritza per ser una zona residencial de la classe alta, on acostumen a treballar els ciutadans filipins (RICA-E-CIDOB 2008).

A la ciutat de Barcelona i segons les dades de l'empadronament proporcionades per l'Ajuntament de Barcelona dels anys 1996, 2001 i 2008; veiem que si bé la comunitat filipina ha anat en augment, ha davallat quant a la seva posició relativa dins de la presència de la comunitat asiàtica. Mentre que l'any 1996 ocupaven el primer lloc dintre de la comunitat asiàtica amb 1.854 empadronats (seguits per la Xina i el Japó), de l'any 2001 al 2008 ha davallat a la tercera posició: el gener de l'any 2008 hi havia 15.966 pakistanesos, 12.938 xinesos i 7.023 filipins empadronats.

Finalment, a Barcelona es destaca la importància que té el districte de Ciutat Vella, ja que presenta el major nombre d'empadronats estrangers de la ciutat pel que fa al total de la població del districte. Així, la comunitat filipina hi concentra el 60,3% del total, i només hi és superada per la comunitat de Bangla Desh (78,2%). Si bé al principi gran part de les treballadores domèstiques filipines s'estimaven més treballar d'interne a les cases de la classe alta (primordialment

pels beneficis econòmics associats), amb el pas del temps i la seva estabilització a la regió van optar per accedir a habitatges propis, i Ciutat Vella és una de les zones que ofería un ampli mercat immobiliari a més baix cost. De fet, és un dels col·lectius que presenta un percentatge més alt d'habitatge en propietat, amb un 30% de petits pisos (Sanahuja, R, comunicació personal). Finalment, en termes més concrets encara, el barri del Raval és el primer barri d'empadronaments d'habitants de Bangla Desh (74,4% del total) i filipins (52,7% del total).

Religió

Quan els espanyols van iniciar el procés de cristianització de les Filipines al segle XVI, els musulmans ja havien arribat a l'arxipèlag per continuar l'activitat proselitista que els havia portat a l'Índia i posteriorment a Malàisia, principalment. Amb tot, aquest moviment va ser eradicat del país per la colònia espanyola a través de problemàtiques lluites.

Actualment, la gran massa de la població a les Filipines pertany a la religió catòlica, prop del 80% de la població total. Els caracteritza un especial fervor religiós popular i representen un cas únic en tot el continent. A més, és un aspecte del qual els filipins semblen sentir-se molt orgullosos (CIDOB 1994b: 20). D'altra banda, l'any 1902 un sector nadiu del clergue s'independitza de l'església oficial en clara oposició a l'acció colonialista de molts personatges eclesiàstics, i funda l'Església Filipina Independent. Aquesta església s'ha desenvolupat paral·lelament a l'església catòlica i se'n diferencia primordialment per

A Barcelona, el districte de Ciutat Vella concentra una proporció important de persones d'origen filipí.

fer prèdiques en llengües pròpies del país (tagàlog); no obstant això, malgrat la seva importància durant la lluita nacionalista, ha decrescut considerablement, i durant la dècada de 1990 no superava el 6% de la població (CIDOB 1994b: 20).

Durant el domini nord-americà, es van introduir al país esglésies de confessió protestant de diverses arrels teològiques; se'n destaca pel nombre d'adeptes i la seva influència en la vida pública l'anomenada Iglesia ni Kristo, de caràcter autòcton i caracteritzada per la seva activitat proselitista. Si bé la seva presència en la dècada de 1990 no superava el 5%, la resta d'esglésies de confessió

protestant sumaven prop del 4% i han experimentat un considerable creixement durant l'última dècada.

Pel que fa al paper de l'església a Barcelona, hem de dir que ha estat una peça clau en la conformació de l'actual col·lectiu. Així, diferents informants expliquen el paper de diversos capellans en qüestions com ara l'acollida, el suport social i laboral, a més a més de la pròpiament religiosa (Cf. Comalada, 1994):

«[...] per sort en aquella època era més fàcil. El pare A va connectar amb un capella que es deia B, que si no 'equivoco està vinculat amb l'emigració. A través dels sacerdots tenim l'assessorament per a la residència... Normalment ho arreglen els mateixos senyors però de vegades quan hi ha algun problema sempre hi van amb el pare A... tot i que és el pare B el qui ho arregla sempre tot» (AG, dona de servei domèstic).

Cal tenir en compte a més que el col·lectiu filipí es l'únic col·lectiu estranger de la ciutat que ha tingut sempre un lloc de culte propi (que físicament ha anat variant amb el temps). Aquest lloc de culte a compleix moltes funcions. Així, per exemple, tenim el cas de mossèn C, un dominic espanyol que va treballar durant vuit anys, concretament de l'any 1959 al 1966, a la Universitat de Santo Tomas a Manila com a encarregat de l'administració i tresoreria de l'hospital. A partir del juliol de 1968 dirigí la parròquia barcelonina on es reuniren fins a l'any 1985 les «chicas de servicio filipinas», utilitzant les seves pròpies paraules:

El catolicisme i la religió en general són molt importants en la vida de les persones d'origen filipí, joves i grans.

«[...] i jo m'he encarregat de tot el que necessitaven: la qüestió de tràmits amb la policia, de documents. Vaig fer de secretari, vaig fer d'advocat, vaig fer de tot» (Pare C).

L'arribada a Espanya: contactes, contingents i reagrupació per via femenina

Igual que s'esdevé amb gran part dels immigrants que arriben a Espanya, els filipins acostumen a venir motivats per l'expectativa de millorar el seu benestar econòmic i la seva situació familiar en general (ingressos, educació, etc.). En aquest context, una part considerable dels treballadors filipins que han treballat a Espanya han arribat al país gràcies a xarxes de contactes dins del país que els han facilitat ajuda a l'hora d'inserir-se en aquest mercat laboral, per exemple de parents i amics que viuen a Espanya.

Segons Pe-Pua (2005), un dels principals vehicles que han permès l'entrada d'un nombre considerable de filipins a Espanya ha estat el sistema de «contingents». L'operació acostuma a ser la següent: un empleat filipí a Espanya troba un potencial empleador per a algun parent o amic que vol treballar al país, o convenç el seu empleador actual perquè li signi els papers que garanteixin que tindrà una ocupació. Això facilita clarament la seva estada a Espanya mentre aconsegueix alguna feina i regularitza la seva situació novament. Amb tot, a partir de les restriccions legals que hi ha des de l'any 2004, aquest procés s'ha vist limitat, perquè la «contractació» de nom ha d'anar acompanyada de la concurrència presencial de l'empleador en el Ministeri de Treball i Afers Socials, de manera que presentar la sol·licitud i els documents que validen la contractació laboral resulta un tràmit costós i d'un cert risc. D'altra banda, la reagrupació familiar també és un altre mecanisme fet servir per ingressar a Espanya i establir-s'hi posteriorment, i que és utilitzat àmpliament per aquest col·lectiu, cosa que ha permès expandir la presència de la comunitat en el país.

El paper de les agències de contractació filipines també és important a partir dels anys setanta. Dues agències legals, ManPower i l'Oriental, intermediaven amb el Govern espanyol i aconseguien col·locar les treballadores a Anglaterra, Alemanya, Espanya i altres països. Con en altres casos, un cop establertes les persones al lloc de destinació, hi ha hagut abusos sota l'aparença d'agències de col·locació que portaven enganyades dones filipines, que havien de pagar un preu exorbitant. Un altre cop, la mediació dels capellans catòlics ha contribuït a

resoldre moltes d'aquestes situacions de vulnerabilitat, assessorant aquestes dones per obtenir els documents necessaris (Cf. Comalada, 1994).

Com podem veure, un fenomen distintiu de la migració filipina a nivell internacional és la creixent feminització de la mà d'obra a partir de la dècada de 1980 (Aubarell 2000; Ribas 2005). L'any 1995, per exemple, 81.000 dones se'n van anar a treballar fora de les Filipines. Ribas (1994) assenyala que aquest patró de feminització del procés migratori s'ha d'entendre en el marc de les migracions internes a les Filipines, on les dones acostumen a migrar des de les zones rurals a les zones urbanes, amb l'objectiu primordial de poder-se ocupar en labors domèstiques. El cas internacional és –guardant les distàncies– una mena d'extensió d'aquesta situació de migració interna.

En el cas particular d'Espanya, la presència de dones filipines i de moltes altres dones no comunitàries que es dediquen a les labors domèstiques, es deu a certes condicions estructurals que es van generar durant la dècada de 1970. En aquell moment, les condicions econòmiques que possibilitaven la generació de mà d'obra femenina per dedicar-se la servei domèstic a nivell urbà canvien considerablement. Tant per a les dones que vivien a les ciutats com per a aquelles que eren d'origen rural, es comença a obrir un nou mercat laboral, i es poden ocupar de manera creixent en el sector dels serveis (entre altres), de manera que l'opció d'optar per un treball domèstic, intern i que posseïa unes condicions laborals associades clarament a la servitud (que crist·litzava la desigualtat de la societat), va començar a ser cada vegada menys viable. Això va permetre obrir un nou nínxol econòmic per a qui estigués disposat a desenvolupar aquesta mena d'activitats.

El mercat de serveis domèstics es va crear a Espanya a partir del creixement econòmic i la incorporació de la dona al mercat de treball a partir dels vuitanta.

A més a més, es produeix una altra transformació relacionada amb l'anterior que va permetre finalment generar un mercat altament atractiu per al

desenvolupament de l'activitat domèstica. Amb la creixent incorporació de les dones al mercat laboral i la seva qualificació educativa i professional, cada vegada més gran, una part important de les dones s'alliberen del treball domèstic i comencen a pagar pels serveis domèstics que es realitzen a casa seva per poder dedicar-se a la seva carrera professional. En conjunt, la creixent desvaloració de part de la mà d'obra femenina nacional respecte als treballs d'empleada domèstica (cosa que fins i tot era font de desprestigi) i la creixent demanda d'aquest servei, van permetre generar un escenari propici per a la migració femenina que desenvolupés aquestes tasques (Beltrán & Sáiz 2002: 41).

Aquest fenomen és interessant a nivell social i ha estat rellevant per transformar la perspectiva amb què clàssicament s'han observat les migracions internacionalment i en el context nacional. La tesi tradicional sostenia i entenia el procés migratori com eminentment masculí, on l'home que arribava al país (casat o solter) era el fundador i l'iniciador de la cadena migratòria familiar. Després que la seva situació s'estabilitzava i regularitzava en el país, s'iniciava el procés de reunificació familiar. La dona, mentre estava sola en el seu país d'origen o amb els fills, prenia un paper secundari en el procés, que se circumscribia a tenir cura dels fills, rebre i estalviar els diners de les remeses, esperant el moment adequat per migrar. Amb tot, el cas filipí contrasta clarament amb aquest model, ja que ha estat més aviat la figura femenina la que ha iniciat el procés migratori i s'ha posat a treballar a l'estranger per aconseguir millorar la situació socioeconòmica familiar. Tot i que l'empresa es du a terme dins d'una xarxa familiar i social d'important suport, qui emprèn el gran viatge decisiu i les peripècies associades és principalment la dona filipina.

En el cas filipí podem observar la importància del reagrupament familiar a partir de les dones instal·lades a Espanya.

De totes maneres, l'emigració filipina a Espanya ha de ser entesa com una clara estratègia de caràcter familiar que intenta millorar les opcions socioeconòmiques de la família extensa. En general, la majoria són dones

solteres que acostumen a enviar els diners als seus familiars residents a les Filipines per ajudar en l'economia familiar i pagar l'educació dels seus germans, nebots, etc. En el cas de les dones casades, els seus fills acostumen a quedar-se a les Filipines sota la cura d'altres familiars, incloent-hi l'espòs. Per això s'entén que la majoria de les dones filipines resideixin a Madrid (43,1% del total de residents en l'any 2000) i Barcelona (33,2%) (Beltrán & Sáiz 2002), perquè en aquestes ciutats es concentren la part més important de les famílies amb més alt nivell econòmic del país, que acostumen a ser a més a més les que demanen el treball domèstic intern.

Per això, en el col·lectiu filipí són les dones les qui tenen menys dificultat a l'hora d'aconseguir treball, normalment estan ocupades en feines de la llar i en moltes ocasions treballen d'internes, amb allotjament i menjar inclòs. Aquest tipus d'activitats s'ha d'entendre en un context on la migració ha estat motivada essencialment per factors econòmics, de manera que treballar d'internes resulta ser una bona ocupació ja que els permet estalviar més diners, perquè no han d'invertir en habitatge i alimentació. És habitual també que lloguin pisos a la ciutat amb alguna família filipina o amb altres dones que durant la setmana treballen igual que elles i viuen a casa dels seus empleadors. No obstant això, una gran part treballen d'externes, i això els permet prestar serveis per hores, i disposar de més temps lliure. Aquesta és l'opció que generalment adopten les dones casades o que ja tenen els fills a Espanya.

És important fa notar el fet que si bé en el context espanyol dedicar-se a les tasques domèstiques pot ser un ofici poc valorat per la societat, resulta exactament el contrari en el filipí: solen ser molt ben considerades a nivell social («nous herois») i respectades per la família, perquè no han tingut tan sols el coratge d'expandir les fronteres a la recerca de treball, sinó perquè a més consideren que aquesta mena de feina en els països desenvolupats està molt ben remunerada i amb immillorables condicions laborals, si és compara amb la situació laboral a les Filipines, i, a més, gràcies a aquest ingrés la família pot subsistir. Tot i això, realitzar aquesta mateixa activitat domèstica en el context filipí ofereix poc valor i encara menys prestigi, i és una activitat que en general prefereix ser evitada.

Els qui tenen més dificultats a l'hora de trobar ocupació són els homes, perquè la demanda del mercat laboral sembla haver-se especialitzat en els serveis de caràcter domèstic, i en aquest terreny les dones filipines posseeixen un reconegut prestigi laboral. En general els homes es destaquen per fer tasques en l'àmbit de l'hoteleria: cuiners, cambrers, ajudants de cuina, servei d'atenció, etc.

En conjunt, el col·lectiu filipí és altament valorat pel mercat d'empleadors espanyols i catalans, ja que són catalogats de bons treballadors, disciplinats, honrats, versàtils i excel·lents assistents i mainaderes (afectuosos). Així, els empleadors hi acostumen a dipositar tota la confiança, cosa que parla d'una especial apreciació de part de la societat espanyola envers aquesta comunitat. Això es pot veure reflectit en les remuneracions que reben, atès que són el col·lectiu d'immigrants amb els ingressos més alts en l'àmbit dels serveis domèstics a les grans ciutats. A més a més, com ja hem assenyalat, generalment presten serveis a familiar benestants, context en el qual resulta prestigiós posseir una assessora de la llar filipina, ja que són un símbol distintiu de les classes socials adinerades. Així mateix, també estan valorades pel seu catolicisme i tracte agradable. Aquesta situació els ha permès no només una estabilitat econòmica, sinó també anar millorant a poc a poc les condicions laborals i econòmiques del seu treball (Pe-Pua 2005: 59).

Per bé que la majoria d'aquestes treballadores posseeix estudis superiors, cosa que els atorga una alta qualificació professional, en general no acostumen a treballar en els àmbits laborals per als quals es van educar. La dificultat

Un altre sector d'activitat important és el de la restauració, especialment en el cas dels homes.

d'expressar-se en l'idioma local correctament, la inversió econòmica i temporal que significaria seguir cursos de perfeccionament, la dificultat de convalidar els graus obtinguts en el seu país o la poca diferència relativa pel que fa als sous que potencialment adquiririen exercint com a professionals, són algunes de les raons esbossades per justificar la falta de necessitat de canviar de ram i exercir les seves professions a Espanya.

Finalment, podem dir que en general els treballadors filipins semblen estar satisfets amb les feines que fan, i assenyalen que les condicions laborals, tant a nivell social, econòmic i contractual, són bones i no s'han registrat casos considerables d'explotació.

Llengua

Tot i els tres segles de colonització espanyola, finalitzada l'any 1898, actualment la llengua castellana és escassament parlada a les Filipines; hi va deixar de ser una llengua oficial l'any 1968. No obstant això, després de la colonització espanyola es va produir l'ocupació nord-americana, que es va estendre fins a final de la Segona Guerra Mundial. Això ha permès l'herència de la llengua anglesa, valorada a l'arxipèlag com una llengua culta i que caracteritza l'elit. A poc a poc, però, s'ha estès fins a arribar en l'actualitat a la meitat de la població, gràcies a la difusió que el Govern, el sistema educatiu i diversos mitjans d'informació i difusió en va fer.

En el context filipí és fàcil apreciar una diversitat ètnica, que es tradueix al seu torn en diversitat lingüística. El tronc comú de les llengües ètniques és la família malaiopolinèsia (indonesi occidental), formada per un nombre que oscil·la entre 20 i 70 llengües, segons càlculs més o menys conservadors. Tant a la capital Manila com a la zona metropolitana anomenada Metro Manila, la llengua més parlada és el tagàlog. Aquesta llengua va ser oficialitzada pel Govern l'any 1937 sota la nova denominació de filipino, per després tornar a ser rebatejada amb el nom de filipí en la constitució de 1973. En relació amb l'ús, se sol anomenar tant el filipí com el filipino llengües nacionals indistintament.

El tagàlog o filipí és la llengua oficial de les Filipines, juntament amb l'anglès i altres llengües regionals.

El filipí és una mena de projecte de llengua, constituïda per diverses llengües i basada lèxicament en la llengua tagàlog. Però tot i ser la llengua d'origen de la majoria de parlants a les illes Filipines, pel que fa al nombre de parlants és superada per la llengua de les illes centrals i meridionals, el visaya, que està composta per tres llengües.

En teoria, el filipino és formalment una llengua caracteritzada per no posseir estrangerismes, puresa que es podria manifestar en certs mitjans escrits de l'elit, tant a nivell politicoadministratiu com en certa literatura. Amb tot, en la pràctica la llengua posseeix clarament prestacions de llengües com l'anglesa i el castellà, i conviu i es reproduïx amb aquestes diferències. Generalment es fa servir en l'educació de ciències socials i humanitats. En el cas de l'anglès, és primordialment utilitzat durant l'educació secundària, encara que també es fa servir per a l'ensenyament de ciències naturals i matemàtiques durant la primària. És reconeguda com la segona llengua oficial del país. D'altra banda, el tagàlog és la llengua utilitzada a l'escola (primària) i el seu ús es va veure afavorit gràcies als processos d'urbanització, que van fer conviure persones de diferents ètnies que el van adoptar. Tot i això, mentre que l'any 1990 era considerada la llengua materna de prop de 17 milions de persones (23,8% del total) i 39 milions més de persones en podien fer ús; l'any 1999 prop de 57 milions de persones el posseïen com una segona llengua. Això és el resultat de la política d'educació bilingüe del govern, que utilitza les llengües filipina i anglès com a vehicles educatius, i prohibeix les altres llengües.

En termes generals la comunitat filipina present a Espanya és heterogènia en termes ètnics, i els grups tagàlog, bicolano i ilocano són els més representats. Segons Beltrán (2004), una part important de la comunitat filipina resident a Catalunya prové de la zona metropolitana (Metro Manila) i parla tagàlog com a llengua materna encara que la majoria de les persones entrevistades a Barcelona tenen parents o coneguts a la ciutat de Batangas (Sahauja, comunicació personal), al sud de Manila, on hi ha predomini del tagàlog. També hi ha presència de persones provinents de Lloros nord que parlen ilocano, així com també parlants de cebuà i altres llengües importants de la regió. És interessant assenyalar a més que la llengua tagàlog també és ensenyada per pares filipins a l'escola oberta que hi ha a Catalunya, on assisteixen bàsicament els seus fills i l'aprenen paral·lelament al seu horari escolar formal (Beltrán 2004: 136).

CAPÍTOL VI. CONCLUSIONS I RECOMANACIONS

L'estudi comparatiu ens ha permet disposar d'elements de judici per valorar el grau de disponibilitat de recursos informals per part dels diferents col·lectius estudiats. En aquest cas, el col·lectiu sikh, per diferents raons, necessita una atenció i un suport més grans que la resta, especialment per la seva vulnerabilitat en relació amb l'ocupació i la manca de recursos lingüístics i socials per poder accedir a una varietat més àmplia de llocs de treball. Malgrat que els negocis «familiars» o «ètnics», tant de dones com d'homes, són comuns en els tres casos, en el col·lectiu sikh aquest recurs és més limitat que en el cas xinès i filipí, on el treball en restaurants en els dos casos o la confecció poden ser un possible refugi ocupacional, amb les dificultats associades a una etapa de profunda crisi econòmica.

Aquesta situació de crisi generalitzada està provocant la tornada parcial de membres de la família, l'alentiment de processos de reagrupament familiar, la baixada de trameses a origen i, paradoxalment, l'increment del transnacionalisme per demanar informació, recursos, plantejar retorns, etc.

En tots els casos la tornada a origen és present (especialment en el cas xinès i filipí) però sempre després de la jubilació, amb compres de cases o terrenys a la Xina o a les Filipines. Gràcies a la visió de conjunt, hem pogut constatar que la xarxa activa sikh i xinesa és plenament internacional mentre que en el cas dels filipins entrevistats a Barcelona les relacions són més diàdiques amb zones de Manila i Luzon.

Els cursos de formació ocupacional i de llengua catalana i espanyola són un recurs especialment adequat en aquesta conjuntura perquè, a banda de les habilitats apreses en els cursos, aquestes oportunitats per contactar amb «nacionals» tenen un impacte important en la conformació de les xarxes socials d'aquests col·lectius i en l'evolució futura.

D'altra banda, ha quedat demostrat que l'ofertament de serveis d'acollida i suport per part de les associacions filipines associades a les esglésies ha estat valorat molt positivament per les persones entrevistades, per la qual cosa la col·laboració amb els centres de culte sikh, oberts per definició a tothom, podria

ser una bona forma d'optimitzar recursos i fer-los arribar a les persones més necessitades.

En el cas xinès, possiblement la diversificació de les modalitats d'activitat laboral, sobretot dels homes, podria ajudar a millorar la situació del col·lectiu en general, per la qual cosa seria recomanable la realització d'un treball de coordinació amb les associacions econòmiques i culturals ja existents.

Finalment, un comentari. El grau de segregació social que implica el treball domèstic femení ens hauria de fer pensar en conceptes com ara «integració», «cohesió» i «ciutadania». Queda poc espai per a la interacció i la integració plena i efectiva en una societat democràtica.

BIBLIOGRAFIA

Aparicio, R. y A. Tornos (2005). *Las redes sociales de los inmigrantes extranjeros en España*. Madrid: Ministeri de Treball i Afers Socials.

Aubarell, Gemma (2000). «Una propuesta de recorrido bibliográfico por las migraciones femeninas en España», *Papers*, 60, 391-413.

Battistella, Graciano (2005). «Migraciones asiáticas y relaciones internacionales: perspectivas de futuro», *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 68, pàg. 165-179.

Beltrán, Joaquín (2003a). *Los ocho inmortales cruzan el mar. Chinos en Extremo Occidente*. Barcelona: Ediciones Bellaterra.

Beltrán, Joaquín (2003b). «Diáspora y comunidades asiáticas en España», *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, 134, vol 7.

Beltrán, Joaquín (2004). «Las lenguas de Asia en Cataluña», a Lluís Payrató y Francesc Xavier Vila, dirs., *Les llengües a Catalunya*. Fundació Caixa Sabadell, Sabadell, pag. 119-146.

Beltrán, Joaquín (2005). «Las comunidades asiáticas en España: una visión panoràmica», *Afers internacionals*, núm. 68, pàg. 33-52.

- (2007). «El transnacionalismo en el empresariado asiático de España», *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 78, pàg.13-32.

Beltrán, Joaquín & Saiz, Amelia (2002). «Comunidades asiáticas en España», *Documentos CIDOB. Relaciones España-Asia*, núm. 3.

- (2003). «Treballadors i empresaris xinesos a Catalunya», *Ponències IV Congrés Català de Sociologia*, Associació Catalana de Sociologia, Reus, 2003.

- (2006). «La inserción social y económica de las comunidades asiáticas en España», *Anuario Asia Pacífico CID*, pàg. 361-370

Betrisey, Débora (2007). «Migración, comercio mayorista chino y etnicidad», *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 78, pàg. 77-95.

Bermúdez, María (2005). «La inmigración asiática en España desde la perspectiva de las relaciones internacionales: una relación simbiótica», *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 68, pàg. 13-31.

Berry, J. W. (1997). «Immigration, acculturation and adaptation», *Applied Psychology: an International Review*, 46 (1), 5-61.

Biao, Xiang (2005). «Relaciones internacionales y migraciones transnacionales: el caso de China», *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 68, pàg. 133-149.

Blanco, Cristina (2007). «Transnacionalismo. Emergencia y fundamentos de una nueva perspectiva migratoria», *Papers* 85, (2007) pàg. 13-29.

Brandes, Ulrik, Jürgen Lerner, Miranda J. Lubbers, Chris McCarty & José Luis Molina (2008). «Visual Statistics for Collections of Clustered Graphs», *Proceedings of the 2008 IEEE Pacific Visualization Symposium*. Març 5-7, Kyoto, Japó (publicat).

Castles, Stephen (2007). «Transnational Communities: a new form of social relations under conditions of globalization?», a Reitz J. (ed.) *Host Societies and the reception of immigrants. Center for comparative immigration studies*. San Diego: Universitat de Califòrnia.

CIDOB (1994a). «L'emigració filipina: dades i tendències», *Documentos CIDOB*, 50, novembre, pàg. 12-13.

- (1994b). «L'estructura ètnica de les illes Filipines», *Documentos CIDOB*, 50, novembre, pàg. 20-24.

- (1994c). «Economia de les illes Filipines», *Documentos CIDOB*, 50, novembre, pàg. 25-27.

- (1994d). «Les Filipines en el seu context», *Documentos CIDOB*, 50, novembre, pàg. 28-30.

Cohen, Sheldon. & Syme, S.L. (eds.) (1985). *Social Support and Health*. Londres: Academic Press.

Comamala, Concepció (1994). «Les dones entren a la immigració per la porta de servei: aproximació etnogràfica al col·lectiu de dones filipines a Barcelona», *Perspectiva Social*, 35, pàg. 85-165.

Creswell, John W. (2003). *Research Design. Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches [2nd edition]*. Londres: Sage.

Faist, Thomas (2000) «Transnationalization in International Migration: implications for the study of Citizenship and culture», *Ethnic and racial studies*, 23: 2, 189-222.

Glick Schiller, Nina, Linda Basch y Cristina Szanton-Blanc (1992). «Transnationalism: A new Analytic Framework for Understanding Migration», a N. Glick Schiller, L. Basch y C. Blanc-Szanton (Eds.), *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity and Nationalism Reconsidered*. New York Academy of Sciences, Nova York.

Guarnizo, Luis y Alejandro Portes (2003). «Assimilation and Transnationalism: determinants of transnational political action among contemporary migrants», *American Journal of Sociology*, Volumen 108, núm. 6. pàg. 1211-48.

Guarnizo, Luis (2007). «Aspectos económicos del vivir transnacional», a Ariza M. y Portes A. (eds.) *El país transnacional: migración mexicana y cambio social a través de la frontera*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, Instituto de Investigaciones Sociales.

Landolt, Patricia (2008). «The transnacional geographies of immigrant politics: insight from a comparative study of migrant grassroots organizing», *The Sociological Quarterly*, 49, 53-77. Midwest Sociological Society.

Lerner, Juergen & Ulrik Brandes (2007). «Comparing Networks by their Group Structure with an application to acculturation networks», *XXVII Sunbelt'07 Corfu*, Greece May 1–6 <www.egolab.cat>.

Levitt, Peggy (1998). «Social remittances: migration driven local-level forms of cultural diffusion», *International Migration Review*, vol. 32, núm. 4. pàg. 926-948.

Levitt, Peggy y Nina Glick Schiller (2004). «Perspectivas internacionales sobre migración: conceptualizar la simultaneidad», *Revista Migración y Desarrollo*, segundo semestre, Red Internacional para la Migración y el Desarrollo, Mèxic.

Lubbers, Miranda J., José Luis Molina & Chris McCarty (2007). «Personal Networks and Ethnic Identifications: The Case of Migrants in Spain», *International Sociology*, Vol. 22, 6 (720-740).

Lubbers, Miranda J., José Luis Molina , Jürgen Lerner, Ulrik Brandes, Javier Ávila , & Christopher McCarty (2009). «Longitudinal analysis of personal networks. The case of Argentinean migrants in Spain», *Social Networks*, en impremta.

McCarty, Chris (2002). «Structure in Personal Networks», *JoSS*. <<http://www.cmu.edu/joss/content/articles/volume3/McCarty.html>> [Consulta: 2-06-08].

Molina, José Luis (2005). «El estudio de las redes personales: contribuciones, métodos y perspectivas», *Empiria*, juliol-desembre 10 (71-106).

Molina, José Luis, Chris McCarty, Claudia Aguilar & Laura Rota (2007). «La estructura social de la memoria», a Lozares C. (ed.) *Interacción, Redes Sociales y Ciencias Cognitivas*. Barcelona: La Razón Áurea .

Molina, José Luis, Jürgen Lerner & Sílvia Gómez Mestres (2008). «Patrones de cambio de las redes personales de inmigrantes en Cataluña», *REDES-Revista hispana para el análisis de redes sociales*, volum 15 #4 (36-60)

Nieto, Gladis (2003). «La inmigración china en España. Definiciones y actuaciones sobre integración social», *Afers internacionals*, 63, pàg. 167-189.

Ochoa, Carmen (1993). «La inmigración hacia España de los naturales de países terceros a la CEE: un nuevo fenómeno», *Política y Sociedad*, 12, pàg. 97-120.

Pániker, Agustín (2007) *Los sikhs. Historia, identidad y religión*. Barcelona: Kairós.

Portes, A. & L. Jensen (1987). «What's an ethnic enclave? The case for conceptual clarity», *American Sociological Review*, vol. 52, núm. 6. (768-771).

Portes, Alejandro (2007) «Un diálogo norte-sur: el progreso de la teoría en el estudio de la migración internacional y sus implicaciones», a Ariza M. y Portes A. (eds.) *El país transnacional: migración mexicana y cambio social a través de la frontera*. Mèxic: Universidad Nacional Autónoma de México, Instituto de Investigaciones Sociales.

Portes, Alejandro, Luis Guarnizo y Patricia Landolt (2003). *La globalización desde abajo: transnacionalismo inmigrante y desarrollo. La experiencia de Estados Unidos y América Latina*. Mèxic: Ed. FLACSO.

Pe-Pua, Rogelia (2005). «Vínculos entre Filipinas y España: migraciones y relaciones bilaterales», *Afers Internacionals*, 68, pàg. 53-65.

RICAE-CIDOB (2006) «Población y actividades económicas de las comunidades asiáticas en España», *Documentos CIDOB-Asia*, 10.

Ribas, Natalia (1994) Origen del proceso emigratorio de la mujer filipina a Cataluña. *Papers*, 43, pàg. 101-114.

- (2005). «La feminización de las migraciones desde una perspectiva filipina», *Afers Internacionals*, 68, pàg. 67-87.

RICAE-CIDOB (2006). «El estado de la cuestión de la Investigación sobre las comunidades asiáticas en España», Fundación CIDOB - Programa Asia. a San Ginés, Pedro ed. (2006). *La Investigación sobre Asia Pacífico en España*. Granada: CEIAP.

RICAE-CIDOB (2008). «Empresariado asiático en España», *Documentos CIDOB-Asia*, s/n.

Rouse, Roger (1991). «Mexican migration and the Social Space of Postmodernism», *Diaspora*, Vol. 1 (Spring), pàg. 8-23.

Samper, Sarai & Raquel Moreno (2009). «Integració i interculturalitat: anàlisi de les trajectòries migratòries i de la integració subjectiva de la població estrangera extracomunitària a la ciutat de Barcelona», *Barcelona societat. Revista de coneixement i anàlisi social*, 16 (5-31).

Sanahuja, R. & Glòria Rendón (2008). «Immigració i reagrupament familiar: característiques demogràfiques i socials dels sol·licitants de reagrupament a la

ciutat de Barcelona», ponència presentada a les Jornades *Els reptes del reagrupament familiar en l'àmbit local*, Barcelona 9 d'octubre de 2008, *Documents d'anàlisi - Immigració*, Ajuntament de Barcelona.

Sáiz, Amelia (2005). «La migración china en España. Características generales», *Revista CIDOB d' Afers Internacionals*, 68, pàg. 151-163.

- (2008). «Familia, empresa y transnacionalismo: el caso de las empresas asiáticas en España», *Simposio internacional Nuevos retos del transnacionalismo en el estudio de las migraciones*, GEDIME, UAB, Barcelona, 14-15/02/2008.

Santos, Sandra (2007). *La comunidad sikh en Barcelona. Una aproximación etnográfica*. Treball d'investigació per optar al grau de DEA, en el Doctorat en Antropologia Social i Cultural. Departament d'Antropologia Social i Cultural, Historia d'Amèrica i d'Àfrica. Universitat de Barcelona. No publicada.

Serra, Pau (2006). «El comercio de los inmigrantes en el centro histórico de Barcelona en 2004», *Estudios geográficos*, LXVII, 261, pàg. 635-672.

Smith M. & Luis Guarnizo (1998). «The locations of transnationalism», a Guarnizo L. Y Smith M. (eds). *Transnationalism from Below. Comparative Urban and Community Research*, vol. 6, pàg. 3-34.

Valenzuela García, Hugo (2008). *Pecunia Ex Machina. Empresa migratoria y coste socioeconómico del emprendedor pakistaní*. Comunicació personal.

Vertovec, Steven, (1999). «Conceiving and Researching Transnationalism». *Ethnic and Racial Studies*, vol. 22, núm. 2.

- (2001). «Transnational challenges to the «new» multiculturalism». *Working paper WPTC-01-06 of Transnational Communities Programme*. ISCA, University of Oxford.

- (2002). «Migration and other Modes of Transnationalism: Towards Conceptual Cross-fertilization», *Working paper, Red internacional de Migración y Desarrollo*, Mèxic.

- (2003). «Migrant transnationalism and modes of transformation», *Working Paper, Red Internacional para la Migración y el Desarrollo*, Mèxic.

- (2004). «Trends and impact of migrant transnationalism», *Working paper, núm. 3, Centre on Migration, Policy and Society*, University of Oxford.

Yujuico, Emmanuel (2009). «All modes lead to home: assessing the state of the remittance art», *Global Networks* 9, 1 63-81.

Articles de premsa

Rourera, Mireia (2009) «La festa sikh més popular». *AVUI*, 19 d'abril del 2009, 39.

TV3 (2005) La comunitat sikh crea un consell religiós a Catalunya per representar els seus interessos, 24 d'abril de 2005 Extret de: <<http://www.3cat24.cat/noticia/89815/altres/La-comunitat-sikh-crea-un-consell-religios-a-Catalunya-per-representar-els-seus-interessos>>, rescatat el maig de 2009.

Panjab Radio (2004) Sikhs had strong presence in activities and planning of parliament of religions (Spain, International), juliol 22, 2004, Londres. Extret de: <<http://pluralism.org/news/article.php?id=7611>>, visitat el maig de 2009.

Llocs web

<<http://www.sikhs.org>>

<<http://sites.google.com/site/enciclopediasikhenespanol/Home>>

<<http://sikhdharmabhaibandi.blogspot.com>>